

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF
UKRAINE

KYIV NATIONAL UNIVERSITY OF
CONSTRUCTION AND ARCHITECTURE

**HISTORY OF UKRAINIAN STATEHOOD
AND CULTURE**

Lecture notes

**ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ
ТА КУЛЬТУРИ**

Конспект лекцій

Kyiv 2016

УДК 94:321.01+930.85(477)

Автори: Є. В. Перегуда, д-р політ. наук, професор
В. Ф. Деревінський, д-р іст. наук, професор
Ю. Є. Баєва, канд. політ. наук, доцент
І. О. Бурда, канд. іст. наук, доцент
В. В. Єгоров, канд. іст. наук, доцент
І. В. Гончаренко, канд. іст. наук, доцент
І. О. Мамонтов, канд. юрид. наук, доцент
А. В. Панібудьласка, канд. іст. наук, доцент
А. В. Тороп, доцент
П. П. Оксюковський, доцент

Рецензенти: Чернега П. М., д-р. іст. наук, професор

Пилинський Я. М., канд. філол. наук, старший науковий співробітник

Кафедра політичних наук КНУБА висловлює подяку Кресіну О. В. за допомогу при перекладі конспекту лекцій.

Схвалено на засіданні кафедри політичних наук КНУБА, протокол №3 від 10 жовтня 2016 р.

History of Ukrainian Statehood and Culture – Історія української державності та культури : конспект лекцій для студентів будівельних ВНЗ / Є.В. Перегуда та ін. – Київ–Тернопіль: «Карт-Бланш», 2016. – 172 с.

Конспект лекцій включає теми лекцій, передбачені навчальною програмою з «Історії української державності та культури». Проаналізовані головні напрями державотворення, етапи розвитку української культури. Містить контрольні питання та словник термінів. Розроблено для викладачів та студентів університетів будівництва та архітектури.

Lecture notes include the lectures provided by the training program on History of Ukrainian Statehood and Culture. The main directions of state building, periods of Ukrainian culture development are analyzed. The control questions and dictionary of terms are included. It is created for lecturers and students of universities in construction and architecture.

УДК 94:321.01+930.85(477)

ББК 63.3+63.5+66

© Є.В. Перегуда та ін., 2016

© КНУБА, 2016

CONTENT (ЗМІСТ)

INTRODUCTION.....	5
ВСТУП	6
MODULE 1. HISTORY OF UKRAINIAN STATEBUILDING	7
Lecture 1. FEATURES OF ETHNOGENESIS OF UKRAINE’S POPULATION	7
Ethnicity and ethnogenesis. Features of development of Ukrainian ethnos. Historical range of ethnic groups of Ukraine	
Lecture 2. NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN THE STRUGGLE FOR UKRAINIAN STATEHOOD.....	15
The rise of the liberation movement in 13 th –18 th centuries. Peculiarities of national movement in 19 th century. Resistance of 20 th century : development and achievements	
Lecture 3. STATEBUILDING PROCESSES IN UKRAINE	26
Statebuilding processes in the ancient times and at prince’s period. Historical lessons of Cossack statehood. Ukrainian state during revolution of 1917–1921. Soviet state and other states in 1920-1980 th . Modern period of statebuilding in Ukraine	
МОДУЛЬ 1. ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ.....	42
Лекція 1. ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОГЕНЕЗУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ...	42
Етнічність та етногенез. Особливості становлення українського етносу. Історична палітра етнічних груп України	
Лекція 2. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У БОРОТЬБИ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ	50
Розгортання визвольної боротьби у XIII–XVIII ст. Особливості національного руху XIX ст. Резистанс XX ст. : перебіг та досягнення	
Лекція 3. ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ.....	61
Державотворчі процеси у давні часи та в княжий період. Історичні уроки козацької державності. Українська державність в часи революції 1917–1921 рр. Радянська державність та інші держави у 1920-1980-ті роки. Сучасний період державотворення в Україні	
LITERATURE TO MODUL 1. ЛІТЕРАТУРА ДО МОДУЛЯ 1	76
MODUL 2. UKRAINIAN CULTURE FROM ANCIENT TIMES TILL 21st CENTURY	79
Lecture 4. INTRODUCTION TO THE HISTORY OF UKRAINIAN CULTURE. CULTURE OF THE ANCIENT POPULATION OF UKRAINE	79
Culture as an object of studies. Culture of ancient Ukraine. Cultural History of the epoch of principalities	
Lecture 5. UKRAINIAN CULTURE OF 14 th – MIDDLE OF 17 th CENTURY.....	87
The conditions of the development of Ukrainian culture. The development of education, science, book-printing. Music, theatre, architecture, painting	

Lecture 6. CULTURE OF UKRAINIAN PEOPLE IN COSSACK STATE (SECOND HALF OF 17 th – 18 th CENTURIES)	92
Phenomenon of Baroque. Development of education and science. Specificity of baroque in literature, architecture, arts	
Lecture 7. NATIONAL REVIVAL OF 19 th – BEGINNING 20 th CENTURIES.....	100
Trends and conditions of cultural development in Europe and Ukraine. The development of education and science in Ukraine in the XIX century. Romanticism, critical realism and modernism in literature. The formation of national art	
Lecture 8. CULTURAL LIFE OF UKRAINE IN 20 th – 21 st CENTURIES...109	
National culture in time and after revolution. Development of culture in the conditions of the totalitarian modes. Cultural life in Western Ukraine. Contradictions of culture in a post-war period. Development of literature and art in independent Ukraine	
МОДУЛЬ 2. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ.....	121
Лекція 4. ВСТУП В ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРА СТАРОДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ	121
Культура як об'єкт дослідження. Культура давнього населення України. Історія культури княжої доби	
Лекція 5. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ХІV – СЕРЕДИНИ ХVІІ СТОЛІТТЯ	130
Умови розвитку української культури. Розвиток освіти, науки, книгодрукування. Музика, театр, архітектура	
Лекція 6. КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХVІІ – ХVІІІ СТОЛІТТЯ)	135
Феномен бароко. Розвиток освіти та науки. Специфіка бароко у літературі, архітектурі, мистецтві	
Лекція 7. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ.....	143
Тенденції та умови розвитку культури в Європі та Україні. Розвиток освіти та науки в Україні у ХІХ ст. Література романтизму, критичного реалізму та модернізму. Становлення національного мистецтва	
Лекція 8. КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ.....152	
Національна культура під час та після революції. Розвиток культури за умов тоталітарних режимів. Культурне життя на західноукраїнських землях. Суперечності культури у повоєнний період. Розвиток літератури та мистецтва в незалежній Україні	
LITERATURE TO MODUL 2. ЛІТЕРАТУРА ДО МОДУЛЯ 2	165
Інтернет-сайти, використані при підготовці ілюстративного матеріалу для конспекту лекцій.....	168

INTRODUCTION

Today the interest in the origins of the Ukrainian people is growing; people are rethinking the milestones of the history. The knowledge of the past builds a bridge to the future, forecast the prospects. History of Ukrainian Statehood and Culture is one of the key social humanitarian disciplines in Kyiv National University of Construction and Architecture. It is an element of the Bachelor Degree Level Training Cycle.

The aim is to train specialists of construction and related spheres realizing social importance of their professional activity and capable to realize it at national level and in conditions of global world. The elements of this aim achievement are development of civil liability, patriotism, ethical and moral values, historical conscience as a basis of public conscience, realizing the belonging of Ukraine to European Historical Cultural Space. Awareness of historical basis of development of construction complex, learning knowledge on cultural historical trends and styles, their influence on urban construction, features of their evolution, role of state in development of construction and architecture are very important.

The course is divided in modules (History of Ukrainian Statehood and Ukrainian Culture from ancient times to early 21st century), modules are divided in lectures. The first module reveals regularities and features of development of the Ukrainian ethnos and other ethnic communities of Ukraine, activities of national liberation movement, phases of the Ukrainian state development. As students studied the history of Ukraine at school, emphasis was put not on events but on their understanding, at lessons of history considering the growth of awareness of students. The second module reveals the development of the Ukrainian culture. Every lecture contains issues for self-control and vocabulary (bold italics), every module has a list of literature.

The authors used their own experience of teaching social studies, guideline of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Construction and Architecture and proposals of students on organization of educational process.

ВСТУП

Сьогодні зростає зацікавлення минулим українського народу, відбувається переосмислення найважливіших подій його історії. Знання минулого дозволяє вибудувати місток до майбутнього, прогнозувати перспективу. У Київському національному університеті будівництва і архітектури однією із ключових соціально-гуманітарних дисциплін є «Історія української державності та культури». Вона є складовою циклу підготовки фахівців рівня «Бакалавр».

Метою вивчення дисципліни є формування фахівців будівельної та суміжних галузей, які усвідомлюють соціальну значущість своєї професійної діяльності та здатні ефективно її здійснювати на національному рівні та в умовах глобального світу. Складовими досягнення цієї мети є розвиток громадянської відповідальності, патріотизму, морально-етичних переконань, історичної свідомості як основи суспільної свідомості, усвідомлення належності України до європейського історико-культурного простору. Значне місце посідає також усвідомлення історичних засад розвитку будівельного комплексу, опанування знань щодо культурно-історичних напрямів та стилів, їх впливу на містобудування, особливостей їх еволюції, ролі держави у розвитку будівництва та архітектури.

Курс поділений на модулі («Історія українського державотворення» та «Українська культура від найдавніших часів до початку ХХІ ст.»), модулі – на лекції. У першому модулі розкрито закономірності та особливості формування українського етносу та інших етнічних спільнот України, діяльності національно-визвольного руху, етапи українського державотворення. Оскільки студенти вивчали історію України у школі, акценти зроблені не стільки на події, скільки на їх осмислення, на уроки історії з урахуванням зростання рівня свідомості студентів. У другому модулі розкрито розвиток української культури. Конспект кожної лекції містить питання для самоконтролю та словник термінів (у тексті вони позначені напівжирним курсивом), кожен модуль – перелік літератури.

Автори спиралися на власний досвід викладання суспільних наук, настанови Міністерства освіти і науки України, КНУБА та пропозиції студентів щодо організації навчального процесу.

MODULE № 1

HISTORY OF UKRAINIAN STATEBUILDING

Lecture 1. FEATURES OF ETHNOGENESIS OF UKRAINE'S POPULATION

Plan

1. Ethnicity and ethnogenesis.
2. Features of development of Ukrainian ethnos.
3. Historical range of ethnic groups of Ukraine.

Ethnicity and ethnogenesis

Development of state is closely related to ethno-social processes. *Ethnos* is a historically formed group of people which are joined together by a range of objective and subjective factors (origin, territory, language, religion, economy, self-conscience, self-name, psychology, etc.). For a long time a lot of attention in science was paid to objective characteristics of ethnos. Hence, territory fosters to formation of economic, social, cultural ties of the population. Fertile lands influenced the importance of agriculture in the life of the Ukrainians. Their folklore keeps traditions of fertility cult, religious holidays depend on seasonal works on land. The language is an important information carrier about the people.

But neither objective characteristic is a definitive and obligatory one. Some ethnic groups do not have defined territory, for example, the Gypsies. The Jewish people had lived outside the Holy Land. There are diasporic ethnic groups, for example, the absolute majority of the Armenians live outside Armenia.

The same is concerning the language. Different peoples often use one language (the Americans and Englishmen, the Germans and the Austrians). Simultaneously, one language does not mean its knowing. 80% of Irishmen do not speak Goidelic but they are the most known nationalists.

Hence, ethnic *identity*, i.e. *identification of a man or group with ethnic community* is not limited by objective evidence, but includes self-conscience, solidarity. Moreover, people also experience the objective evidence; they

become the symbols of values important for them. That's why *self-identification* with community is a result of human choice.

Modern Identity (krytyka.com)

This choice is influenced by different social subjects – from family to state and other states. This influence is competitive and lifelong. According to E. Renan, an individual make choice in favour of community every day. Competition of social influence means that an individual may change his/her choice. Hence, identity is variable and is considered by science as process of (self)identification. History task is to study the process of identities formation.

It influences the ethnogenesis understanding. Although the Greek word γένεσις means "origin", *ethnogenesis* does not mean not only *origin of peoples*, but also *their further development through process of self-identification so as in the result of external identification*. Ethnogenesis is 'beginning, coming into being', i.e. the process is endless. States own the biggest resources for influence on ethnogenesis. But the list of agents is not limited by them. It depends on the system of social relations and if actions of the state and politicians contradict development of this system, crises in society development are inevitable.

Features of development of Ukrainian ethnos

The Ukrainian ethnos is indigenous in Ukraine. Its features are seen since the ancient time. First people appeared in Ukraine 1 million years ago. Relation of cultural traditions between the Ukrainians and ancient communities has been existing since the Eneolithic. Then in Ukraine the Trypillian culture (IV–II thousand B.C.) dominated. The signs of this culture related to community-based structure, family household, agricultural rituals, architecture traditions, cult of fertility were in the life of the Ukrainians. It doesn't mean that the people of this culture are the basis of the Ukrainian ethnos but means the continuous

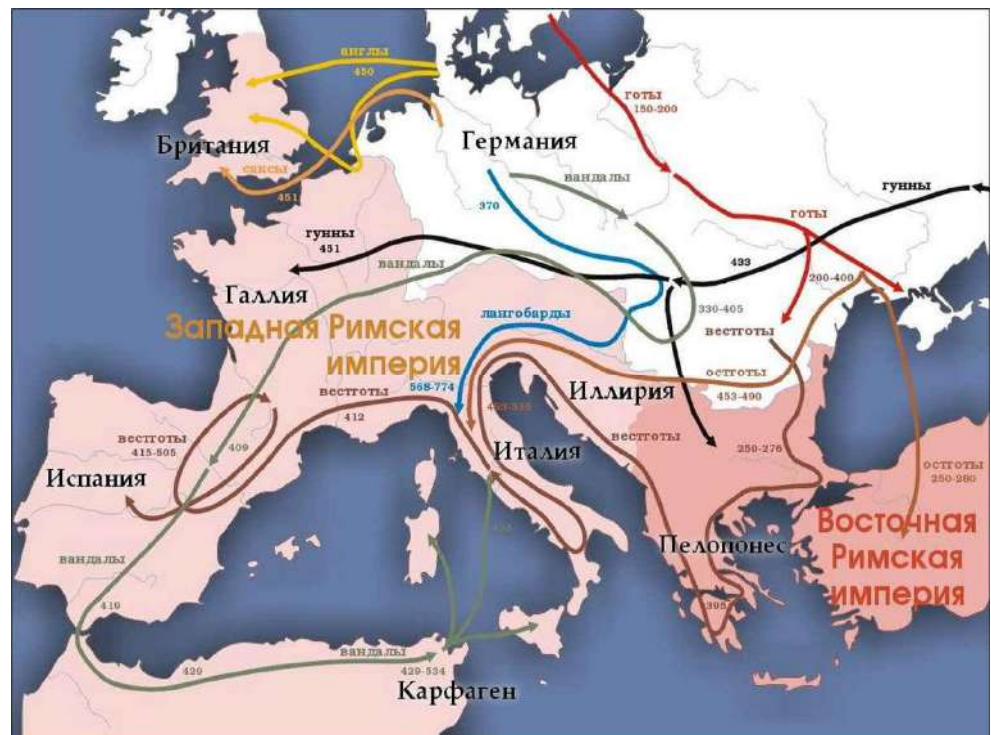

ethnocultural process in interfluvial area of the Dnieper river, the Dniester and the Danube basin.

After the period of the Trypillian culture the ethnical structure of population was changed: neolithic and eneolithic people were replaced by Indo-European tribes. They were more than 200 peoples whose descendants still live in Europe. Later they dissolved into groups – western (Proto-Germanic peoples) and eastern (Balto-Slavic people). The Balto-Slavic people dissolved into Proto-Baltic and pre-Slavic tribes, and the latter are considered to be *assimilated* to descendants of Trypillian people.

The Indo-European tribes were also presented by Cimmerians, Scythians, Sarmatians. Their influence is observed in the Black Sea region and in steppes of Crimea, where they had hegemony and getting into relations with other

peoples formed the single cultural space. Culture of Cimmerians has come to us as a culture of high development of military art. Arms, armour, tactics of combat were taken by neighbouring

peoples. Slavic

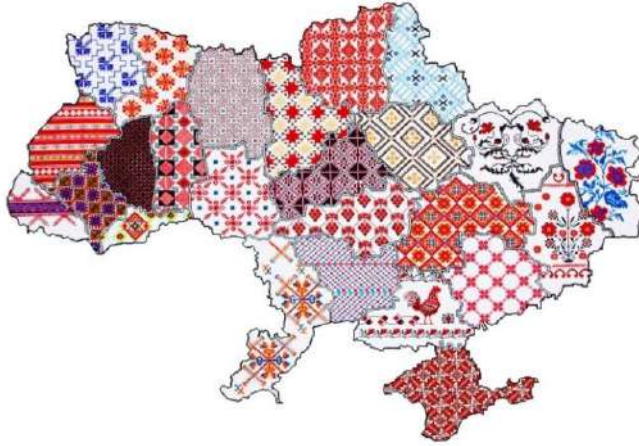
Migration Period (<http://the-barbarians.ru>)

relations with Scythians and Sarmatians influenced language and anthropologic type of the Ukrainians.

It is worth mentioning about the ancient period of our history. The Greeks established the polis since 8th century B.C. We can speak only about their economic relations with local peoples and separate cultural influences.

The majority of investigators think that the ancestral home of the Slavs is the territory between the Dniester and the Bug River and till the Vistula. The population outbreak of 4th–5th centuries B.C. caused to their fragmentation. It

was the Migration Period when the tribes actively migrated through Europe settling in some lands. The Common Slavs dissolved in eastern, western and southern tribes.

In Ukraine the Slavs were represented by a range of *archeological cultures*. Separation of Eastern Slavs was during *Zarubintsy culture* and Przeworsk culture (2nd century B.C. – 2nd century A.D.). 5th–7th centuries were key for formation of the

<http://blogvykladachukrmovy.blogspot.com>

Ukrainian ethnos when Kyiv, Prague, Penkovka, Kolotschin cultures existed. The ancestry of the Ukrainians were so called pre-Ukrainian tribes of Poliane, Drevliane, Severiane, Ulichy, Tivertsy, Duleby, White Croats. Their *consolidation* was in 9th-10th centuries. It is possible to speak about Ukrainians as a consolidated integrity during Kyiv Rus. Since then the state is one of key elements of ethnogenesis of the Ukrainians. Then they gained joint signs as ethnos. Kyiv princes strengthened the borders, established state authorities, Christianized, formed single written language. Hence, since the second half of 1st thousand A.D. the Ukrainian ethnos had some features: language (popular), material culture (agricultural tools, settlements, houses, clothes, food), traditions and customs, folklore.

The Ukrainian written language was formed on the basis of the Church Slavic language. From pre-Christian times, there are no sources left but the scientists think that language and written language existed then. With Christianization education, books, culture were developed. 988 was a year of Christianization and birth of literature Rus language – language of clerical, secular books, documents. In parallel, there was a popular language – dialects, proverbs. Then clerical Slavic language and Rus secular language (speaking practice) separated. The clerical Slavic language was a unified factor, common language of state governance, legislation, and literature.

In the 14th century the Lithuanians came to Ukraine, haven't broke its economic development, made the Rus language as state language. The Statutes of the Grand Duchy of Lithuania were written in it. The situation was different in the Western Ukraine. Here since the times of expansion of Casimir the Great the Rus language was under suppression. In 1696 the Warsaw Sejm adopted a rule on use of Polish language in documents within the Ukrainian territory.

During the Polish-Lithuanian period book printing, brotherhoods' schools, patrons' support were important for the Ukrainian language. The political processes of the late 17th and 18th centuries were hard for the language. The Ukrainians did not have their state and were torn among different cultural spaces. But, following the results of the 19th century, the Ukrainian language was not lost. In the 19th century the Ukrainian literary language was formed and in the early 20th century it became the state language again.

The 20th century was a test for it. The loss of the statehood, territorial division, Russification resulted in the fact that the language question is still difficult. After the proclamation of the independence in 1991 the Ukrainian language became the state language in Ukraine, the element of consolidation of the Ukrainians and other ethnical communities around a new state.

The religious unity is not obligatory for the ethnic community. Now the religion is a part of private space of a person, and society is tolerant to religions. But in Europe the Christianity was an important factor of the ethnogenesis. It became a consolidated factor, a factor of unique characteristics development of the Ukrainian ethnic community.

The issue of Christianity is not limited by the Baptism in 988. It changed the ideology of the Kyiv state. The belief in one God became an important element of the unity of the ethnos and statehood. For Ukraine the religious issue

Ukrainian women (vidia.org)

was and is not just an issue of cultural unity but an issue of independent existence from foreign influences.

Hence, the Ukrainians as the majority of the European ethnic groups appeared in 1st thousand A.D. Ethnogenesis developed according to political, economic, social, cultural processes. The consolidation factors were production relations, formed according to geography, cultural (language, religion, customs, rites) and political traditions and influenced the awareness of joint origin, (self)identification. Surely, the Ukrainian ethnos is not conserved. According to Yu. Bromley, "neither ethnos is eternal and unchangeable. But permanence of ethnic systems surely does not contradict the fact ..., that permanence is one of the characteristics. In this case it means ...slower variability of ethnic events in comparison to other components of social life".

Historic range of ethnic groups of Ukraine

Ukraine with its location at the intersection of cultures is a home for different ethnic groups. Their harmonic relations ensure the existence of state.

The Karaites (www.kalamit.info)

Indigenous nations of Ukraine are Crimean Tatars, Karaites and Krymchaks. Crimean Tatars – a compact community in Crimea, steppes of Tavria and Black Sea region. Having separated from the Golden Horde, they founded the Crimean Khanate, which existed till 1783. In 1944 they were deported to Uzbekistan,

Kazakhstan, Bashkiria, Yakutia. With the start of democratization 100,000 Crimean Tatars returned to Crimea.

Turkic-speaking people – the Karaites – live in Crimea, partially in Halychyna, Lutsk, Kyiv. Their religion is Karaism. It is believed that they are followers of Judaism sect recognizing a part of laws of Judaism, completing them with own and renewing ancient Talmud and Sadukey texts. Anan was a founder of Karaism, he lived in 762 in Baghdad and was outcast for attempts to renew Judaism in its original form, moved to Jerusalem where he founded the first Karaite community.

There were 1,448 Krymchaks in 1989 (in Crimea – 604). This is the most ancient Jewish group which used the language similar to the Crimean Tatar.

The most ancient settlements in Ukraine are settlements of the Jewish people, the Poles, Belarusians, Moldavians, Greeks and Armenians. Their migration had economic reasons. The first Jewish people appeared in the 10th century, they moved from the Khazar Khanate, but mass migration began in the 14th century, mostly to Halychyna, Bukovina, and after the breakdown of the Rzeczpospolita – to other regions. They concentrated in cities.

The Belarusians lived in Polissya and in Donbas, where they moved after the World War II.

The Poles appeared in Ukraine in 14th century with *colonization* of Halychyna–Volyn Principality. Vast colonization was in 17th – 18th centuries. Most of them lived in Halychyna, Volyn, Podillya, Kyiv region. In 1939–1941 they were deported to Siberia. In 1944 part of them came back.

Armenian church in Ivano-Frankivsk
ukrainaincognita.com

The Moldavians are often deemed to be the Romanians, but many of them realize they are a particular community. The Moldavians formed a large group in Halychyna–Volyn Principality. The mass migration from Turkish repressions was in 16th century to the Left bank of the Dniester River and Bukovina. Their centre was in Bessarabia.

The Greeks have been living in Ukraine since foundation of cities and towns in the Black sea region. They moved to the Azov Sea region and were even deported during the Soviet times.

The Armenians were referred for the first time in the 7th century. The Kyiv princes had relations with Armenia. In the 8th century Lviv became the centre of Armenian eparchy. The Armenians lived in Kamyanets-Podilskyi, Kyiv, Lutsk, Halych, Ivano-Frankivsk, south of Ukraine.

The largest ethnic group of Ukraine are the Russians. Their mass migration started in the 18th century because of Tsar policy concerning land

development. They actively moved to Left Bank Ukraine, Slobozhanschyna, steppe areas of the South, Tavriya, Donbas. After World War II, their number significantly increased.

A particular group are peoples of Europe living in Ukraine. The Bulgarians live in Odesa region, Zaporizhia region, Azov Sea region and in other regions. The Bulgarians are the product of fusion of the Balkanian Slavs and Bulgar-Turks from Asia. In Poltava region the founder of the Bulgarian state Khan Kubrat is buried. Since 18th century a part of the Bulgarians moved to the Black Sea region from the Turkish pressure. The Hungarians, whose

The Gagauzes (gagauz.org.ua)

ancestral home is eastern CisUrals, moved to the Carpathians in 9th century and settled in the central part of the Danube region. They live in Transcarpathia in Ukraine. The Romanians moved to Chernivtsi region in 13th and 15th centuries.

The Gagauzes live in Odesa, Mykolaiv, Dnipropetrovsk regions, in Donbas. It's a small people; there is no exact evaluation of their origin. The

Gagauzes think they are Orthodox Albanians (i.e. descendants of the Illyrian tribes who lived in the Balkans).

Control questions

What factors are determining during formation of ethnic groups?

Describe territory where the Ukrainian ethnos developed?

Which ethnic groups influenced the development of the Ukrainians?

Which archeological cultures were basic in Ukrainians' development?

Which peoples live in Ukraine? What was the history of their movement to the Ukrainian territories?

Terms

ARCHEOLOGICAL CULTURE – a permanent group of types of archeological remains of a social organism within common territory; they changed and developed in close interrelations. Interrelations of elements of material culture reflect the social structure of society.

ASSIMILATION – fusion of two peoples with loss of language, culture, national identity by one of them. It can be natural and artificial, full and partial.

COLONIZATION – 1) settlement and economic development of free and marginal lands (internal C.); 2) organization of settlements outside the country (external C.); 3) transformation of independent country into colony by its military, economic and political capture.

CONSOLIDATION – fusion of ethnic groups which are close by their language and culture resulted in formation of larger ethnic community.

ETHNOGENESIS – the origin of peoples based on ethnic components and their further development through process of self-identification of individuals and as the result of external identification.

ETHNOS – a historically permanent group of people having common objective and subjective characteristics (origin, territory, language, religion, economy, self-conscience, self-designation, etc.).

IDENTITY (SELF-IDENTIFICATION) – ethnic community identification of a person/group on the basis of objective (territory, language, religion, political group) and subjective (vision on origin, self-awareness, self-name, symbolism of objective features) characteristics.

INDIGENOUS PEOPLES – peoples whose origin is related to a certain territory where they had lived since the origin of their existence.

ZARUBINTSY CULTURE – praSlavic culture of the Iron Age in the basins of Pripyat and Dnieper in the 2nd century BC – 2nd century AD.

Lecture 2. NATIONAL LIBERATION MOVEMENT IN THE STRUGGLE FOR UKRAINIAN STATEHOOD

Plan

1. The rise of liberation movement in 13th –18th centuries.
2. Peculiarities of national movement in 19th century.
3. Resistance of 20th century : development and achievements.

The rise of liberation movement in 13th –18th centuries

A national liberation movement is social and political movement against alien domination seeking unification of ethnic territories in a state. Many

peoples had to fight for their liberation and some of them still do. Ukrainian nation also had to make a stand for its right to national, social and economic and religious self-determination. After the Kyiv Rus dissolution the Halychyna–Volyn Principality of fought against the Golden Horde for its legal standing as

Konstyantin Korniyak, the founder of Lviv brotherhood (www.calendarium.com.ua)

its successor. Hereafter Ukrainian aristocracy confronted the intervention of Poland and centralized policy of the Grand Duchy of Lithuania. In 16th century the movement the struggle for preservation of the ethnic and cultural authenticity was developed by citymen who united into *brotherhoods*.

Simultaneously with the brotherhoods there were formed the new liberation force – Cossackhood –

that since the moment of its uprising stood in the way of Crimean Tatars' plundering raids and shortly after organized a rebellion against the rule of Poland headed in the late 16th – early 17th centuries by K. Kosynskyi, S. Nalivayko, T. Triasylo, I. Sulyma and others.

The revolution of 1648–1676 headed by Bohdan Khmelnytskyi was a heroic chapter in the history of liberation movement. His brothers-in-arms were colonels M. Kryvonis, I. Bohun, D. Nechay, S. Krychevskyi and others. The victory of the Ukrainian army over the Polish forces ensured restitution of the state of Ukraine. Rzeczpospolita was on the verge of catastrophe and only the fact of the Ukrainian army stopping in its onslaught on Warsaw direction and betrayal of Cossacks' ally saved Poland from being devastated and resulted in setting off of the war between Ukraine and Poland, economic recession and complication of Ukraine position on the international arena.

Death of Bohdan Khmelnytskyi who was a distinguished military commander and head of the state took a heavy toll on revolution course. There was no successor worthy to manage the challenges, to assure the irreversibility of political consolidation of the state, to integrate interests of different strata of society in internal policy, to establish effective diplomatic activity. The defeat

of the Moscow army vanquished by Ukrainian army headed by I. Vyhovskyi near the town of Konotop in 1658 or the unification of the split territory of Ukraine under the reign of D. Doroshenko were short-time achievements because of the complicated internal and external position of the Cossack state. The civil war – the Ruin – started in Ukraine and involved the intervention of the neighbour states, Poland and the Tsardom of Muscovy in particular as they divided the territory of Ukraine.

The meaning of revolution consisted in the fact that it lead to restoration of the nation state, stimulated development of national identity, disrupted serfdom system for a long time and so on.

In the second part of the 17th century and in 18th century the government of Ukraine made attempts to preserve the remnants of the statehood of the left-bank of Ukraine in its confrontation with Moscow. Dissatisfaction with the policy held by Moscow increased during the Great Northern War between Russia and Sweden. Hetman I. Mazepa having the support of Sweden on his side made an attempt to liberate Ukraine but the defeat of the united military forces of Sweden and Ukraine emerged on the way of realization of his plan. In return Russian tsar Peter the Great resorted to brutal repressions – harried more than 23,000 people to death, destroyed the Sich and Hetman capital – Baturyn (all its population – of 15,000 people – was slaughtered) etc.

Ivan Mazepa
www.peoples.ru

Nation liberation and antifeudal movement lasted on the Right Bank Ukraine in the late 17th–18th centuries, and in 17th–19th centuries in Western Ukraine in the form of *haidamaky* and *opryshky* movements. The haidamaky movement mainly consisted of Cossacks and peasants. The most hard uprising was the revolt of 1768 – Koliyivshchyna (impaling) – headed by M. Zalizniak and I. Honta. Opryshky localized in the Carpathian mountains as small rustic groups and resorted to guerilla tactics. The most popular among their leaders was Oleksa Dovbush.

Peculiarities of national movement in 19th century

In 18th century most of the territory of Ukraine was under control of Russia and Austria-Hungary. The destruction of the remnants of autonomy and suppression of national activities of Ukrainians did not lead to the liberation movement to be abandoned. Representatives of the new social

Mykola Kostomarov
uk.wikipedia.org

strata – the intelligentsia who started to play a leading role in the liberation movement, put their efforts to improve the educational level of the population, to contribute to literature, education, etc. based on Ukrainian folklore culture, language and traditions.

A *clandestine* political organization – the Brotherhood of Saints Cyril and Methodius – has emerged in Kiev in 1846. Through their cultural and agitational activity its members sought to raise national awareness and raise the people to fight for their freedom and independence. Its leaders were M. Kostomarov, P. Kulish, V. Bilozerskyi, M. Hulak and T. Shevchenko, who became a symbol of the

Ukrainian ethnicity.

In the early 1860th the Ukrainian movement in Nadniepryanschyna (Dnieper region) had revived and cultural and educational organizations – hromady (communities) – were formed. Among their most prominent figures were V. Antonovych, P. Chubynskyi, M. Kostomarov, M. Lysenko, M. Starytskyi. Their activities were directed towards the development of popular education, spread of national culture and formation of national consciousness but they refrained from political activities in a very expressed manner. However even these modest goals were considered dangerous by Russian authorities and the hromadas' activity was repressed.

In the late 19th century moderate *Ukrainophilia* that dominated the Ukrainian movement in 1860-1870th has exhausted itself, demonstrating the inability to improve the state of people exclusively through cultural means in the frame of the existing political regime. The search for new ideas and organization forms of the liberation movement in the 1890th marked the

formation of the association with expressive political orientation, «Tarasivtsi Brotherhood» in particular. Its program pointed out that Russia is an occupant of Ukraine, it formulated claims of state independence, put emphasis on the fact that only the solution of nation issues would solve the social ones and not vice versa.

The Ukrainian movement in Halychyna, Bukovina and Transcarpathia intensified under the authority of Austria-Hungary in the 19th century. The population of Ukraine almost entirely consisted of peasants. Urban communities, industrial sphere in particular, were numerically and culturally dominated by Poles, Germans, Hungarians. However Austria (from 1867 – Austria-Hungary) got ahead of Russia in terms of the level of civil liberties. In the second half of the 19th century they approved the constitution, introduced *parliamentarism*, held elections here. Therefore, the conditions for the Ukrainian movement were more favorable here than in the Nadniepryanshyna (Dnieper region). Cultural and educational organization «Association of Greco-catholic priests» (I. Mohylnytskyi, M. Levitskyi) and social and educational association «Ruska trijtsya» («Russian trinity») (I. Vahylevych, M. Shashkevych, Y. Holovatskyi)

The monument to «Russian trinity»
in Ivano-Frankivsk
shukach.com

contributed to the development of cultural movement. Revolutionary events of 1848–1849 in Europe, Austria in particular, accelerated the development of the Ukrainian movement. The second half of the 19th century is marked by the creation of social, cultural, educational and scientific organizations as the club «Ruska Besida» («Russian talk»), association «Prosvita» («Enlightenment»), Taras Shevchenko Literary Society (since 1892 – Literary and Scientific Society), public association «Narodna Rada» («People’s Council»), and in the 1890th – the first political party by European standards – Russian-Ukrainian radical, national-democratic and social-democratic parties. Among the major

party leaders were I. Franko and M. Pavlyk, Y. Bachynskyi, V. Budzynovskyi, V. Okhrymovych and others. Despite ideological differences all Ukrainian parties in Halychyna shared a common strategic goal – the proclamation of independence of all the Ukrainian lands unified in a nation state, and tactical goal – to bring autonomy to Ukrainian lands that were a part of the Austro-Hungaria.

Resistance of 20th century : development and achievements

In the early 20th century Ukrainian national movement intensified,

Dmytro Antonovych
www.wikiwand.com

increasing the range of its participants that in its turn contributed to the further awakening of the national consciousness. The political parties were formed in the Dnieper region. The first was created in 1900 – the Revolutionary Ukrainian Party (later renamed in the Social Democratic Labour Party), and shortly after it was followed by socialist, national, liberal, radical, and other parties. All of them stood for liberation from the autocratic rule, for democratic liberties and economic reforms. The majority in the national sphere took a stand in favor of the autonomy of Ukraine being a part of the future democratic federal republic of Russia.

The politicization of Ukrainian movement led to bringing in new names – including the student movement leader D. Antonovych, economist M. Porsh, writer V. Vynnychenko, future Minister of Defense S. Petliura, father of Ukrainian nationalism M. Mikhnovskyi, writer S. Yefremov, lawyer B. Kistiakivskyi, landowner and philanthropist Y. Chykalenko, writer B. Hrinchenko and others – that for a long time identified its very image. Though the names of those who didn't belong to any party yet had a significant impact on the movement must not escape our attention as well like, for example, Lesya Ukrainka who developed the theoretical questions of the national liberation movement in her poetry and journalistic writings.

The period of the World War I was a difficult time for Ukraine as Ukrainians were geographically divided and belonged to different states thus were forced to fight in opposing armies. Various political leaders have expressed support during the war at the side rather of Russian or Austro-Hungarian Empire or called for neutrality. The Austrian army managed to form a legion of *Ukrainski Sichovi Striltsi* (USS, Ukrainian Sich Riflemen) who had laid the groundwork for future Ukrainian army. The commander of the USS in 1918 was the representative of the ruling Austrian dynasty – Wilhelm Habsburg, called by the soldiers *Vasyl Vyshyvany* (Embroidered).

Lesya Ukrainka
artiweb.org.ua

The empires weakened by war fell into pieces under pressure of revolutions. Two Ukrainian states – Ukrainian People's Republic and West Ukrainian People's Republic, were formed during the Ukrainian revolution of 1917-1921 and united on 22 January 1919. The leaders of the liberation movement were M. Hrushevskyi, P. Skoropadskyi, S. Petliura, Y. Petrushevych.

The UPR (the Ukrainian People's Republic) was subjected to aggression from Bolsheviks Russia in late 1917; in November 1918 Poland began the war against the WUPR (the West Ukrainian People's Republic). Later Ukraine was object to aggression and intervention of monarchist Russian and Romanian armies. Due to conditions of armed conflict, absence of external support and failure of the actions taken by different governments within the internal policy the goal to retain its independence appeared to be impossible to achieve for the Ukrainian army. Ukrainian lands got under the rule of the Soviet Union, Poland, Romania and Czechoslovakia.

After the cessation of hostilities of the Ukrainian army on the territory occupied by the Soviet authorities, guerrilla warfare and peasant uprisings continued until 1930th. An attempt to win Ukraine the status of independent communist state was made by supporters of *national communism* among whom were S. Mazlakh, M. Khvyliovyi and others. The former leaders of the Ukrainian revolution who had returned from emigration supported their efforts

but repressions and holodomor (famine genocide) of 1932–1933 led to the eventual collapse of the liberation movement on the territory of the Ukrainian SSR.

Mykola Khvyliovyi
sumynews.com

The Ukrainian opposition on the lands that were under control of Poland was intensively evolving. The most powerful clandestine entity was the Organization of Ukrainian Nationalists (OUN) headed by the former colonel of the Ukrainian army – Y. Konovalts, and the legal one – a parliamentary party the Ukrainian National Democratic Alliance with D. Levytskyi and V. Mudryi at the head. Cultural and educational

organizations ("Prosvita" /"Enlightenment"/, "Ridna Shkola" /"Native school"/) as well as youth organizations ("Plast") and the cooperative movement were of particular importance for the struggle. The representatives of the opposition movement sought support in their fight for the restoration of the state on the international arena.

In 1938–1939 the liberation processes in Transcarpathia has activated and the Carpatho-Ukrainian state emerged due to the dissolution of Czechoslovakia. Hundreds of Ukrainians who came from other regions and particularly members of the OUN provided their support and assistance in its creation. The state was subjected to aggression of Hungary and was taken over as a result of the absence of a strong army.

The Ukrainian *resistance* gained its ground during the World War II. Red guerrillas set off the movement against Germans to return Ukraine under control of the Soviet regime while national partisans who were part of the Ukrainian Insurgent Army

Yevgen Konovalts
ukrnationalism.com

(UIA) and the OUN underground warfare fought for the restoration of Ukraine. The UIA was led by Roman Shukhevych and conducted warfare against Nazis and red guerrillas. The military fight of OUN and UIA lasted till middle 1950s.

Various associations – that mainly consisted of school and university students, emerged under the influence of the clandestine movement in Western Ukraine after the war. A new form of resistance that stood on peaceful, non-violent grounds set off due to the liberalization of the Soviet regime during the reign of Mykyta Khrushchev in the late 1950th. The corresponding organizational associations were formed – the Ukrainian Worker-Peasant union, the Public Protection committee of N. Strokata and the Ukrainian Helsinki group. The opposition leaders were L. Lukyanenko, I. Svitlychnyi, I. Dzyuba, V. Chornovil, M. Horyn and others. The new wave activists put their efforts into protection of personal and national rights, national revival, religious freedom, confrontation against *Russification* etc. They addressed *petitions* to the authorities and international organizations, staged demonstrations, popularized *samvydav* (thus, V. Chornovil published a magazine the "Ukrainsky Visnyk").

Vyacheslav Chornovil
cytadel.at.ua

In general in 1950th – mid 1980th characterised by the severe pressure of the Soviet apparatus the resistance movement was represented by a small group of people from different regions but their activity shook the foundations of the current regime and encouraged the national liberation struggle at the turn of 1980–1990th.

Political and economic reforms in the USSR in the late 1980th, the release of political prisoners, the publication of materials about Soviet repressions contributed to the rise of the national liberation movement. There were various groups and organizations of the different spectrum of activity – Ukrainian Cultural Club, Tovarystvo Leva (Lion Society), Ukrainian Helsinki Group, "Prosvita" ("Enlightenment"), whose main task was to regain freedom of expression. Ukrainskyi Narodnyi Rukh (The Ukrainian People's Movement), or Rukh – a mass social and political organization, was created in 1989 and

became one of the leading forces of the Ukrainian self-actualization in terms of statehood.

Rallies and demonstrations have become effective means to influence the authorities. In 1990 democratic forces won many seats during the elections to Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR and to local councils. They have initiated the adoption of the Declaration of State Sovereignty of Ukraine, laws on economic sovereignty of Ukraine and repatriation of all Ukrainian soldiers. An attempt to stop the process of the independence restoration made by authorities, who even resorted to the *coup d'état*, was unsuccessful and on 24 August 1991 the Verkhovna Rada (the Supreme Council of Ukraine) adopted

the Act of Independence of Ukraine.

Ukrainian national liberation movement is one of the most heroic and the most intense movements of the world history. During the long period of struggle the Ukrainian community had to make many sacrifices,

desperately resist the suppression of the invaders being powerful or holding anti-Ukrainian policy. Due to invincible will of many generations the Ukrainian state revived on the world map again and again until the late 20th century when it finally established itself and that is the long way made to achieve the goal of the Ukrainian national liberation movement – the restoration of the state independence of Ukraine.

Control questions

What is "national liberation movement"?

What are the development stages of the national liberation movement?

What was the historical significance of the Ukrainian national revolution of the 17th century?

What are the features of the national liberation movement of the 19th century?

Tell about the leaders of the national liberation movement of 19th–20th centuries.

What are the features of the national liberation movement in the 1940th – early 1950th?

What methods did the Ukrainian activists of 1950 – mid 1980th use?

Dwell upon the characteristic features and achievements of the national liberation movement at the turn of 1980–1990th.

Terms

BROTHERHOODS – community organisations formed by Orthodox burghers in the 16–18th centuries on the basis of traditional religious brotherhoods; fought against Catholicising; opened schools, publishing houses, collegiums.

CLANDESTINE – illegal activities directed against the government, and also the secret lives of those who confront the government.

H Aidamaky (from Turkish haydamak – nomad, brigand) – self-designation of the folk insurgents on the Right Bank of Ukraine who fought against the rule of the Rzeczpospolita in the late 18th – early 19th century.

OPRYSHKY (likely from Latin oppressor – destroyer, avenger) – members of a peasant insurgency in Halychyna, Transcarpathia and Bukovina standing against Polish nobility, Moldovan boyars, Hungarian feudal and later against Austrian administration. The period of their activity – 16th – mid 19th century.

PARLIAMENT – public authority that adopts laws. It has different names: in the US – the Congress, in Poland – the Sejm, in Ukraine – the Verkhovna Rada. The parliamentarism is a political system according to which the major political role belongs to the P. and is opposed to the power of kings and presidents.

PETITION (from Latin petitio) – individual or collective claim, request, suggestion, complaint, appeal submitted to the public authorities in written or electronic form.

RESISTENCE – confrontation, opposition, counterstand, rebellion.

RUSSIFICATION – a set of actions of the authorities of the Russian Empire and the USSR aimed at promotion of the Russian language and culture by means of gradual displacement of the languages and cultures of peoples living in these countries. These actions were an instrument of assimilation policies.

SAMVYDAV – non-censored clandestine leaflets, brochures, books and periodicals; were actively distributed in the USSR in 1950–1980th. One of the main manifestations of the resistance movement.

UKRAINOPHILIA – social and literary movement of the 19th century among Ukrainians in Russia and Austria-Hungary (Halychyna). Its representatives stand for preservation and development of language, literature and other cultural features of the Ukrainian people.

Lecture № 3. STATEBUILDING PROCESSES IN UKRAINE

Plan

1. Statebuilding processes in the ancient times and at prince's period.
2. Historical lessons of Cossack statehood.
3. Ukrainian state during revolution of 1917–1921.
4. Soviet state and other states in 1920–1980th.
5. Modern period of statebuilding in Ukraine.

Statebuilding processes in the ancient times and at prince's period

The Ukrainian people have formed its state for centuries. But the history of the statehood in Ukraine started from other peoples. There were the following states on its territory. Cimmeria (9th–7th centuries B.C.) was from the Dniester River to the Don, the northern Crimea, Taman and Kerch peninsulas. Power belonged to kings and nobles. It collapsed after the invasion of the Scythians. Meanwhile, in the mountains of the Crimea there was Taurica – the state of Tauri tribes (from Greek. Tavros – bull) (9th–1st centuries B.C.), which main occupations were agriculture and cattle breeding. In the 2nd century B.C. it was conquered by the king of Pontus Mithridates VI Eupator, Rome.

Scythia. In the 7th century B.C. the Scythians seized lands between the Don, the Dnieper and the Danube and a part of Crimea. The most powerful tribe was the tribe of Tsar Scythians. Nomadic Scythians lived on the right bank, the Scythians-farmers settled between the Dnieper and Ingul. The capital was in

Kamyanskyi settlement (Nikopol), then in Naples Scythian (Simferopol). In the 3rd B.C.E. under the pressure of the Sarmatians the Great Scythia collapsed.

The Greek city-states (polises) were a remarkable phase of state building – Olvia, Theodosia, Panticapaeum, Hersonissos, Thira, later – Bosporan Kingdom, in which the cities of the Kerch Strait joined. The prosperity of cities was in the 5th–4th centuries B.C. State structure was similar to the structure of Greece cities. For the first time in Ukraine there were elected bodies – Magistrates.

Scythian tribes (<http://dostoyanieplaneti.ru>)

In 3rd century B.C. – 3rd century A.D. the Sarmates lived between the Don and the Dnieper. They needed a lot of agricultural products that's why they were warriors or traded with settled tribes to receive grains, wine, arms, and jewelries. Their centre was in Tanais (near the Don). The Sarmates conquered the Slavs of Zarubintsey culture.

Attila (gallery.ykt.ru)

In the 2nd–4th centuries, the Kingdom of Goths was formed in the Black Sea region. The capital was Dnieper city (near Bashmachka village, Zaporizhia oblast). In 375 the Gots were defeated by Hunnes and Antes and moved to near Danube lands, a part of them settled in Crimea. A new formation appeared – State of Huns, who came from the border with China. Under the rule of Attila it was from the Rheine to Volga. In 451 it collapsed.

Hrushevskyi thought the Antes (375–602) who lived between the Dnieper and the Dniester and in the east of the Dnieper formed the origin

of the Ukrainian statehood. Public meetings and princes had power; princes had the Council of Elders. In 6th–7th centuries the Antes were defeated by Avars and Ostrogoths. The tribe unions of the Slavs of 8th–9th centuries were the direct bridge to the Ukrainian statehood. The Poliane tribe covered Kyiv, Chernihiv and Pereiaslav lands. It was the first Slavic pre-state formation in Ukraine.

The consolidation of the Ukrainian state – Kyiv Rus – occurred after the Slavs conquer by the Normanns Rurikids. In the 11th century the Rus was from the middle Dnieper to lakes Ladoga and Onega lakes, in the west – to the Carpathians, the Prut and the Danube. The population was 4,5 mln. Social structure consisted of princes and their armies, boyare (court nobility), clergy, common people. Free grain growers were called smerdy, landless peasants who worked off the loan – zakupy, slaves were called kholops.

Rus was divided into Principalities. The Rurikids controlled them by irregular raids. Princess Olga regulated the state administration; she founded the centres where the taxes were collected and the court proceedings had place and also the terms for taxes raising. But Volodymyr and Yaroslav made the most serious actions. They appointed their sons as *governors* on lands. The lands did

Ruska Pravda (www.wikiwand.com)

not belong to their sons and the grand prince but they belonged to the dynasty. The ideological basis of this system was the Christianity. The rumors about the divine origin of the power were spread around. The princes had the council of boyare (nobility). It implemented the taxes, participated in elections of clergy leaders. The prince had to consult with the council. Princes consulted with town's meeting too; he or communities leaders convoked it; these town's meetings signed agreements with princes (*ryady*). With strengthening

the prince's power in early 11th century the influence of the town's meeting was limited but it grew since the middle of the 11th century.

The laws in Rus existed since agreements signed by princes Oleg and Igor with the Greeks. In the times of Yaroslav the legislation was codified as *Ruska Pravda* (Rus Truth, Code of laws). It fostered to greater concentration of state. The state revenues were the taxes from the population. The prince managed the revenues. The basic monetary system was *hryvnya*. Prince Volodymyr started to coin.

The interregional location of Rus resulted in raised attention to trade, cities. A city was a residence of prince/boyaryn. The prince appointed the governors for city. In cities *tysiatsky* were military, administrative and judicial chiefs. Their subordinated territory was divided into *sotnias* (districts) headed by *sotniks* (captains). *Posadniks* (mayors) were appointed in towns. Self-governance was executed at the level of village communities.

This system was not stable. One of the reasons is *horizontal system* of inheritance of Kyiv throne. The inheritor was not the elder brother, but junior brother, and after the death of brothers – sons of the eldest and so on. That's why the majority of dynasty members did not have any chances to inherit the throne. It resulted in wars. Yaroslav killed all his brothers except for Mstislav, and after the latter's death he became the great prince, but it was the single case. In 1097 a *patrimonial* system was introduced. Since then fragmentation of Rus started, although some authors think it started after the death of son of Volodymyr Monomakh. Not all historians are unanimous in evaluation of feudal disunity. It was popular to think that it was the end of statehood. But now it is obvious to think that it was a period of transfer to a new form of the state – federation or confederation.

According to Hrushevskyi, the Halychyna–Volyn Principality got heritage of Kyiv Rus. The public structure was similar to Kyiv Rus. The princes used the title 'Russian King'. But the power of the prince was limited by boyare and Tatars from the 8th century. In the 14th century the council of boyare existed (noble landowners, Halychyna bishop, prince judge). Collapse of Rus occurred

The monument to Danylo Galitskyi in Lviv (*io.ua*)

mostly because of hostilities of princes, boyare and nomads raids resulted in weaken role of Rus as a center of trade.

There was ethnogenesis of the Ukrainians, Russians and Belarusians within the Kyiv Rus, but Ukraine has the most essential reasons for its heritage as this state was formed with the centre in Ukraine.

In Grand Duchy of Lithuania. Firstly, the Lithuanians did not break the local governance. They left udilni kniazhestva (apart principalities) having appointed the Lithuanians to govern them. Udilni kniazy (apart princes) were members of the grand Duchy council. The ancient Ukrainian language was state language, the Eastern Christianity had privileges. Hence, the Grand Duchy of Lithuania continued the Ukrainian statehood. The Statute of the Grand Duchy of Lithuania was the legal basis (1529, 1566, and 1588). The Magdeburg Law was an important mechanism. The elected magistrates governed the towns. But governors often interfered into towns affairs. In the course of time the grand princes tried to fight against udilni kniazy (apart princes). In the 15th century Volyn, Kyiv region and other lands became the ordinary provinces.

Historical lessons of Cossack statehood

Bohdan Khmelnytskyi
history-pravo-chip12.blogspot.com

The Cossack statehood is divided in two phases – before revolution of Bohdan Khmelnytskyi and from it and till liquidation of Hetmanschyna (Hetman state). At first, Zaporizka Sich was quasi-state. It was divided in 38 kurins (divisions) and 5–10 palankas (regiments). The general council was the supreme body, it elected stashyna (officers) of Cossack troops, executed judicial proceedings. Between the meetings of council the power belonged to

the Kosh represented by otaman, judge, *osavula*, pysar (writer), during the war – *obozyi*. Otaman had military, administrative and judicial power. In 1568 Reestrove (registered, regular) Cossacks appeared; they officially served in favour of the Polish King.

During the revolution a new state structure was formed which was called later as Hetmanschyna (Hetman state). Its territory changed during the war. "Eternal peace" (1686 ; peaceful treaty between Muscovy and Rzeczpospolita) resulted in integration of Left-bank Ukraine and Zaporizhia. Cossacks Starshyna had power in it. Hetman was elected for undefined term, executed judicial proceedings, led the army, administration, held negotiations with other states. The supreme authority was the council of Starshyna which resolved the issues of civil administration, court, finances, land issues. Hetman had the general government consisted of General oboznyi, judge, clerk, *pidskarbiy*, osavulas, *khорunzhyi*, *bunchuzhnyi*.

According to March Articles of 1654 (treaty between the Cossacks and Muscovy) Cossacks state recognized the supremacy of the Tsar, paid a part of revenues to Moscow. After Khmelnytskyi's death the agreements between hetmans and Moscow drastically limited the power of hetman.

The treasury was filled by three main taxes: podimne (house tax); statsii (for maintenance of Cossack troops); pokazanschyna (alcohol production tax). The general pidskarbiy was responsible for finances. Khmelnytskyi even had a coin but it was not put into circulation. Then the Hetmanschyna (Hetman state) had the Russian monetary system.

There were introduced regiment structure instead of województwa (voivodeships). The regiment was military and administrative territorial element. There were 10 regiments in Hetmanschyna (Hetman state) such as regiments of Kyiv, Nizhyn, Chernihiv, Poltava, Hadyach, Myrhorod, Lubny, Starodub, Pereiaslav, Pryluky. Colonel (regiment's chief) was elected by the council of regiment or hetman appointed him. The regiment territory was divided into sotnias (districts). The smallest elements were small towns and villages where

Cossack coat of arms
uk.wikipedia.org

otamans had power. Colonels, sotnyks (captains, sotnia's chiefs), otamans realized the power concerning division of lands, organization of their development, executed judicial and other powers.

Cossack system was not applied to cities of Magdeburg Law, but the municipality had no power in relation to the Cossacks, starshyna, peasants, subordinated to Cossack authorities.

Thus, the system of Hetmanate governance was born as military governance, but it was transformed into a state one. Thus, if during first years of the revolution various groups, including farmers, seized the lands of the Catholic gentry then starshyna having seized state power had the advantage of lands' appropriation. V. Smoliiy and V. Stepankov see 'the transformation of officers into gentry'.

The regiment structure was also introduced in Slobozhanschyna (regiments of Kharkiv, Sumy, Okhtyrka, Ostroh, Balakliya), but Hetman was without power here. Voyevodas who were appointed by Tsar governed here.

The legal system of Muscovy (Russia) was integrated to Hetmanschyna (Hetman state). Phases of of Hetmanschyna liquidation were gradual abolition of its regiment division and introduction of guberniya (province) division, activities of Malorosijaska Colegiya (Little Russian Ministry) and Pravlinnya Hetmans'koho uryadu (Governance of Hetman government), cancellation of hetmanate in 1764, transfer of Cossack ranks to imperial ranks, implementation of serfdom. The ideology of Hetmanschyna (Hetman state) was also suppressed. The Church was subordinated to Moscow Patriarchate. It was forbidden to publish the Bible in Ukrainian. The liquidation of Zaporizka Sich in 1775 was symbolic. Previously the Cossacks were boundary guards but after the Russian-Turkish War 1771–1774 the Black Sea region was integrated to Russia and there was no need in boundary guard.

The lessons of liquidation of the Cossack statehood are current today, too. The fragmentation of society complicated the national renaissance. Elite had to integrate social groups to achieve common goals but after the death of B. Khmelnytskyi Starshyna neglected the interests of peasants, citymen, thought about personal enrichment and holding the power, particularly, due to unions with other states betraying the ideals of revolution.

Ukrainian statehood during revolution in 1917–1921

In 1917–1921 there were national states in Ukraine such as Ukrainian People's Republic (UPR) during Tsentral'na Rada (Central Council), Ukrainian

State (leader – P. Skoropadskyi, UPR during Directory, Western-Ukrainian People’s Republic (WNPR) and regional formations (e.g., Donetsk Kryvyi Rih Republic, Anarchist’s Republic Huliaipole).

After the collapse of the autocratic rule the administrative system was cancelled. The leading opinion of revolution leaders was the concept of federalism. Hrushevskyi believed that Ukraine should become a federation of communities. But it was prevented by military events, multipolarity of power.

There were three centers of power: *rady* (councils of workers and soldiers’ deputies); Temporary Government of Russia; Tsentral’na Rada and its bodies. The latter appeared as non-governmental but it pretended to play the role of the Parliament. In June 1917 it established the General Secretariat (GS) as government led by writer and social democrat V. Vynnychenko. The Temporary government recognized Tsentral’na Rada and GS as public authorities, but restricted their powers in comparison to requirements of the Ukrainians (competence of GS was valid in Kyiv, Volyn, Podillya, Poltava and partially Chernihiv guberniyas and included finances, internal and land affairs, education, industry, trade and labor). Meanwhile, the Russia power sanctioned the autonomy of Ukraine.

The coat of arms of UPR
uk.wikipedia.org

After Bolsheviks coup d’etat Tsentral’na Rada passed the 3rd Universal and proclaimed UPR. It was formally within Russia, but it was a milestone in the development of statehood. After the offensive of the Russian troops the 4th Universal proclaimed the independence of the UPR. A range of laws, particularly, constitution were adopted. But there was no efficient governance. The achievements of Tsentral’na Rada were neutralized by the indecision in order maintenance, land parcels distribution, formation of army. Parties in CC conflicted, there was no the program of actions, resources, particularly, staff program.

In the Ukrainian State (leader – P. Skoropadskyi) the large land property was renewed. The *hetman* had the power. He reintroduced censorship, fiercely

punished peasants resistance to landowners. The army was formed, railway was launched, the budget was formed, the currency was introduced, and the education Ukrainization was organized.

Concerning the UPR of Directory, according to the temporary

Constitution, the Directory was the legislative body, the Council of People's Ministries was the executive body. On January 22, 1919, UPR and WUPR joined. Meanwhile,

Prayer for Hetman Skoropadsky (<http://uk.aud.wikia.com>)

there was no real

union, this day is celebrated as the Day of Unity of Ukraine. The Directory characterized as military regime and S. Petlyura became its leader. In 1921 Russia, Ukrainian SSR and Poland signed the agreement defining the fate of the Ukrainian statehood and divided the territory of UPR.

In Western Ukraine, in October 1918, after defeat of the German alliance the WUPR was proclaimed. The power was realized in the form of the National Council. The coat of arms was a gold lion on the blue field. The flag was yellow and blue. The state dissolved in July 1919 after the Polish intervention.

In 1917–1921 in the result of external events the Ukrainian statehood renewed. But it was weak under pressure of intervention as the elites could not establish the governance. After the war the major part of Ukraine was under control of the Bolsheviks, Halychyna and Volyn was under control of Poland, Bukovyna was under control of Romania, Transcarpathia was under control of Czechoslovakia.

Soviet statehood and other Ukrainian states in 20th century

The Soviet Ukraine was not a state in the international sense. But according to V. Vynnychenko, "existence of the Ukrainian SSR raised the sense of own statehood of Ukrainians". The Soviet leaders considered the

independence as a tactical step, but in reality they advocated the federation with Russia. But the federation was a forward step in comparison with empire.

But the *councils* failed to become a true power centre. A lot of bureaucratic structures such as executive committees of councils, their administrations grabbing the power and preventing the councils from the power.

In 1918 the Communist Party of Ukraine was created, but it became a part of the Russian Communist Party. Thus, despite the countries'

Famine in Ukraine 1932–1933 (<http://en.reseauinternational.net>)

independence, their

leadership coordinated all actions. This led to the creation of the Union of Soviet Socialist Republics (USSR) in 1922 where Ukraine was subordinated to Moscow. The constitutional right to leave the Union was formal.

The positive effects of the Soviet regime were industrialization, liquidation of illiteracy, in ethno-political sphere – policy of Ukrainization. Its effects were involvement of different social strata to the governance, promotion of the Ukrainian language, education etc. But there were other trends too. The pluralism was cancelled; terror became a common way to fight with opponents resulting in *totalitarianism*. The famine of 1932-1933 whose victims were more than 3 million of peasants was its manifestation. Ukrainization was stopped.

The trends of development of the Soviet regime were centralization and bureaucratization. But it became more difficult to govern it from one centre. After the Stalin's death the controlled *decentralization* was started. In 1957 the economic reform was launched – the control transferred from ministries to radnarhosps (territorial bodies for economic governance). The reform failed, because the reasons of economic crisis were in inadequacy of the whole system to the trends of social development which was not changed by the reform.

The milestone of future statehood of Ukraine was its appointment as co-founder of the United Nations Organization after the War.

The failure of reforms caused the revenge of bureaucracy in the mid-1960. There were repressions against the least manifestations of opposition and national patriotism. In 1972 head of KPU P. Shelest who was fond of the Ukrainian history was dismissed. But the economic problems still existed. The economy deteriorated, the confidence to the power decreased. In late 1980, the USSR started *liberalization* being on the verge of the economic disaster. The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Declaration on State Sovereignty according to which the Ukrainian SSR governed within its territory, the Act on economic independence of the Ukrainian SSR, and implemented the Presidency, the Cabinet of Ministers and local governance.

The consequences of the Soviet statehood were formation of national awareness of people, elites who identified themselves with Ukraine contributing to promulgation of the independence in 1991.

Carpathian Ukraine was a symbol of the Ukrainian state-forming. After

Avgustin Voloshin
territoryterror.org.ua

the World War I TransCarpathia was transferred to Czechoslovakia which had to provide autonomy to the region. But they did it only in October 1938 threatened by Nazis invasion. There was a formation of authorities, Ukrainization of institutions, elections to the Sejm. Hungary wanted to capture Transcarpathia. The German-Italian Arbitrage transferred Uzhhorod, Mukacheve, Berehove to it. The capital of the Carpathian Ukraine was founded in Khust and its independence was proclaimed on March 15, 1939. The state language was Ukrainian,

the colors of the flag were blue and yellow. They formed the army – "Carpathian Sich". The President of Carpathian Ukraine A. Voloshin appealed to Hitler for protectorate, but the latter advised not to oppose to Hungary. The Hungarian army had fought for a week with the Carpathian Sich which was in ten times less that its army and finally occupied Transcarpathia.

Ukrainian state governance. In June 1941, in Krakow the Ukrainian organizations founded the Ukrainian National Committee. Its aim was to renew independence proclaimed in 1918. After the Nazis captured the Western

Ukraine, the Act of Renewal of the Ukrainian Statehood was proclaimed. The government was called the Ukrainian State Governance. The Ukrainian administrations were formed in Western Ukraine and Right-Bank Ukraine. The militia was founded. But the Nazis spoiled the existence of the state. Its proclamation proved the Ukrainians strive to become independent and revealed the Nazis plans. In 1944 a clandestine government – Ukrainian Main Liberation Council was founded; it existed till the mid 1950th.

Modern period of state-forming in Ukraine

On August 24, 1991, the Verkhovna Rada of Ukraine passed the Act of Independence of Ukraine. On December 1, during the referendum it was supported by 90 % of participants. Particularly, in Donbas 84 %, or more than 2/3 of voters supported it. Crimea was an exception, where the independence was supported by 54 % of referendum participants, or about one third of electors.

The state flag (blue and yellow), small coat of arms (trident), later anthem («Ще не вмерла України ні слава, ні воля» – "Ukrainian glory and the freedom has not yet died!") were approved. Its leader is President, parliament – Verkhovna Rada. The authorities are led by the government (Cabinet of Ministers). The legal basis are principles of *rechtsstaat* (*rule of law*), democracy, market economy, *local self-governance* stipulated in the Constitution of June 28, 1996.

«Bialowieza bizons». Ukraine, Russia and Belorussia leaders are declaring the end of USSR (*ua.112.ua*)

But it did not mean the domination of democracy in the state. The soviet bureaucracy still governed because the opposition made a union with it. National features such as failure to reach an agreement manifested by the politicians. There serious problems in regional policy. Regions differed greatly

by their history, economic potential and ethnic and social composition. It formed different identities and political orientations. The policy of Ukrainization did not always consider it.

The social economic situation was difficult. Ukraine inherited the bad infrastructure, high power capacity of economy, unfavorable demographic situation. It resulted in economic depression in early 1990. In the second half of decade the *neoliberal* reforms were conducted, a system of commercial banks was founded, national currency was introduced, the majority of industrial assets became private property. In 2000 the economic growth started. But the technological backwardness was not overcome because of lack of reforms (budgetary, pension, medical) to ensure investments. It was the result of the conflict of the elites, their orientation to reallocate the state resources resulted in degradation of economy, especially in early 2008 after the crisis start, development of social stratification.

Ukraine is recognized by most countries. Now it is a member of the International Monetary Fund, the Council of Europe, the World Trade Organization and other organizations. It is geographically located at the 'break' between the West, Russia and the Muslim world. For a long time it declared the balanced development of relations with major countries, but over recent years it has become a hostage to conflict relations of the West and Russia. Advantages of Revolution of Dignity led to the recognition of Western vector as a key one and signature of an agreement with the EU, but the result is annexation of Crimea by the Russian Federation, bloody war in the Donbas.

Political struggle in Ukraine transformed in sharp conflict. The discrepancies among the elites concerned the regional base (some of them represented the interests of western regions, the other – eastern and southern regions), external policy, language problems. The most sharp conflict situations were Orange Revolution and Revolution of Dignity. The latter differed from the Orange Revolution by two factors – participation of global players (Russia and the USA) and gradual change of generations of political elites. The public organizations demonstrated the claims of a new generation ("Automaidan", "Pravyi Sector" /"Right Sector"/). The conflict resulted in death of more than 100 participants of Euromaidan – "Nebesnaya Sotnia" ("Heaven's Hundred",

including student of Kyiv National University of Construction and Architecture Oleksandr Plekhanov).

New authorities proclaimed *decentralization*, formation of army, increase of energy saving of society. They approved a reform of architecture and construction control, a large part of plenipotentiaries was transferred to the local authorities. But reforms are slowed down because of conflict between the authorities and between the parties.

Oleksandr Plekhanov
kiev.vgorode.ua

Control questions

Which states existed in Ukraine from the 9th century B.C. to the 5th century A.D.?

What was the reason of the decline of the Ukrainian statehood during Prince's times?

Describe main phases of development of Hetmanschyna.

Reasons of frequent change of power in Ukraine in 1917–1921?

Features of Soviet statehood of Ukraine?

Why the Carpathian Ukraine is the symbol of the Ukrainian statebuilding?

Characterize the symbols of modern Ukrainian state.

Compare reasons and driving forces of the Orange Revolution and Revolution of Dignity.

Terms

BUNCHUZHNYI – one of the senior military ranks in 16th – 18th centuries, the guard of bunchuk (2.5 m bulava – holder with head decorated with kytytsya /harness horse hair/, it was a symbol of Hetman power); commander of a Cossack unit.

RADY (COUNCILS) – representatives bodies of working people. Appeared in 1905 and became the power structures after revolution of 1917. During the Bolsheviks times their influence reduced in favour of bureaucratic structures.

DECENTRALIZATION – a transfer of powers and resources for their realization from state authorities to local authorities.

HETMAN – 1) commander of Cossacks troops in Rzeczpospolita; 2) state leader of Hetmanate in the 17th – 18th centuries; 2) leader of the Ukrainian State in April–December 1918 (P. Skoropadskyi held this rank).

FEDERATION – a state structure when regions have attributes of statehood (constitutions, legislative bodies), but they are not states in international sense. It is characterized by mark of responsibilities of centre and regions. The examples of federation are the USA, Germany, Russia.

GOVERNOR (NAMISNYK) – a senior officer in region, appointed by the head of state and not elected by population. In Kyiv Rus the sons of great princes Volodymyr and Yaroslav executed these functions as they were authorize to govern on Ancient Rus lands.

HORIZONTAL SYSTEM OF INHERITANCE – a principle when inheritance (of Prince's throne in Kyiv Rus) was executed form prince to elder brother, and after the death of brothers – to sons of the eldest brother and so on. This is the principle of joint ownership of Rus lands by the Rurikids.

KHORUNZHYI – a person who stored and held the flag (khorugva). In Poland of Middle Age and Lithuania he was the leader of noble Territorial Army. There were regiments' and sotnias' K. in Cossacks army and state administration, general K. was at general starshyna (officers).

LOCAL SELF-GOVERNANCE – right and capability of territorial communities to solve local issues. Includes local councils, their executive committees, mayors, bodies of self-organization of population (house committees, etc.).

NEOLIBERALISM – a political ideology according to which the state is exempted from social liabilities. Neoliberal reforms include privatization, reduction of social expenses.

PATRIMONY – feudal lands and related rights of peasants. It inherited from father to son. In Rus Prince's throne inheritance was introduced in 1097. Then Rus had a period of feudal disunity.

PIDSKARBIY – a senior state official of Hetman administration in Left-Bank Ukraine in 17th–18th centuries responsible for finances.

RECHTSSTAAT (RULE OF LAW) – a state with principle of rule of law ensuring human rights and liberties.

REPRESSIONS – punitive state measures against enemies or opposition. It is used by dictatorships. During Stalin regime it was a normal practice.

RYAD – an agreement the viche signed with princes; the viche was convoked by princes or communities leaders in Ancient Rus state.

TOTALITARIANISM – a political regime when the state completely controls the public life. It is characterized by single political party, single political ideology, terror against dissidents.

МОДУЛЬ № 1

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

Лекція 1. ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОГЕНЕЗУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

План

1. Етнічність та етногенез.
2. Особливості становлення українського етносу.
3. Історична палітра етнічних груп України.

Етнічність та етногенез

Державотворення тісно пов'язане з етносоціальними процесами.

Етнос – це така, що історично склалася, стійка група людей, яких об'єднує певна сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак (походження, територія, мова, релігія, господарство, самосвідомість, самоназва, психологія тощо). Тривалий час в науці приділяли значну увагу об'єктивним ознакам етносів. Так, територія сприяє формуванню економічних, соціальних, культурних зв'язків населення. Родючі землі вплинули на вагу землеробства в житті українців. Їх фольклор зберігає традиції культу родючості, релігійні свята підпорядковані сезонним роботам на землі. Важливим носієм інформації про народ є мова.

Але жодна об'єктивна ознака не є сама по собі визначальною та обов'язковою. Деякі етноси не мають окресленої території, наприклад, цигани. Євреї тривалий час жили за межами Палестини. Є діаспорні етноси, наприклад, абсолютна більшість вірменів мешкає поза Вірменією.

Те саме щодо мови. Часто різні народи спілкуються однією мовою (американці та англійці, німці та австрійці). Водночас наявність рідної мови не означає володіння нею. 80 % ірландців не володіють гельською мовою, що не заважає їм бути чи не найбільшими націоналістами.

Тому етнічна *ідентичність*, тобто *ототожнення людини або групи з етнічною спільнотою*, не обмежується об'єктивними ознаками, а включає самосвідомість, почуття солідарності. Більше того, об'єктивні ознаки теж переживаються людьми, стають символами важливих для них значень. Тому (само)ототожнення зі спільнотою – результат вибору людини.

На цей вибір впливають різні соціальних суб'єкти – від родини до держави та інших держав. Цей вплив є конкуруючим та здійснюється усе життя. За Е. Ренаном, вибір на користь спільноти індивід робить щоденно. Конкурентність соціального впливу означає, що індивід може змінити вибір. Тому ідентичність – змінна величина і розглядається наукою як процес *(само)ідентифікації*. Завдання історії – вивчення процесу формування ідентичностей.

Це впливає й на розуміння етногенезу. Хоча грецьке слово γένεσις означає «походження», під *етногенезом* розуміють не лише *походження народів, а й їх подальший розвиток через процес самоідентифікації так само, як й внаслідок зовнішньої ідентифікації*.

Етногенез – це «beginning, coming into being», тобто процес, що не закінчується. Держави володіють найбільшими ресурсами для впливу на етногенез. Але список його агентів ними не обмежується. Його чинником є уся система соціальних зв'язків, і якщо дії держави та політиків суперечать розвитку цієї системи, неминучими є кризові явища у розвиткові суспільства.

commons.wikimedia.org
Нація – це щоденний
плебіцит

Ернест Ренан

Особливості становлення українського етносу

Український етнос *автохтонний* на території України. Його особливості простежуються здавнини. Людське життя зародилося в Україні 1 млн. років тому. Зв'язок культурних традицій між українцями та прадавніми спільнотами фіксують від часів енеоліту. Тоді в Україні домінувала трипільська культура (IV–II тис. рр. до н. е.). На довгий час в житті українців збереглись риси трипільської доби, пов'язані з обшинним устроєм, сімейним господарством, землеробськими обрядами, архітектурними традиціями, культом родючості. Це не означає, що трипільці є основою українського етносу, але говорить про безперервний етнокультурний процес у межах річчч Дніпра, Дністра та Дунаю.

У післятрипільську епоху в етнічному складі населення відбуваються зміни: людину неоліту та енеоліту змінюють індоєвропейські племена. Це понад 200 народів, нащадки яких й нині населяють Європу. Пізніше вони розпадаються на гілки – західну (прагерманські народи) та східну (балто-слов'яни). Балто-слов'яни розділилися на прабалтські та праслов'янські

Українські жінки – проект І. Кравчишина (vidia.org)

племена, а останні, вважають, асимілювалися з нащадками трипільців.

Індоєвропейські племена також були представлені кіммерійцями, скіфами, сарматами. Їх вплив найбільше простежується у Причорномор'ї та степовому Криму, де вони мали гегемонію та, вступаючи у зв'язки з

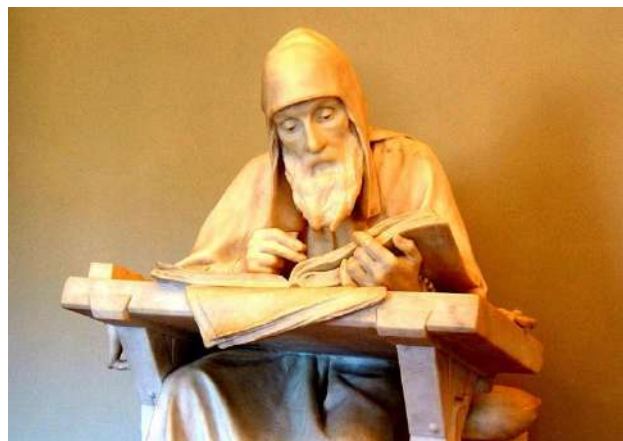
іншими народами, творили єдиний культурний простір. Культура кіммерійців дійшла до нас як культура високого розвитку військової справи. Зброя, обладунки, тактика ведення бою були перейняті сусідніми народами. Контакти слов'ян зі скіфами та сарматами позначилися на мові та антропологічному типі українців.

Слід згадати й про античний період нашої історії. Греки створювали міста-поліси з VIII ст. до н. е. Нині ми можемо говорити лише про економічні їх зв'язки з місцевими народами та окремі культурні впливи.

Більшість дослідників вважає прабатьківщиною слов'ян території між Дніпром та Західним Бугом й далі до Вісли. Демографічний вибух IV–V ст. призвів до їх диференціації. Це було Велике переселення народів, коли племена активно переміщалися по Європі, осідаючи на певних землях. Праслов'яни розпадаються на східні, західні та південні племена.

В Україні слов'яни представлені низкою *археологічних культур*. Виокремлення східних слов'ян припадає на *зарубинецьку* та *пшеворську*

культури (II ст. до н. е. – II ст. н. е.). Ключовим для утворення українського етносу стали V–VII ст., на які припали київська, праська, пенківська, колочинська культури. Предками українців були так звані праукраїнські племена полян, деревлян, сіверян, уличів, тиверців, дулібів, хорватів. Їх **консолідація** тривала у IX–X ст. Про українців як консолідовану цілісність можна говорити з постанням Київської Русі. Відтоді державність є одним з ключових чинників етногенезу українців. Саме тоді вони набувають спільних рис як етнос. Київські князі укріплюють кордони, розбудовують державні органи, приймають християнство, формується єдина писемна мова. Отже, з другої половини I тис. н.е. можна виділити суттєві ознаки

Літописець Нестор.

Література – важливий чинник національної консолідації (hromadskeradio.org)

українського етносу, що властиві лише йому: мова (народнорозмовна), матеріальна культура (сільськогосподарські знаряддя, поселення, житло, одяг, їжа), народні традиції та звичаї, усна та пісенна творчість.

Українська писемність сформувалася на базі церковнослов'янської мови. З дохристиянського часів джерел не залишилося, але вчені сходяться на думці, що мова та писемність були й тоді. З прийняттям християнства розвиваються освіта, книжкова справа, культура. 988 р. є роком не лише прийняття християнства, а й народження літературної руської мови – мови церковних, світських книг, документів. Паралельно існувала мова простолюду – діалекти, говірки. З часом виділились церковнослов'янська мова та руська мова світського ужитку (розмовна практика). Саме церковнослов'янська мова була об'єднуючим фактором – єдиною мовою державного управління, законодавства, літератури.

З XIV ст. в Україну приходять литовці, які не лише порушують економічного розвитку, а й роблять руську мову державною. Нею написані Литовські статuti. Інакше було на Західній Україні. Тут з часів експансії короля Казимира Великого відбувається наступ на руську мову. У 1696 р.

Варшавський сейм прийняв постанову про ведення документації на українських землях лише польською мовою.

За польсько-литовського панування для української мови важливе значення мали книгодрукування, братські школи, підтримка меценатів. Політичні процеси кінця XVII – XVIII ст. були складними для мови. Українці не мали державності та були поділені між різними культурними просторами. Але, як показало XIX ст., українська мова не була втрачена. Саме у XIX ст. сформувалася літературна українська мова, а на початку XX ст. вона знову отримала статус державної.

XX ст. було випробуванням для неї. Втрата державності, територіальний поділ, русифікація призвели до того, що мовне питання й нині є складним. Проголошення незалежності у 1991 р. зробило українську мову єдиною державною в Україні, одним з елементів консолідації українців та інших етнічних спільнот навколо нової держави.

Релігійна єдність необов'язкова для етнічної спільноти. Нині релігійність виділено в контекст особистісного простору людини, а суспільство толерантне до релігій. Але в Європі християнство було важливим чинником етногенезу. Стало воно консолідуючим фактором, чинником набуття неповторних рис й української етноспільноти.

Питання прийняття християнства не вичерпуються хрещенням 988 р. Воно змінило ідеологію Київської держави. Віра в єдиного Бога стала важливим елементом єдності етносу та державності. Для України релігійне питання було й залишається питанням не лише культурної єдності, а й незалежного існування від іноземних впливів.

Отже, українці, як й більшість європейських етносів, зародились у I тис. н. е. Етногенез розгортався відповідно до політичних, економічних, соціальних, культурних процесів. Консолідуючими чинниками були виробничі відносини, що формувалися згідно з географічним положенням, культурні (мова, релігія, звичаї, обряди) та політична традиції, а це вплинуло на усвідомлення спільного походження, (само)ідентифікацію. Звісно, український етнос є не законсервованим. Як вважав Ю. Бромлей, «жоден етнос не є вічним, незмінним. Але незмінність етнічних систем, безперечно, аж ніяк не суперечить тому..., що стійкість – одна з

характерних рис. Адже при цьому мають на увазі ...повільнішу мінливість етнічних явищ порівняно з іншими компонентами соціального життя».

Історична палітра етнічних груп України

Україна, з її розміщенням на перетині культур, є домом для різних етнічних груп. Гармонійні їх відносини – запорука існування держави.

Автохтонними народами України є кримські татари, караїми та кримчаки. Кримські татари – компактна спільнота на Кримському півострові, у степах Таврії та Причорномор'я. Відділившись від Золотої Орди, утворили Кримське ханство, яке існувало до 1783 р. У 1944 р. були депортовані до Узбекистану, Казахстану, Башкирії, Якутії. З початком демократизації до Криму повернулися 100 тис. кримських татар.

Тюркомовний народ караїми мешкає у Криму, частково у Галичині, Луцьку, Києві. Їх релігія – караїмізм.

Вважають, що це послідовники секти юдаїзму, яка визнає частину законів юдаїзму, доповнює їх власними та відновленими давньоталмудськими та садукейськими текстами. Засновником караїмізму був Анан, який жив у 762 р. в Багдаді та був вигнаний за намагання відновити юдаїзм у первинному вигляді, переїхав до Єрусалиму, де й заснував першу караїмську общину.

Кримчаків у 1989 р. нараховувалося 1448 (у Криму – 604). Це давня єврейська група, яка перейшла на мову, близьку до кримсько-татарської.

Найдавнішими в Україні є поселення євреїв, поляків, білорусів, молдован, греків, вірменів. Їх переселення скоріше мало економічні причини. Перші євреї з'являються у Х ст., вони переселилися з Хозарського каганату, але масове переселення почалось у XIV ст.,

Множинна етнонаціональна ідентичність (<http://peace.in.ua>)

здебільшого до Галичини, Буковини. Після поділу Речі Посполитої інші регіони України. Як правило, зосереджувалися у містах.

Білоруси займали українсько-білоруське порубіжжя – Полісся – та мешкали у Донбасі, куди вони переселялися після Другої світової війни.

Поляки з'явилися в Україні у XIV ст. з **колонізацією** Галицько-Волинського князівства. Масова колонізація припала на XVII–XVIII ст. Більшість оселялася у Галичині, Волині, Поділлі, Київщині. У 1939–1941 рр. їх масово вивозили до Сибіру. У 1944 р. частина їх повернулася.

Молдаван часто вважають румунами, але опитування свідчать, що багато їх усвідомлюють себе як окрему спільноту. Молдовани утворювали чисельну групу у Галицько-Волинському князівстві. Масове переселення від турецьких репресій відбулося у XVI ст. на Лівобережжя Дністра та Буковину. Основним їх осередком була й Бесарабія.

Емблеми політичних партій угорців України
zakarpattya.net.ua

Греки проживають в Україні з часів заснування міст у Причорномор'ї. З часом їм довелося переселятися на Приазов'я та навіть пережити депортацію за часів радянського режиму.

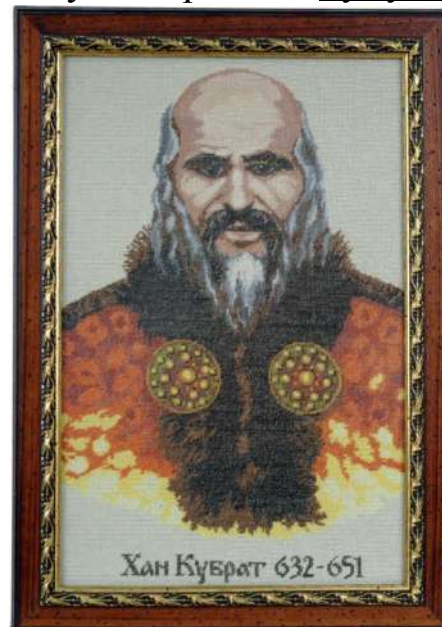
Згадки про вірменів сягають VII ст. Відомі зв'язки з Вірменією київських князів. У XIII ст. Львів став центром вірменської єпархії. Осередками вірменів були й Кам'янець-Подільський, Київ, Луцьк, Галич, Івано-Франківськ, південь.

Найчисельнішою етнічною групою України є росіяни. Їх масове переселення почалося наприкінці XVIII ст. у зв'язку з політикою царату щодо освоєння українських земель. Найінтенсивніше вони переселялися на Лівобережжя, Слобожанщину, степові райони Півдня, Таврію, Донбас. Після Другої світової війни їх кількість значно зросла.

Окрему групу складають народи Європи, які осіли в Україні. Компактно в Одещині, Запоріжжі, Приазов'ї та інших регіонах мешкають болгари – продукт злиття балканських слов'ян та болгар-тюрків, які прийшли з Азії. На Полтавщині похований засновник Болгарської

держави хан Кубрат. З XVIII ст. частина болгар втікає до Причорномор'я від турецького гніту. Угорці, прабатьківщиною яких є Східне Приуралля, у IX ст. перейшли Карпати та осіли у центральній частині Придунайської низовини. В Україні мешкають головним чином у Закарпатті. Румуни переселилися на територію Чернівецької області у XIII–XV ст.

У Одеській, Миколаївській, Дніпропетровській областях, на Донбасі мешкають гагаузи. Це нечисельний народ, оцінки походження якого розходяться. Самі гагаузи вважають себе православними албанцями (тобто нащадками іллірійських племен, які мешкали на Балканах).

Хан Кубрат

www.erepublik.com

Контрольні питання

Які чинники визначальні при формуванні етносів?

Охарактеризуйте територію, на якій сформувався український етнос?

Які прадавні етнічні групи впливали на формування українців?

Які археологічні культури були основними у формуванні українців?

Які народи сьогодні населяють Україну? Якою була історія їх переселення на українські території?

Терміни

АВТОХТОННІ НАРОДИ – народи, походження яких пов'язано з певною територією, на якій вони проживали з початку свого існування.

АРХЕОЛОГІЧНА КУЛЬТУРА – стійка сукупність об'єднаних спільною територією типів археологічних залишків певного соціального організму, які змінювалися та розвивалися у взаємозв'язку. Взаємозв'язки елементів матеріальної культури відбивають соціальну структуру соціуму.

АСИМІЛЯЦІЯ – злиття двох народів із втратою одним з них мови, культури, національної самосвідомості. Розрізняють природну та штучну, повну й часткову А.

ЕТНОГЕНЕЗ – походження народів на базі етнічних компонентів та їх подальший розвиток, який відбувається через процес самоідентифікації індивідів так само, як він є результатом зовнішньої ідентифікації.

ЕТНОС – така, що історично склалася, стійка група людей, яких об'єднує сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак (походження, територія, мова, релігія, господарство, самосвідомість, самоназва тощо).

ЗАРУБИНЕЦЬКА КУЛЬТУРА – праслов'янська культура залізного віку у басейнах Прип'яті та Дніпра у II ст. до н. е. – II ст. н. е.

ІДЕНТИЧНІСТЬ (САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ) – ототожнення людини / групи з етнічною спільнотою на підставі об'єктивних (територія, мова, релігія, політичне об'єднання) та суб'єктивних (уявлення про походження, самосвідомість, самоназва, символізм об'єктивних ознак) ознак.

КОЛОНІЗАЦІЯ – 1) заселення й господарське освоєння вільних та окраїнних земель (внутрішня К.); 2) організація поселень за межами країн (зовнішня К.); 3) перетворення незалежної країни на колонію шляхом її військового, економічного та політичного поневолення.

КОНСОЛІДАЦІЯ – злиття близьких за мовою та культурою етносів, внаслідок чого утворюється більша етнічна спільнота.

Лекція 2. НАЦІОНАЛЬНО-ВИЗВОЛЬНИЙ РУХ У БОРОТЬБІ ЗА УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВНІСТЬ

План

1. Розгортання визвольної боротьби у XIII–XVIII ст.
2. Особливості національного руху XIX ст.
3. Резистанс XX ст. : перебіг та досягнення.

Розгортання визвольної боротьби у XIII–XVIII ст.

Національно-визвольний рух – це суспільно-політичний рух з метою звільнення країни від чужоземного панування, об'єднання етнічних територій у національну державу. Багатьом народам доводилося вести, а деякі й донині ведуть боротьбу за визволення. Українському народу теж випало відстоювати право на національне, соціально-економічне та релігійне самовизначення. Після розпаду Київської Русі її спадкоємець Галицько-Волинське королівство боролось за правосуб'єктність із

Золотою Ордою. Надалі українська аристократія протистояла польській інтервенції та централізаторській політиці Великого князівства Литовського. Боротьбу за збереження етнічної та культурної самобутності у XVI ст. розгорнули міщани, які для цього об'єднувалися в *братства*.

Водночас із братств формувалася нова українська визвольна сила – козацтво, яке з моменту виникнення чинило перешкоди грабіжницьким походам кримських татар, а невдовзі організовувало повстання проти польського панування, організаторами яких наприкінці XVI – у XVII ст. були К. Косинський, С. Наливайко, Т. Трясило, І. Сулима та ін.

Героїчною сторінкою визвольного руху була революція 1648–1676 рр. під проводом Богдана Хмельницького. Його подвижниками були полковники М. Кривоніс, І. Богун, Д. Нечай, С. Кричевський та ін. Українська армія розбила польське військо, що забезпечило відновлення Української держави. Річ Посполита опинилася на межі катастрофи і лише зупинення просування української армії на Варшаву та зрада союзника козаків врятували Польщу від розгрому і призвели до затягнення українсько-польської війни, що мало наслідками погіршення економічного стану, ускладнення міжнародного положення.

Іван Богун (uamodna.com)

Смерть видатного воєначальника та лідера держави, яким був Хмельницький, негативно відбилося на продовженні революції. Не знайшлося наступника, який зміг би впоратись з викликами, забезпечити незворотність політичної консолідації держави, поєднати інтереси різних верств у внутрішній політиці, налагодити ефективну дипломатичну діяльність. Розгром московського війська під Конотопом у 1658 р. українською армією І. Виговського чи об'єднання розколотої України під владою Д. Дорошенка були короточасними успіхами через складне внутрішнє та зовнішнє становище козацької держави. В Україні почалася

громадянська війна – Руїна, в яку втручалися сусідні держави, зокрема Польща та Московія, які розділили територію України.

Значення революції полягало в тому, що вона привела до відновлення національної держави, стимулювала розвиток національної самосвідомості, на тривалий час знищила кріпосницьку систему тощо.

У другій половині XVII та у XVIII ст. українська влада намагалася зберегти залишки державності на Лівобережжі у протистоянні з Московією. Незадоволення московською політикою зросло під час Північної війни Росії зі Швецією. Гетьман І. Мазепа зробив спробу визволити Україну за підтримки Швеції, але поразка шведсько-українських військ завадила його планам. У відповідь російський цар Петро I здійснив жорстокі репресії: закатавав понад 23 тис. осіб, зруйнував Січ та гетьманську столицю – Батурин (було вирізано все її населення – 15 тис. осіб) тощо.

Опришки (Karpaty.ua)

Національно-

визвольна та антифеодальна боротьба тривали на Правобережжі наприкінці XVII – у XVIII ст., а у Західній Україні у XVII–XIX ст. в формі *гайдамаччини* та *опришківства*. Участь в гайдамацькому русі брали переважно козаки

та селяни. Найпотужнішим було повстання Коліївщина 1768 р. під проводом М. Залізняка та І. Гонти. Опришки діяли в Карпатських горах невеликими селянськими загонами та застосовували партизанську тактику. Найвідомішим їх лідером був Олекса Довбуш.

Особливості національного руху XIX ст.

Наприкінці XVIII ст. більшість України потрапляє під контроль Російської та Австро-Угорської імперії. Знищення залишків автономії та придушення національного життя українців не призвели до відмови від боротьби за свободу. Представники нової верстви – інтелігенції, яка

почала відігравати провідну роль у визвольному русі, спрямовували зусилля на підвищення освітнього рівня народу, розвивали літературу, освіту тощо на основі української народної культури, мови, традицій.

У 1846 р. у Києві виникла нелегальна політична організація – Кирило-Мефодіївське братство. За допомогою культурницької та пропагандистської діяльності її члени прагнули піднести національну свідомість та підняти народ на боротьбу за свободу і незалежність. Його провідниками були М. Костомаров, П. Куліш, В. Білозерський, М. Гулак та Т. Шевченко, який став символом українства.

На початку 1860-х років поживається український рух в Наддніпрянщині, створюються культурно-освітні організації –

«Від Кирило-Мефодієвського братства веде свою історію весь новий український політичний рух»
М. Грушевський.

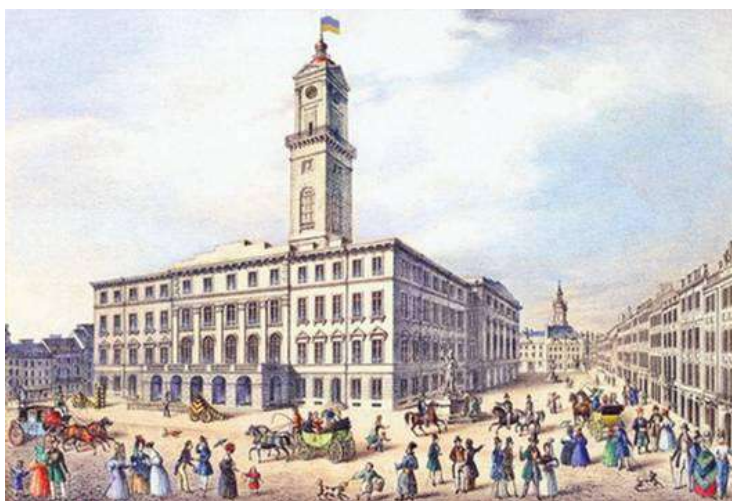
громади. Чільними їх діячами були В. Антонович, П. Чубинський, М. Костомаров, М. Лисенко, М. Старицький. Їх діяльність спрямовувалася на розвиток народної освіти, поширення національної культури, формування національної свідомості, але вони підкреслено утримувались від політичної діяльності. Однак й ці скромні цілі російська влада вважала загрозливими та відповіла на діяльність громад репресіями.

Наприкінці XIX ст. помірковане **українофільство**, яке домінувало в українському русі у 1860–1870-ті роки, вичерпало себе, продемонструвавши неспроможність за існуючого політичного режиму лише культурницькими засобами поліпшити становище народу. Пошук нових ідей, організаційних форм визвольного руху у 1890-ті роки покликав до життя об'єднання виразної політичної спрямованості, зокрема «Братство тарасівців». У його програмі наголошувалося, що Росія є окупантом України, висувалися вимоги державної незалежності,

акцентувалося, що лише вирішення національного питання розв'яже питання соціальні, а не навпаки.

У XIX ст. посилюється український рух в Галичині, Буковині та Закарпатті, які перебували під владою Австро-Угорщини. Українське населення було майже повністю селянським, а у міських громадах, зокрема, на промислових підприємствах чисельно та культурно домінували поляки, німці, угорці. Але Австрія (з 1867 р. – Австро-Угорщина) випередила Росію за рівнем громадських свобод. У другій половині XIX ст. тут ухвалили конституцію, впровадили *парламентаризм*, проводили вибори. Тому український рух мав сприятливіші умови, ніж в Наддніпрянщині. Культурно-освітня організація «Товариство греко-католицьких священників» (І. Могильницький, М. Левицький) та громадсько-просвітницьке об'єднання «Руська трійця» (І. Вагилевич, М. Шашкевич, Я. Головацький) сприяли розгортанню культурницької боротьби.

Перший синьо-жовтий прапор над Львовом, 1848 рік (<http://karelin.org.ua>)

Прискорили розвиток українського руху революційні події 1848–1849 рр. в Європі, зокрема Австрії. У другій половині XIX ст. виникають громадські, культурно-просвітницькі та наукові організації – клуб «Руська бесіда», товариство «Просвіта», літературне (з

1892 р. – літературно-наукове) товариство ім. Тараса Шевченка, громадське об'єднання «Народна рада», а у 1890-ті роки – перші політичні партії європейського зразку – Русько-українська радикальна, національно-демократична, соціал-демократична. Серед провідних партійних лідерів були І. Франко, М. Павлик, Ю. Бачинський, В. Будзиновський, В. Охримович та ін. Попри ідеологічні розбіжності, спільною для усіх українських партій Галичини було проголошення стратегічною метою незалежності усіх українських земель у соборній

державі, а тактичною – досягнення автономії українських земель у складі Австро-Угорщини.

Резистанс ХХ ст. : перебіг та досягнення

На початку ХХ ст. український національний рух посилюється, збільшується коло його учасників, що у свою чергу сприяло подальшому пробудженню національної свідомості.

На Наддніпрянщині виникають політичні партії. Першою у 1900 р. була Революційна українська партія (пізніше перейменована на соціал-демократичну робітничу), згодом – соціалістична, народна, ліберальна, радикальна та ін. Усі вони висували гасла ліквідації самодержавства, демократичних свобод, економічних реформ. У національній сфері здебільшого виступали за автономію України у майбутній демократичній федеративній російській республіці.

Політизація привела до українського руху нові імена, які на тривалий час визначили його обличчя. Це

керівник студентського руху Д. Антонович, економіст М. Порш, письменник В. Винниченко, майбутній міністр військових справ С. Петлюра, батько українського націоналізму М. Міхновський, письменник С. Єфремов, юрист Б. Кістяківський, землевласник та меценат Є. Чикаленко, письменник Б. Грінченко та ін. Не можна не згадати й діячів, які не були членами партій, але мали значний вплив, наприклад, Лесю Українку, яка у поетичних та публіцистичних творах розробляла теоретичні питання національно-визвольного руху.

Програма Революційної
Української партії (<http://zbruc.eu>)

Перша світова війна була для України важким часом, оскільки українці, територіально розділені між державами, були змушені воювати у супротивних арміях. Різні політичні лідери висловлювали підтримку у війні Російській або Австро-Угорській імперіям чи закликали до нейтралітету. В австрійській армії вдалося сформувати легіон Українських січових стрільців, який мав закласти основу майбутньої української армії. Командиром УСС у 1918 р. був представник правлячої австрійської династії Вільгельм Габсбург, якого вояки називали Василем Вишиваним.

Василь Вишиваний (lo.ua)

Ослаблені війною імперії розпалися під тиском революцій. В ході Української

революції 1917–1921 рр. утворилися дві українські держави – Українська Народна Республіка та Західноукраїнська Народна Республіка. 22 січня 1919 р. вони об'єдналися. Керівниками визвольних змагань були М. Грушевський, П. Скоропадський, С. Петлюра, Є. Петрушевич.

УНР зазнала агресії з боку більшовицької Росії наприкінці 1917 р., проти ЗУНР у листопаді 1918 р. почала війну Польща. Згодом Україна зазнала агресії та інтервенції монархічної російської та румунської армій. В умовах збройного протистояння, за відсутності зовнішньої підтримки та провальних внутрішньополітичних дій різних урядів для української армії виявилось надзавданням утримати незалежність. Українські землі потрапили під владу СРСР, Польщі, Румунії та Чехословаччини.

Олена Хорунжа, перша жінка-офіцер у світі
ounis.info

Після припинення збройних дій української армії на території, захопленій радянською владою, до 1930-х років тривали партизанська війна та селянські виступи. Спробу розбудувати незалежну комуністичну Україну робили прихильники **націонал-комунізму** С. Мазлах, М. Хвильовий та ін. Їх намагання підтримали колишні лідери української революції, які повернулися з еміграції. Але репресії та голодомор 1932–1933 рр. призвели до краху визвольної боротьби на території УРСР.

Інтенсивно розгортався український спротив на землях, що потрапили під контроль Польщі. Найпотужнішою **підпільною** структурою була Організація українських націоналістів під керівництвом колишнього полковника української армії Є. Коновальця, а легальною – парламентська партія Українське національно-демократичне об'єднання на чолі з Д. Левицьким та В. Мудрим. Визначну роль у боротьбі відгравали культурно-просвітні («Просвіта», «Рідна школа»), молодіжні («Пласт») організації та кооперативний рух. Представники спротиву шукали підтримки у боротьбі за відновлення держави на міжнародній арені.

У 1938–1939 рр. активізувались визвольні процеси на Закарпатті, внаслідок розпаду Чехословаччини виникла Карпато-Українська держава. Допомогу у її творенні надали сотні українців, що приїжджали з інших регіонів, зокрема, члени ОУН. Держава зазнала агресії з боку Угорщини і за відсутності потужної армії була захоплена.

Під час Другої світової війни український **резистанс** набрав розмаху. Проти німців за повернення України під контроль радянської влади розгорнули боротьбу червоні партизани, за відновлення

Емблема ОУН (бандерівці)

<http://initiativenational.blogspot.com>

України – національні партизани, які входили до складу Української повстанської армії та підпілля ОУН. Очолив УПА Роман Шухевич. УПА вела збройну боротьбу проти й нацистів, й червоних партизанів. Збройна боротьба ОУН і УПА тривала до середини 1950-х рр.

Після війни під впливом підпілля в Західній Україні виникали різні об'єднання, зокрема шкільної та студентської молоді. Із лібералізацією радянського режиму за правління М. Хрущова наприкінці 1950-х рр. з'являється нова форма спротиву, що ґрунтувалася на мирних, ненасильницьких методах. Виникали відповідні організаційні об'єднання – Українська робітничо-селянська спілка, Громадський комітет захисту Н. Строкатої, Українська гелсінська група. Лідерами спротиву були Л. Лук'яненко, І. Світличний, І. Дзюба, В. Чорновіл, М. Горинь та ін. Діячі нової хвилі свої зусилля спрямовували на захист особистих і національних прав, національного відродження, свободи віросповідання, на боротьбу

Символічне зображення України
(1941-1953)

<http://initiativenational.blogspot.com>

проти *русифікації* тощо. Вони направляли *петиції* органам влади та міжнародним організаціям, влаштовували демонстрації, поширювали *самвидав* (так, В. Чорновіл видавав журнал «Український вісник»).

В цілому за жорсткого тиску радянського апарату спротив 1950 – середини 1980-х рр. репрезентувала нечисленна група людей з різних областей. Але їх діяльність розхитувала режим та стала поштовхом національно-визвольної боротьби на зламі 1980–1990-тих років.

Політичні та економічні реформи в СРСР наприкінці 1980-х років, звільнення політв'язнів, публікація матеріалів про радянські репресії сприяли піднесенню національно-визвольного руху. Виникли групи та організації різного спектру діяльності, основним їх завданням було домагатися права українців на вільне самовираження, зокрема, Український культурологічний клуб, Товариство Лева, Українська гелсінська група, товариство «Просвіта». У 1989 р. створили масову громадсько-політичну організацію – Народний Рух України, що став однією із провідних сил українського державного самоствердження. Дієвим засобом впливу на владу стали мітинги та демонстрації. У 1990 р. на виборах до Верховної

Ради УРСР та місцевих рад демократичні сили здобули багато місць. Вони стали ініціаторами прийняття парламентом Декларації про державний суверенітет України, законів про економічний суверенітет України, про повернення до України усіх солдат-українців. Спроба влади спинити процес відновлення незалежності, зокрема й шляхом державного перевороту, була безрезультатною. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада ухвалила Акт проголошення незалежності України.

Український національно-визвольний рух є одним із найгероїчніших та найінтенсивніших рухів світової історії. Впродовж тривалої боротьби українській спільноті довелося скласти багато жертв, відчайдушно вести спротив завойовникам, незважаючи на їхню могутність чи антиукраїнську політику. Завдяки незламності багатьох поколінь народу на карті світу раз у раз відроджувалася і остаточно утвердилась наприкінці ХХ ст. Українська держава. Так було досягнуто мети українського національно-визвольного руху – відновлено державну незалежність України.

Контрольні питання

Що таке національно-визвольний рух?

Які етапи у своєму розвитку пройшов український національно-визвольний рух?

В чому полягало значення Української національної революції XVII ст.?

В чому полягали особливості національно-визвольного руху XIX ст.?

Розкажіть про діячів національно-визвольного руху XIX–XX ст.?

Розкрийте особливості національно-визвольного руху у 1940 – початку 1950-х рр.

Які методи діяльності використовували українські активісти 1950 – середини 1980-х років?

Охарактеризуйте особливості та результати діяльності національно-визвольного руху на зламі 1980–1990-х років?

Терміни

БРАТСТВА – громадські організації православних міщан у XVI–XVIII ст. Виникли на базі традиційних церковних братств. Боролися проти окатоличення. Відкривали школи, друкарні, колегіуми.

ГАЙДАМАКИ (від тур. *haydamak* – кочівник, розбійник) – самоназва народних повстанців на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XIX ст. проти влади Речі Посполитої.

ОПРИШКИ (ймовірно від лат. *oppressor* – нищівник, месник) – учасники селянського повстанського руху в Галичині, на Закарпатті, Буковині проти польської шляхти, молдовських бояр, угорських феодалів, згодом – проти австрійської адміністрації. Діяли у XVI ст. – середини XIX ст.

ПАРЛАМЕНТ – орган державної влади, який ухвалює закони. Має різні назви: у США – Конгрес, Польщі – Сейм, Україні – Верховна Рада. Під парламентаризмом розуміють певний державний лад, якому властива висока політична роль парламенту на противагу королям, президентам.

ПЕТИЦІЯ (від лат. *petitio*) – індивідуальна або колективна вимога, звернення, пропозиція, скарга, прохання, які подаються у органи державної влади у письмовій формі.

ПІДПІЛЛЯ – нелегальна діяльність, спрямована проти влади, а також конспіративне життя тих, хто бореться з владою.

РЕЗИСТАНС (від англ. *resistance*) – спротив, опір, протидія, опозиція.

РУСИФІКАЦІЯ – сукупність дій влади в Російській імперії та СРСР, спрямованих на просування російської мови та культури шляхом поступового витіснення мов та культур народів, які проживали у цих державах. Ці дії були інструментом політики асиміляції цих народів.

САМВИДАВ – видавані поза цензурою підпільні листівки, брошури, книжки й періодичні видання. Широко поширений у СРСР у 1950-1980-х рр. Один з основних виявів руху опору.

УКРАЇНОФІЛЬСТВО – суспільно-літературний рух XIX ст. серед українців Росії та Австро-Угорщини (Галичини). Його представники прагнули зберігати й розвивати мову, літературу, інші культурні особливості українського народу.

Лекція 3. ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ

План

1. Державотворчі процеси у давні часи та в княжий період.
2. Історичні уроки козацької державності.
3. Українська державність в часи революції 1917–1921 рр.
4. Радянська державність та інші держави у 1920-1980-ті роки.
5. Сучасний період державотворення в Україні.

Державотворчі процеси у давні часи та в княжий період

Український народ віками творив власну державність. Але історія державності в Україні почалася із прийшлих народів. На її території існували такі держави. Кіммерія (IX–VII ст. до н. е.) займала територію від Дністра до Дону, північний Крим, Таманський та Керченський півострови. Влада належала царям та знаті. Розпалась після вторгнення скіфів. Водночас в горах Криму існувала Тавріка – рабовласницька держава таврів (від грец. τавρος – бик) (IX–I ст. до н. е.), основним заняттям яких були землеробство та скотарство. У II ст. до н. е. була підкорена понтійським царем Мітрідатом VI Євпатором, Римом.

Скіфія. У VII ст. до н. е. скіфи захопили землі між Доном, Дунаєм і Дніпром та частину Криму. Найпотужнішим було плем'я царських скіфів. На правому березі Дніпра мешкали скіфи-кочовики, між Інгулом та Дніпром – скіфи-орачі. Столиця була у Кам'янському городищі (Нікополь), згодом у Неаполі Скіфському (Сімферополь). У III ст. до н. е. під тиском сарматів Велика Скіфія розпадається.

Помітним етапом державотворення були грецькі міста-держави – Ольвія, Феодосія, Пантікапей, Херсонес, Тіра, згодом – Боспорське царство, у яке об'єдналися міста Керченської протоки. Розквіт міст припав на V–IV ст. до н. е. Державний лад був подібним до полісів Греції. Чи не вперше в Україні діяли виборні органи – магістратури.

У III ст. до н. е. – III ст. н. е. між Доном та Дніпром панували сармати. Вони потребували великої кількості сільгосппродукції, тому постійно воювали або торгували з осілими племенами, щоб отримувати зерно, вина, зброю, ювелірні вироби. Їх центром був Танаїс на Дону. Сармати підпорядкували собі, зокрема, слов'ян зарубинецької культури.

У II–IV ст. в Причорномор'ї виникло Королівство Готів. Столицею було «Дніпрове місто» (поблизу с. Башмачка Запорізької обл.). У 375 р. готи були розгромлені гунами та антами та відійшли до наддунайських земель, частина – осіла у Криму. Виникло нове утворення – Держава гунів, які прийшли від кордону з Китаєм. За правління Аттіли простягалася від Рейну до Волги. У 451 р. розпалась.

Переддень української державності Грушевський бачив у антах (375–602), що мешкали між Дніпром та Дністром та на схід від Дніпра. Владу мали народні збори та князі, при князях діяла рада старійшин. У VI–VII ст. антів розгромили авари та остготи. Безпосереднім містком до української державності стали племінні союзи слов'ян VIII–IX ст. Полянський союз охоплював київські, чернігівські та переяславські землі. Це були перші слов'янські протодержавні утворення в Україні.

Консолідація української державності – Київської Русі – сталася після підкорення слов'ян норманами Рюриковичами. У XI ст. Русь простягалася від середнього Дніпра до Ладозького та Онезького озер, на заході – до Карпат, Прута та Дунаю. Населення становило 4,5 млн. Соціальну структуру складали князі та їх дружини, бояри («кращі люди»), духовенство, простолюди. Вільних хліборобів називали смердами, безземельних селян, які відробляли позику – закупами, невільних людей – холопами.

Русь поділялася на землі-князівства. Рюриковичі управляли ними шляхом нерегулярних набігів. Впорядкувала систему управління княгиня Ольга, яка встановила стани, де здійснювалися збирання данини та суд, та терміни збирання данини. Але найсуттєвіші кроки зробили Володимир та Ярослав. Вони поставили синів *намісниками* у землях. Землі належали не синам та навіть не великому князю, а династії. Ідеологічним фундаментом цієї системи стало християнство. Поширюються думки про божественне походження влади. При князях діяла боярська дума. Вона запроваджувала податки, брала участь у виборах церковних очільників. Радитись з думою було моральним обов'язком князя. Зважали князі й на віче, яке скликалось ними або провідниками громад, укладало з князями угоди (*ряди*). Із зміцненням княжої влади на початку XI ст. вплив віча був обмеженим, але зріс з середини XI ст.

Закони на Русі існували з часів угод з греками князів Олега та Ігоря. У часи Ярослава законодавство було кодифіковане під назвою «Руська

правда». Вона сприяла централізації держави. Державні доходи становила данина з населення. Доходами розпоряджався князь. Основою монетної системи була гривня. Карбувати монету почав князь Володимир.

Пограничність Русі зумовила велику вагу торгівлі, а відтак міст. Місто було «резиденцією» князя/боярина. Управляли містом призначенці князя. У великих містах військовими, адміністративними та судовими начальниками були тисяцькі. Підвідомча їм територія поділялася на сотні на чолі з сотниками. У невеликі міста призначали посадників. Самоврядування здійснювалося на рівні сільських громад.

Ця система не була стійкою. Серед причин була *«горизонтальна» система успадкування* київського столу. Спадкоємцем був не старший син, а молодший брат, а після смерті братів – сини найстаршого й далі. Тому більшість членів династії не мали шансів обійняти київський стол. Це провокувало війни. Ярослав знищив усіх братів, крім Мстислава, а по його смерті став одноосібним великим князем, але надалі це нікому не вдалося. Тому у 1097 р. запровадили *вотчинну* систему. Відтоді юридично настає роздробленість Русі, хоча деякі автори ведуть її від смерті сина Володимира Мономаха. Не усі історики одностайні в оцінці роздробленості. Раніше поширеною була думка, що це означало кінець держави. Нині вважають, що роздробленість означала перехід до нової форми держави – федерації або конфедерації.

На думку Грушевського, спадок Київської Русі перейшов до Галицько-Волинського князівства. Суспільний лад тут був подібним до Київської Русі. Князі вживали титул «русський

король». Але влада князя була обмежена боярами та пануванням татар з XIII ст. У XIV ст. діяла боярська рада (знатні землевласники, галицький єпископ, княжий суддя).

Розпад Русі стався значною мірою внаслідок ворожнечі князів, бояр та набігів кочовиків, через що занепадала роль Русі як центра торгівлі.

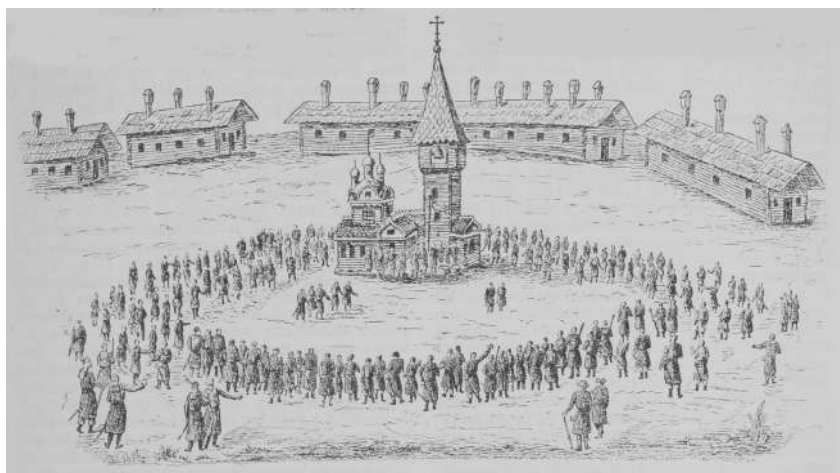
Печатка галицького князя-короля Юрія I.
Лицар зі щитом, на якому зображений лев
(uk.wikipedia.org)

В межах Київської Русі відбувався етногенез українців, росіян та білорусів, але Україна має найбільші підстави на її спадщину, адже ця держава сформувалася з центром в Україні.

У Великому князівстві Литовському. Спочатку литовці не ламали місцеве управління. Вони залишили удільні князівства, лише поставивши на їх чолі литовців. Удільні князі були членами великокняжої ради. Староукраїнська мова була державною, православ'я мало привілеї. Тому князівство Литовське було по суті продовжувачем української державності. Правову основу становив Литовський Статут (1529, 1566, 1588 рр.). Важливим механізмом було й Магдебурзьке право. Містами управляли виборні магістрати. Але намісники часто втручались у справи міст. З часом великі князі намагалися боротися з удільними князями. У XV ст. на звичайні провінції перетворили Волинь, Київщину та інші землі.

Історичні уроки козацької державності

Козацька державність ділиться на два етапи – до революції Хмельницького та від неї й до ліквідації Гетьманщини. Спочатку квазідержавою була Запорізька Січ. Вона поділялася на 38 куренів та 5–10

Загальна рада на Січі (<http://imk.it-me.com.ua>)

обозного. Отаман мав військову, адміністративну та судову владу. З 1568 р. виникає категорія реєстрових козаків, які офіційно були на службі у польського короля.

В ході революції виникло державне утворення, що з часом стали називати Гетьманщиною. Її територія змінювалась під час війни. Внаслідок «вічного миру» до неї відійшли Лівобережжя та Запоріжжя. Владу в ній мала козацька старшина. Гетьман обирався на невизначений

паланок. Вищим органом влади була загальна рада, яка обирала старшин, чинила суд. Між зібраннями ради влада належала Кошу у складі отамана, судді, *осавули*, писара, під час війни –

термін, здійснював суд, очолював військо, адміністрацію, проводив переговори з іншими державами. Вищим органом була рада старшини, яка вирішувала питання цивільної адміністрації, суду, фінансів, земельних справ. При Гетьмані діяв генеральний уряд, до якого входили генеральний обозний, судді, писар, *підскарбій*, осавули, *хорунжий*, *бунчужний*.

За «Березневими статтями» 1654 р. Гетьманщина визнала зверхність царя, платила Москві частину прибутків. Після Хмельницького угоди між гетьманами та Московією все більше обмежували владу гетьмана.

Скарбницю поповнювали три основні податки: подимне (від житла); стації (на утримання козацького війська); збори з гуральництва (показанщина). Фінансами відав генеральний підскарбій. Є свідчення, що Хмельницький карбував монету, але вона не була введена в обіг. Врешті у Гетьманщині утвердилася російська грошова система.

Замість воєводств впровадили полковий устрій. Полк був військовою та адміністративно-територіальною одиницею. У Гетьманщині були 10 полків: Київський, Ніжинський, Чернігівський, Полтавський, Гадяцький, Миргородський, Лубенський, Стародубський, Переяславський, Прилуцький. Полковника обирала полкова рада або призначав Гетьман. Територія полка поділялася на сотні. Найнижчою одиницею були невеликі міста й села, де владу мали отамани. Полковники, сотники та отамани реалізовували повноваження щодо розподілу земель, організації їх засвоєння, здійснювали судову та іншу владу.

На міста, де діяло магдебурзьке право, козацький устрій не поширювався, але міське самоврядування не мало влади щодо козацтва, старшини, селянства, які підпорядковувались козацькій владі.

Отже, система управління Гетьманщини зародилась як військово-управління, але трансформувалася у державне. Відтак, якщо в перші роки революції землі католицької шляхти захоплювали різні групи, серед них

Печатка Війська Запорозького на універсалі гетьмана Івана Виговського
<http://xviic.blogspot.com>

селяни, то з часом старшина, заволодівши державною владою, отримала першість з точки зору привласнення земель. В. Смолій та В. Степанков відзначають чіткий курс на «перетворення старшини в шляхетський стан».

На Слобожанщині теж ввели полковий устрій (полки Харківський, Сумський, Охтирський, Острозький, Балаклівський), але Гетьман тут не мав влади. Керівником краю був царський воєвода.

Поступово на Гетьманщину поширювали правову систему Московії (Росії). Етапами ліквідації Гетьманщини були поступове скасування полкового устрою та впровадження губернського поділу, діяльність Малоросійської колегії та Правління гетьманського уряду, скасування гетьманства у 1764 р., переведення козацьких чинів в імперські ранги, впровадження кріпосного права. Витіснили й ідеологію Гетьманщини. Церкву підпорядкували Московському патріарху, заборонили друкувати українською мовою Біблію. Символічною була ліквідація у 1775 р. Запорізької Січі. Раніше запорожці виконували функцію прикордонної варти, але після російсько-турецької війни 1771–1774 рр. Причорномор'я опинилось у складі Росії і потреба у прикордонній варті відпала.

Уроки ліквідації козацької державності актуальні й нині. Розкол суспільства ускладнював національне відродження. Еліта мала інтегрувати соціальні групи на досягнення спільних цілей, але після смерті Хмельницького старшина ігнорувала інтереси селян, міщан, орієнтувалася на особисте збагачення та збереження при владі, зокрема за рахунок союзів з іншими державами, чим зраджувала ідеали революції.

Генеральний секретаріат на чолі з
В.Винниченком (в центрі) (likbez.org.ua)

Українська державність в часи революції 1917–1921 рр.

У 1917–1921 рр. в Україні діяли національні держави – Українська Народна Республіка (УНР) часів Центральної Ради (ЦР), Українська Держава П. Скоропадського, УНР за Директорії, Західноукраїнська народна республіка (ЗУНР) – та

регіональні утворення (наприклад, Донецько-Криворізька республіка, анархістська республіка в Гуляй-Полі).

Після краху самодержавства був розігнаний старий адміністративний апарат. Провідною у поглядах лідерів революції на державний лад була концепція федералізму. Грушевський вважав, що Україна має стати федерацією громад. Але цьому заважали військові події, багатополярність влади.

Центрів влади було три: ради робітничих та солдатських депутатів; Тимчасовий уряд Росії; ЦР та її органи. Остання виникла як громадська організація, але

Мітинг на Софіївській площі з нагоди Акта злуки УНР та ЗУНР (cn.archives.gov.ua)

претендувала на роль

парламенту. У червні 1917 р. вона створила Генеральний Секретаріат (ГС) як уряд на чолі з письменником та соціал-демократом В. Винниченком. Тимчасовий уряд визнав ЦР та ГС органами влади, але скоротив їх повноваження порівняно з вимогами українців (компетенція ГС поширювалися лише на Київську, Волинську, Подільську, Полтавську й частково Чернігівську губернії та включала фінанси, внутрішні та земельні справи, освіту, промисловість, торгівлю, працю). Проте вперше влада Росії санкціонувала автономію України.

Після більшовицького перевороту ЦР ухвалює III Універсал та проголошує УНР. Хоча вона формально залишалась у складі Росії, був зроблений вирішальний крок до державності. Після наступу радянських військ IV Універсал проголошує незалежність УНР. Ухвалили низку законів, зокрема конституцію. Але ефективного управління налагоджено не було. Досягнення ЦР нівелювали нерішучість у забезпеченні порядку, наділенні селян землею, створенні армії. Партії в ЦР ворогували, були відсутні чітка програма дій, ресурси, зокрема кадрові.

В державі Скоропадського поновили велику земельну власність. Влада зосереджувалася у *гетьмана*. Він поновив цензуру, жорстко карав селянський спротив поміщикам. Створили армію, налагодили роботу залізниці, сформували бюджет, валюту, провели українізацію освіти.

Щодо УНР Директорії, то, згідно з тимчасовою Конституцією, законодавчим органом була Директорія, виконавчим – Рада народних міністрів. 22 січня 1919 р. УНР та ЗУНР об'єдналися. Хоча реальна злука

не відбулася, цей день нині святкують як День Соборності України. Директорія фактично набула рис воєнного режиму, а С.Петлюра став її главою. У 1921 р. Росія, Українська СРР та Польща підписали договір, який визначив долю української державності та поділив територію УНР.

На Західній Україні у жовтні 1918 р., після поразки німецького блоку у війні, проголосили ЗУНР. До Установчих зборів влада

Герб ЗУНР (uk.wikipedia.org) реалізовувалась Національною радою. Гербом був золотий лев на синьому полі. Прапор мав жовту та синю барви. Держава перестала існувати у липні 1919 р. внаслідок польської інтервенції.

Отже, у 1917–1921 рр. внаслідок зовнішніх подій відновилася українська державність. Але вона не вистояла під тиском інтервенції, причиною чого була нездатність еліт налагодити управління. Після війни більшість України опинилась під контролем більшовиків, Галичина й Волинь – Польщі, Буковина – Румунії, Закарпаття – Чехословаччини.

Радянська державність та інші українські держави у ХХ ст.

Радянська Україна не була державою у міжнародному сенсі. Але, як писав В. Винниченко, «існування УСРР породжувало в українців звичку до власної державності». Радянські керівники вважали незалежність тактичним кроком, насправді були за федерацію з Росією. Але федерація була кроком уперед порівняно з імперією.

Проте стати справді владним центром *радам* не вдалося. Виникло безліч бюрократичних структур – виконкоми рад, їх апарати, які зосередили владу та фактично відсторонили ради від влади.

У 1918 р. виникла Компартія України, яка увійшла до складу Російської компартії. Отже, попри незалежність країн, їх керівництво координувало дії. Це зумовило

Суд над членами «Спілки визволення України», 1930 рік (memory.gov.ua)

створення у 1922 р. Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР), де Україна була підпорядкована Москві. Конституційне право виходу з Союзу було формальним.

Позитивними наслідками радянського режиму стали індустріалізація, ліквідація неписьменності, в етнополітичній сфері – політика українізації. Її наслідками були залучення до управління представників різних верств, поширення української мови, освіти тощо. Але діяли й інші тренди. Ліквідували багатопартійність, терор став звичним засобом боротьби з опонентами, що призвело до *тоталітаризму*. Його проявом став голодомор 1932–1933 рр., жертвами

якого були понад 3 млн. селян. Згорнули українізацію.

Отже, тенденціями розвитку радянського режиму були централізація та бюрократизація. Але управляти з одного центру ставало дедалі важче. По смерті Сталіна почалась керована

Радянська пропагандистська мозаїка (unian.ua)

децентралізація. У 1957 р. почали економічну реформу – управління передали від міністерств до територіальних раднаргоспів. Врешті реформа

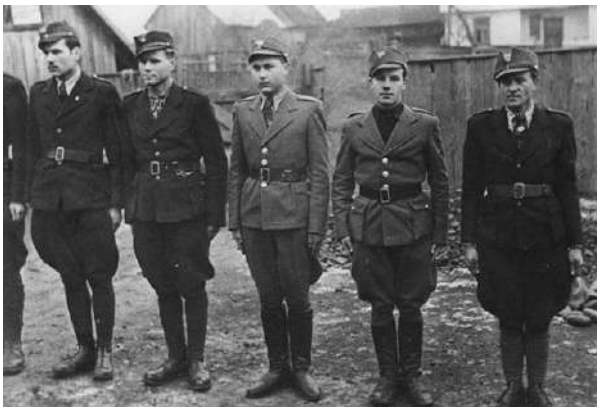

провалилась, адже причини економічних труднощів були у неадекватності тенденціям суспільного розвитку всієї системи, суті якої реформа не міняла.

Важливим з точки зору майбутньої української державності стало визначення після війни України співзасновником ООН.

Провал реформ зумовив реванш з середини 1960-х років бюрократії. Проводились репресії проти найменших проявів опозиційності та національного патріотизму. У 1972 р. звільнили глави КПУ П. Шелеста, який захоплювався українською історією. Але економічні проблеми не зникли. Погіршувався стан економіки, падала довіра до влади. Наприкінці 1980-х років СРСР, опинившись перед загрозою економічного краху, вдався до *лібералізації*. Верховна Рада України ухвалює Декларацію про державний суверенітет, за якою УРСР здійснювала верховенство на своїй території, закон про економічну самостійність УРСР, впроваджує інститути Президента, Кабінету Міністрів, місцевого самоврядування.

Наслідками радянської державності були формування національної свідомості населення, еліт, які ототожнювали себе з Україною, завдяки чому стало можливим проголошення у 1991 р. незалежності.

Карпатська Січ (karpatnews.in.ua)

Карпатська Україна була символом українського державотворення. Після Першої світової війни Закарпаття передали Чехословаччині, яка мала надати регіону автономію. Але це зробили лише у жовтні 1938 р. в умовах

загрози нападу нацистів. Відбулися формування органів влади, українізація установ, вибори до Сейму. Угорщина хотіла захопити Закарпаття. Німецько-італійський арбітраж передав їй Ужгород, Мукачеве, Берегове. Влада Карпатської України перенесла столицю до Хуста та проголосила 15 березня 1939 р. незалежність. Державною мовою була українська, барвами прапора – синя й жовта. Створювалась армія – «Карпатська Січ». Президент Карпатської України А. Волошин звернувся до Гітлера про протекторат, але той порадив не опиратися Угорщині. Угорська армія тиждень воювала з удесятеро меншою Карпатською Січчю, поки не окупувала Закарпаття.

Українське Державне правління. У червні 1941 р. в Кракові українські організації створили Український Національний комітет. У відозві говорилося, що метою є відновлення незалежності, проголошеної у 1918 р. Після захоплення нацистами Західної України у Львові проголосили Акт відновлення української державності. Уряд назвали Українським державним правлінням. На Західній Україні та Правобережжі створили українські адміністрації. Формувалася міліція. Але нацисти припинили існування держави. Її проголошення було свідченням потягу українців до державності й змусило німців розкрити плани. У 1944 р. створили підпільний уряд – Українську головну визвольну раду, яка діяла до середини 1950-х років.

Сучасний період державотворення в Україні

24 серпня 1991 р. Верховна Рада ухвалила Акт незалежності України. 1 грудня на референдумі його підтримали 90 % учасників. Зокрема, на Донбасі за це голосували 84 %, або понад 2/3 виборців. Виключенням став Крим, де незалежність підтримали 54 % учасників референдуму, або близько третини виборців.

Були затверджені прапор (синьо-жовтий), малий герб (тризуб), пізніше – гімн («Ще не вмерла України ні слава, ні воля») держави. Її главою є Президент, парламентом – Верховна Рада. Вертикаль органів управління очолює уряд (Кабінет Міністрів). Правову основу складають принципи **правової держави**, демократії, ринкової економіки, **місцевого самоврядування**, закріплені у Конституції від 28 червня 1996 р.

Але це не означало, що в країні ствердилась демократія. При владі залишалась радянська бюрократія, опозиція пішла на союз з нею. Проявились такі національні риси як нездатність політиків доходити згоди. Значні проблеми виникли у

Синьо-жовтий прапор над
Київською міськрадою, 1990 рік
<http://karelin.org.ua>

регіональній політиці. Регіони сильно відрізнялись за історичним досвідом, економічним потенціалом, етносоціальним складом. Це формувало різні ідентичності та політичні орієнтації. Політика українізації не завжди враховувала це.

Президент Леонід Кучма – провайдер
неоліберальних реформ (ua.112.ua)

Складною була ситуація в соціально-економічній сфері. Україна успадкувала відсталу інфраструктуру, високу енергомісткість економіки, несприятливу демографічну ситуацію. Це призвело до економічного спаду на початку 1990-х рр. У другій половині десятиліття

було проведено *неоліберальні* реформи, створили систему комерційних банків, впровадили національну валюту, більшість промислових активів віддали у приватну власність. З 2000 р. відновилось економічне зростання. Але технологічна відсталість не була подолана через відсутність низки реформ (бюджетної, пенсійної, медичної), які мали забезпечити інвестиції. Причиною були протистояння еліт, їх орієнтація на перерозподіл державних ресурсів, наслідком – деградація економіки, особливо відчутна після початку у 2008 р. кризи, поглиблення соціального розшарування.

Україна визнана більшістю країн світу. Вона – член Міжнародного валютного фонду, Ради Європи, Світової торговельної організації, інших організацій. Географічно знаходиться на «зламі» між Заходом, Росією, мусульманським світом. Тривалий час вона декларувала рівномірний розвиток відносин з великими країнами, але в останні роки стала заручником загострення відносин Заходу та Росії. Революція Гідності привела до визнання ключовим західного вектору та підписання угоди з ЄС, але наслідком стали анексія Росією Криму, кривава війна на Донбасі.

Політична боротьба в Україні набула форм жорсткого протистояння. Розбіжності між елітами торкалися регіональної бази (одні представляли західні області, інші – схід та південь), зовнішньої політики, мовних проблем. Найгострішими актами протистояння були Помаранчева революція та Революція Гідності. Останню від Помаранчевої відрізняли два чинники – участь глобальних гравців (Росії та США) та поступова зміна поколінь політичних

еліт. Претензії нового покоління відбили громадські організації (Автомайдан, «Правий сектор»). Протистояння призвело до загибелі понад 100 учасників Євромайдану («Небесної сотні», в лавах якої й студент КНУБА Олександр Плеханов).

Нова влада проголосила курс на **децентралізацію**,

розбудову армії, підвищення

енергоєфективності суспільства. Ухвалили реформу архітектурно-будівельного контролю, значну частину повноважень зі здійснення якого передали місцевому самоврядуванню. Але реформи гальмуються через протистояння між органами влади та між партіями.

Небесна сотня (mediarnbo.org)

Контрольні питання

Які держави діяли в Україні в період з IX ст. до н.е до V ст. н. е.?

Що було причиною занепаду української державності княжих часів?

Охарактеризуйте основні етапи розвитку Гетьманщини.

Якими були причини частої зміни влади в Україні у 1917–1921 рр.?

В чому полягали особливості радянської державності України?

Чому Карпатська Україна є символом українського державотворення?

Охарактеризуйте символи сучасної Української держави.

Порівняйте причини та рушійні сили Помаранчевої революції та Революції Гідності.

Терміни

БУНЧУЖНИЙ – один з найвищих військових чинів у XVI–XVIII ст., охоронець бунчука (булава-держак довжиною до 2,5 м з кулькою-маковицею на кінці й прикрасою – китицею з кінського волосу, була ознакою влади гетьманів); командир козацької частини.

ВОТЧИНА – комплекс феодальної земельної власності та пов'язаних з нею прав на залежних селян. Успадкування здійснювалось від батька до сина. Вотчинне успадкування княжих столів на Русі було введено у 1097 р. Після цього Русь перейшла до періоду феодальної роздробленості.

ГЕТЬМАН – 1) командувач козацького війська у Речі Посполитій; 2) державний лідер Гетьманщини у XVII–XVIII ст.; 2) глава Української Держави у квітні-грудні 1918 р. (цю посаду обіймав П. Скоропадський).

«ГОРИЗОНТАЛЬНА» СИСТЕМА УСПАДКУВАННЯ – принцип, за якого успадкування (великокняжого столу у Київській Русі) здійснювалося від князя до наступного за старшинством брата, а після смерті братів – синів найстаршого брата й далі. Відображав принцип колективного володіння Рюриковичами Руською землею.

ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЯ – передача повноважень та ресурсів для їх здійснення від органів державної влади місцевому самоврядуванню.

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ – право й спроможність територіальних громад вирішувати питання місцевого управління. Органами М. с. є місцеві ради, їх виконавчі комітети, місцеві голови (мери), органи самоорганізації населення (будинкові комітети тощо). В Україні здійснюється на рівні міст, селищ, сіл, районів, областей.

НАМІСНИК – вища посадова особа у регіоні, яку призначає глава держави, а не обирає населенням регіону. У Київській Русі ці функції виконували сини великих князів Володимира та Ярослава, яких уповноважували княжити у давньоруських землях.

НЕОЛІБЕРАЛІЗМ – політична ідеологія, яка передбачає, зокрема, звільнення держави від соціальних зобов'язань. Неоліберальні реформи включають приватизацію, скорочення соціальних витрат.

ПІДСКАРБІЙ – вищий урядовець гетьманської адміністрації на Лівобережній Україні XVII–XVIII ст., який відав фінансами.

ПРАВОВА ДЕРЖАВА – держава, де панує принцип верховенства права, за якого гарантуються права та свободи людини.

РАДИ – представницькі органи трудящих, які виникли у 1905 р. та стали органами влади після революції 1917 р. За правління більшовиків їх вплив значно зменшився на користь бюрократичних структур.

РЕПРЕСІЇ – каральні заходи держави проти ворогів або політичної опозиції. Застосовуються диктаторськими режимами. В період правління Сталіна були звичним інструментом державного управління.

РЯД – угода, яку уклало з князями віче, яке скликалось князями або провідниками громад в добу Давньоруської держави

ТОТАЛІТАРИЗМ – політичний режим, за якого держава здійснює повний контроль над суспільним життям. Т. властиві однопартійність, єдина політична ідеологія, терор проти інакомислячих.

ФЕДЕРАЦІЯ – державний устрій, за якого регіони мають атрибути державності (конституції, законодавчі органи), але не є державами у міжнародному сенсі. Для Ф. властиве чітке розмежування повноважень центру та регіонів. Ф. є США, ФРН, Росія.

ХОРУНЖИЙ – особа, що зберігала й носила прапор (хоругву). У середньовічній Польщі та Литві очолював шляхетське ополчення. У козацькому війську та державній адміністрації були полкові й сотенні хорунжі, при Генеральній Старшині – генеральний хорунжий.

LITERATURE TO MODUL 1 ЛІТЕРАТУРА ДО МОДУЛЯ 1

Батюк В. Українська державність напередодні та в роки визвольної війни 1648–1654 рр. / В. Батюк // УІЖ. – 1993. – № 1. – С. 50–56.

Брицький П. Утворення СРСР: радянський стереотип та історико-правова діяльність / П. Брицький, Є. Юрійчук // Пам'ять століть. – 2003. – № 4. – С. 23–50.

Верстюк В. Ф. Українська революція і доба Центральної Ради / В. Ф. Верстюк // УІЖ. – 1995. – № 2. – С. 65–78.

Віднянський С. В. Чому та як Українська РСР стала однією з країн-засновниць ООН ? (до 70-річчя Організації Об'єднаних Націй і членства в ній України) / С. В. Віднянський // УІЖ. – 2015. – № 5. – С. 172–185.

Гай-Нижник П. П. Пошук державної моделі УНР : ідея та крах «трудового принципу» (грудень 1918 – липень 1919 рр.) / П. П. Гай-Нижник // УІЖ. – 2016. – № 1. – С. 79–97.

Гамрецький Ю. М. Універсали – визначні віхи історії Центральної Ради / Ю. М. Гамрецький // УІЖ. – 1991. – № 8, 9 – С. 23–30.

Герасименко Т. С. Українська революція: соціалістичний міф та історична реальність / Т. С. Герасименко // Українська революція : 1917 – половина 1918 рр. (проблеми, пошуки, узагальнення). – Запоріжжя, 1998. – С. 119 – 156.

Горак В. С. Зліт і падіння Директорії / В. С. Горак // Віче. – 1995. – № 4. – С. 106–116.

Гошуляк І. Причини поразки Центральної Ради / І. Гошуляк // УІЖ. – 1994. – № 1. – С. 31–44.

Дорошенко Д. Історія України : 1917 – 1923 рр. / Д. Дорошенко. В 2 т. – К., 2002. – Т. 1. – 351 с.

Етнічна історія України : Навч. посіб. для студентів ВНЗ, викладачів / С. А. Макарчук. – К. : Знання, 2008. – 472 с.

Історія України : Навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Видання 5-те, виправлене, доповнене / О. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2014. – 720 с.

Ковальчук М. Гетьман Скоропадський і українське державотворення доби визвольних змагань / М. Ковальчук // Пам'ять століть. – 2002. – № 1. – С. 38–53.

Козловець М. А. Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації / М. А. Козловець. – Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. – 558 с.

Котляр М. Ф. Соціальна структура давньоруського суспільства / М. Ф. Котляр // УІЖ. – 2015. – № 6. – С. 13–28.

Крип'якевич І. П. Галицько-Волинське князівство / І. П. Крип'якевич. – К.: Наукова думка, 1984. – 176 с.

Кульчицький С. В. Суспільно-політичне й соціально-економічне становище України в 2010 – першій половині 2015 рр. / С. В. Кульчицький // УІЖ. – 2015. – № 3. – С. 154–175.

Кульчицький С. В. Центральна Рада. Утворення УНР / С. В. Кульчицький // УІЖ. – 1992. – № 5, 6. – С. 71–88.

Лановик Б. Д. Історія України: Навчальний посібник / Б. Д. Лановик, М. В. Лазарович. – К.: Знання-Прес, 2001. – 698 с.

Литвин В. М. Історія України: Навч. посіб. / В. М. Литвин, В. М. Мордвінцев, А. Г. Слюсаренко. – К.: Знання-Прес, 2002. – 670 с.

Мірчук П. Причини загибелі УНР / П. Мірчук // Державність. – 1991. – № 3. – С. 7–14.

Моця О. П. Самоідентифікація східних слов'ян у часи Русі / О. П. Моця // УІЖ. – 2015. – № 1. – С. 4–10.

Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття / І. Нагаєвський – К.: Український письменник, 1993. – 413 с.

Наливайко Д. С. Козацька християнська республіка / Запорозька Січ у Західноєвропейських історико-літературних пам'ятках / Д. С. Наливайко – К.: Дніпро, 1992. – 495 с.

Нариси з історії українського державотворення. – К.: Генеза, 1995. – 608 с.

Науменко О. «Прізнаніє Америкі», або злочин шукає політичного притулку / О. Науменко // Політика і культура. – 2003. – № 45. – С. 30–31.

Панченко О. «Декрет» Степана Бандери. Акт відновлення Української держави 30 червня 1941 р. та його місце в нашій історії / О. Панченко // Політика і час. – 2001. – № 7. – С. 86–96.

Патриляк І. Державне будівництво в планах ОУН (травень 1941) / І. Патриляк // Київська старовина. Науково історико-філологічний журнал. – 2003. – № 2. – С. 90–113.

Світлична В. В. Історія України. Навчальний посібник для студентів неісторичних спеціальностей вищих закладів освіти / В. В. Світлична. – Видання 3-тє. – К. : Каравела ; Львів : Новий Світ–2000, Магнолія плюс, 2003. – 308 с.

Смолій В. А. Угоди гетьманського уряду України з Московською державою (1654–1764 рр.) / В. А. Смолій, В. М. Ричка // УІЖ. – 1993. – № 4/6. – С. 93–96.

Солдатенко В. Ф. Центральна Рада та українізація армії / В. Ф. Солдатенко // УІЖ. – 1992. – № 6. – С. 26–39.

Україна крізь віки : В 15 т. / НАН України ; Інститут археології / В. А. Смолій (ред.) – К. : Альтернативи, 1998 – 1999.

Українське козацтво : Мала енциклопедія. – К. : Генеза ; Запоріжжя : Прем'єр, 2002. – 568 с.

Харчишин О. В. Этническая идентичность в контексте глобализации / О. В. Харчишин // Вестник Московского государственного университета культуры и искусства. – 2008. – № 6. – С. 97–104.

Шевчук В. П. Історія української державності : Курс лекцій : Навчальний посібник / В. П. Шевчук, М. Г. Тараненко. – К. : Либідь, 1999. – 480 с.

Яковенко Н. М. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид., перероблене і розширене / Н. М. Яковенко – К. : Критика, 2005. – 584 с.

Kohut E. Z. The Development of Little Russian Identity and Ukrainian Building. – Harvard Ukrainian Studies. – December, 1986. – № 10. – P. 547–550.

Wanner C. Burden of Dream : History and Identity in Post-Soviet Ukraine. – The Pennsylvania State University, 1998. – P. 13–17.

MODUL 2. UKRAINIAN CULTURE FROM ANCIENT TIMES TILL XXith CENTURY

Lecture 4. INTRODUCTION TO THE HISTORY OF UKRAINIAN CULTURE. CULTURE OF THE ANCIENT POPULATION OF UKRAINE

Plan

1. Culture as an object of studies.
2. Culture of ancient Ukraine.
3. Cultural History of the epoch of principalities.

Culture as an object of studies

Culture is a set of values and their physical incarnation created by mankind or social groups that are a mediator between their relationships with the natural and social environment, are passed on from one generation to another and provide reproduction of human activities. It consists modality of: 1) a human (acquired qualities), 2) activity (worked out methods), 3) subject (things made by human, scientific works, pieces of art, etc.)

The conceptual apparatus of the cultural history consists of the following elements: **traditions** (*social and cultural heritage passed on from for generations*), **rituals** (*symbolic behavior emphasizing the importance of social relationships*), **customs** (*unwritten laws of how to behave*), **ceremonies** (*traditional symbolic collective action that strengthens social relationships*), **innovations** (*objects, norms, values that firstly appeared as a result of the invention or borrowing from other cultures*), **myths** (*syncretic conception of the world presented in the stories of the sacred events*).

The scientific concepts of "**cultural and historical epoch**" (*the period of existence of a certain quality of culture*), "**cultural and historical type**" (*the ability of a culture to arise in the form of the idea that organizes a certain period of time and is preserved during the following periods as a tendency*) are of particular importance for the historical approach to cultural studies.

The distinguished forms of culture are: *material* – *artificial world of things, the types of material activities of people*; *spiritual* - *values, norms, rules and traditions that mediate the social relationships between individuals*.

Depending on the field of the social life culture can be of political, legal, manufacturing, urban or housing nature.

Culture has different levels that are distinguished depending on the subjects of social action (society, group, individual). One of the central notions is the national culture. Subjectively culture can also be *elite* (*values regulating the relationships between the members of the elite, products that they consume*), *folk* (*characterised by **syncretism**, the combination of utilitarian and magical aspect and presented by stories, songs, customs*), *mass-culture* (*its essence is the mass production and consumption of cultural values*). The appearance of the latter was due to invention of the printing press, spread of literacy and development of press, radio, TV, internet in the 19–21 centuries.

Means for satisfaction of the cultural needs differentiate the types of culture, including **artistic** that combines literature and *art* and *is based on image-sensitive, symbolic reproduction of reality*. Types of art that include painting, sculpture, music, theater, cinema, arts and craft art are different means of reproduction of reality (sounds, colors, dance). *Architecture is the art and science of buildings designing and also its own system of buildings that form a spatial environment of human activity*. It is divided into civil, commercial, etc. Its images play an important role in the spiritual life.

The notion of *cultural monuments* includes *primary sources of history of culture: buildings, tools, works of literature, pieces of art, etc*. Buildings show the evolution of architectural styles, values of their owners. Written heritage is divided into monumental (on buildings) and bookish (on parchment, birch-bark, paper). Since the 19th century sources of cultural history are photographic and cinematographic documents that reflect the cultural dynamics.

Culture of ancient Ukraine

People settled in Ukraine during the *Stone Age* 1 million years ago. That was the time the basis of the religious believes as *totemism*, *magic* and elements of art appeared to develop. Archaeologists discovered cult bracelets made of mammoth bones and decorated with symbolics of sun and moon

motives; sea-shell pendants; women statuettes made of mammoth tusks, cult items including musical instruments.

Tribal system has developed in the Mesolithic period (10th–7th thousand B.C.). Findings of the *Venus figures* (statuettes of nude women made of stone and clay) show matriarchal principles of social relations. In this era the people of Ukraine used to hunt with

Venus figures (mif-medya.ru)

the bow and arrows, resorted to fishing, domesticated the dog.

Neolithic revolution (6th–4th thousand B.C.) led to the emergence of the generalizing notions. Realistic pictures were replaced by ornament with abstract motives. The first agricultural tribes appeared on the Danube basin. They brought to our land the cultivated cereals.

During the eneolithic era the trypillian culture had reached the top of its

Hersonissos (svitlytsia.crimea.ua)

development (4th–2th thousand B.C.). Trypillian folk laid the foundation of the traditions of agriculture that became a defining factor of the development of Ukraine. Their settlements consisted of wooden houses, covered with clay and straw or reed. Houses stood in a circle, the

The walls were decorated with the ornament. House had the accommodation capacity of 20 people and was divided into several rooms. Trypillian folk used clay to craft kitchen utensils characterised by bright ornaments. They also crafted clay figures, mostly those of women and animals.

Scythian culture was one of the most prominent cultures of the Iron Age. The *animalistic style* with the images of mighty animals with sharp teeth and

middle was used as cattle pens.

claws was predominant in scythian art. Kurgans (the steppe burial mounds) are the remnants of scythian culture.

Since 7th–6th centuries B.C. Greek colonists founded the cities of Tyre, Olbia, Panticapaeum, Hersonissos in the south of Ukraine. They were built according to **gridiron plan** (*type of city plan in which streets run at right angles to each other*). Streets were paved with cobblestones, water canals were built. Architecture style was the result of interaction of the antique and local elements. In the 3rd century A.D. the nomads invasions led to the cities fall. However the colonies accomplished their cultural mission having introduced the great artistic values.

The Slavic creative genius contributed to Zarubintsy (2nd century B.C. – 2nd century A.D.) and **Chernyakhiv** (2nd–5th centuries) cultures of Podniprovyia (Middle Dnieper region). Slavics cultivated agriculture, metallurgy, pottery, processing of wood and leather, stone carving, weaving. Pottery acquired the character of mass production. The goods were decorated with elaborate ornaments and images. Jewellery flourished: hundreds of goods were produced (**champleve enamel, digitated fibulas**), such technologies as **niello, granulation, filigree and incrustation** were resorted to. Folklore was the basis of the spiritual culture. Labour and patriotic motives run like a scarlet thread through tales, proverbs, **byliny** (epic poems), hymeneal and funebre songs. Mythology occupied an important place in spiritual culture. Slavs' lives depended on nature and they deified it.

Cultural History of the epoch of principalities

Slavic enlighteners Cyril & Methodius (kievvlast.com.ua)

Pagan tribe cults slowed down the consolidation of Slavs. This function was performed by christianity. Officially it was brought by prince Vladimir in 988. In Rus there were 70 large monasteries and the greatest was Kyiv Pechersk Lavra. The clergy has nominated chronicler Nestor, artist Alipiy, doctor Agapit, etc. It was the monasteries where the education concentrated in. In 1037 in St. Sophia Cathedral grand prince Yaroslav the Wise has opened a school where literacy, foreign languages, philosophy and

medicine taught in. Religious, philosophical, scientific works were translated from Greek. The *Cyrillic* alphabet was approved in Rus.

A special phenomenon in litterature were the *chronicles* (historical works, narrations consisting of annual records). The most well-known of them is *Tale of Bygone Years* (written by Nestor in 1112-1119). The pearls of literature were "The Sermon on Law and Grace" by metropolitan Illarion, "Lecture to children" by prince Vladimir Monomakh, The Tale of Igor's Campaign describing the unsuccessful Ruthenian military campaign on Cumans in 1185.

The most monumental architectural structures were the fortifications of cities. Even small towns were the fortresses with powerful earth walls, on which there were the oak walls with numerous towers.

The line building prevailed in town planning: the streets were along the paths, streams, rivers. In time the number of facilities grew and the passages appeared between the streets. The city buildings were erected from wood, they were mainly of one storey. The main highway was the road from city gates.

The housing was of several types: *dugouts*, burdeis (type of half-dugout shelter, dwelling for the poor); carved wooden constructions (for wealthy and middle class); stone palaces (for princes). Churches were a decoration of the cities and the villages. The majority of them was built of wood and in big cities of stone.

The fundamental facilities were constructed of brick and stone. Often the system of wooden blocks – "ledgers" were put under foundations and poured with the mortar on the top. The walls were erected with mixed masonry: the brickworks were interchanged with stone works. The shape of brick depended on character of masonry, it was mainly square.

The pink slate (pyrophyllite slate) that was extracted in Ovruch open cuts was widely used as a constructive and decorative material. The cornices for ceilings, plates for floors, sarcophagi and parapets were made of it. The imported marble: columns, doorposts, capitals, etc. was often used for interior finishing. The tin sheets for roofs, glass, from which the round small glasses for

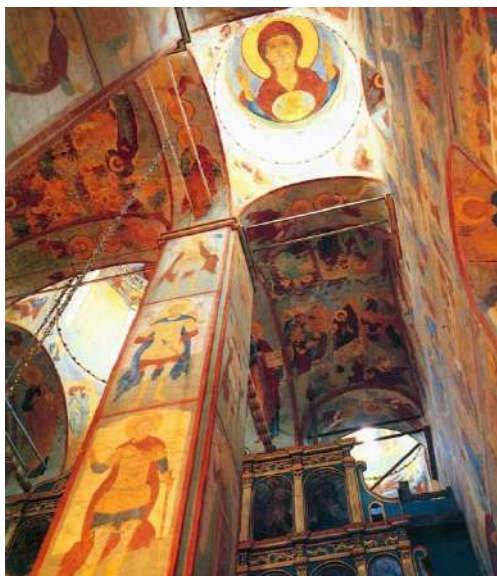

Tale of Bygone Years
www.booksite.ru

windows and smalt were made (blocks of multicolored glass) for mosaic works, were used in a great amount.

Paintings were a decoration of the churches. *Painting executed upon*

St. Sophia Cathedral frescos
elenaperexodova.blogspot.com

freshly-laid or wet lime plaster is called a fresco. Icon painting was one of the main artistic directions. There were icon-painting workshops in Kiev, Chernihiv, Galich and other cities.

Dances, songs, *gusli* singsongs were popular. Professional musicians *skomorokhs* performed on the prince yards, city squares. There is the image of the orchestra of 7 performers playing flute, trumpet, lute, gusli, organ on frescos of St. Sophia Cathedral.

A Ruthenian was surrounded by carved wooden bowls, spoons, buttons and hairbrushes

made of bones, ornamented ceramic kitchenware. Mass products included inexpensive goods made of silver and copper, glass beads. Sophisticated gold pieces with lobed elements (*diadems, barmas*, icons) and hammered silver bracelets made by masters from Kyiv, Chernihiv, Galich had become famous. They mastered granulation, niello, incrustation, coining, *ornamental casting*.

The women peasant attire consisted of long embroidered shirt, waist clothes in the form of 1-2 not sewed or partially sewed gores of ornamented or checkered woolen fabric. A girl wore a wreath on her head and a married woman – a towel-like piece of fabric put on the firm expensively decorated headdress made of expensive fabric. They wore knitted or leather bast shoes. The men's attire consisted of a shirt knees-long (worn loosely and tied with a leather or knitted belt), rather narrow trousers. Steel, comb and knife were fastened to the belt. They wore felted hats as the headdress and knitted or leather bast shoes as footwear. In a cold season they put on cloth suites, in winter – a fur sheepskin coat. The attire of common townsfolk was close to those of peasants. Jewelry was more various: pendants, earrings, necklaces, bracelets.

The clothes of feudal lords, merchants had bigger quantity of elements and were made of expensive fabrics. Frescos of St. Sophia Cathedral have preserved the image of a prince family and its element of a raincoat (korzno).

The archeologists have found birchbark manuscripts, bronze *styluses* (to write on wax plates) in the Halychyna–Volyn Principality. The most ancient Slavic edition of the New Testament was written here. Expensive books had leather frames, gold fabrics decoration, metal images, sometimes – wonder-working miniatures.

The Halychyna–Volyn chronicle is dated by the 13th century. It is devoted to the fight of prince Daniil against "seigniorial revolt" and external enemies.

The high level pieces of art that are preserved up to our days are the icon of the Mother of God Hodegetriai of the 13th–14th centuries from Church of the Pokrova in Lutsk (nowadays in the Kyiv church museum of the Ukrainian art), the icon of Saint George the dragon-slayer on a black horse (The Lviv museum of the Ukrainian art).

Medieval motives are reflected in many creations of modern decorative art of Western Ukraine (carpets, embroideries, pisankas).

Control questions

What are the characteristic features of neolithic revolution?

How did the Trypillian culture influenced the development of Ukraine?

What was a basis of spiritual culture of eastern Slavs?

When and who brought christianity to Kyiv Rus?

Enumerate distinguishing pieces of literal heritage of Kyiv Rus.

Characterize the peculiarities of architecture of Kyiv Rus.

What features of social life does the clothes of Ruthenians reveal?

Terms

AVENTAIL (BARMITSA) – flexible curtain of mail attached to the skull of a helmet that extends to cover the throat, neck and shoulders.

BYLINA – Old Rus songs-legends about the great deeds of heroic warriors of the 9th–13th centuries; a type of folklore characterised by musical and epic reflection of reality.

CHAMPLEVE ENAMEL – is an applied arts enamelling technique, or an object made by that process, in which troughs or cells are carved, etched, die struck, or cast into the surface of a metal object, and filled with vitreous enamel.

CHERNYAKHIV CULTURE – archeological culture of the 2nd–5th centuries. Monuments – the big not strengthened settlements with no-mount burial grounds. Its carriers were tillers and craftsmen.

CHRONICLES –. historical and literary work chronological narration mainly written in Church Slavonic language with numerous embedments of local lexicon.

COINING – technology of processing of metal, the relief image on sheet metal. It is done by blows of the hammer on the special tool.

CYRILLIC ALPHABET – a slavic alphabet created by Bulgarian Christian missionaries Cyril and Methodius in 9th century.

DIADEM – a head bandage or a metal hoop with jewelry. A symbol of the imperial power in the Middle Ages. Also women's head accessory.

DIGITATED FIBULA – a metal fastener which was also an accessory. It consisted of needle, body and spring. Fibulas were popular from Bronze Age and existed before the early Middle Ages.

DUGOUT (ZEMLYANKA) – the dwelling deepened to the earth with overlapping from the poles/logs covered with earth. One of the most ancient types of housing.

FILIGREE – soldering of a pattern of gold or silver wire on metal.

FRESCO – painting executed upon freshly-laid or wet lime plaster.

GRANULATION (ZERN) – small golden or silver balls, soldered in jewelries that created the effect of play of light and shadow.

GRIDIRON PLAN – the system to plan the antique cities with the intersection of streets at right angle, even rectangular quarters and squares, which are allocated for public buildings and markets and are multiple to standard sizes of quarter.

GUSLI – an ancient Russian string instrument used as accompaniment of one`s own singing, national songs and dances. It had 5-17 strings.

ICON – the picturesque, relief image of deities and saints being an object of religious honoring.

INCRUSTATION – decoration of products, interiors the pieces of materials (wood, metal, marble, nacre) different in color and texture from a surface in which they are cut.

NEOLITHIC REVOLUTION – transition from appropriating (hunting, collecting, fishing) to reproducing (cattle breeding, agriculture) forms of householding in the period of the Neolith (6th–4th thousand B.C.). It promoted emergence of the cities, crafts, writing, cultural and historical fields in which ceramics, polishings, drillings, various elements of spiritual culture were developing.

NIELLO – an alloy of silver, lead, sulfur and other components by means of which with special heat treatment the metal wares (generally from silver) are decorated.

SKAN' – a type of jeweler technics, production of filigree pieces of thin twisted gold, silver or copper wire.

STYLUS – a pointed stick for writing on a special board used by pupils in Rus.

SYNCRETISM – integrity of different types of creativity and culture.

TOTEMISM – belief in connection between a kin/tribe and an animal/plant (totem). The totem was worshipped. The responses of totemism can be seen in fairy tales where the animals were compared with human.

Lecture 5. UKRAINIAN CULTURE OF XIVth CENTURY – MIDDLE OF XVIIth CENTURY

Plan

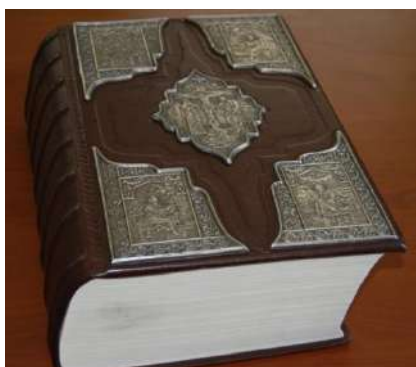
1. The conditions of the development of Ukrainian culture.
2. The development of education, science, book-printing.
3. Music, theatre, architecture, painting.

The Conditions of the Development of Ukrainian Culture

The period of staying of Ukrainian lands in the Grand Duchy of Lithuania was favorable for the development of culture. Lithuanians took Christianity from Ruthenians, did the ancient Rus language as the state one. Statute of Grand Duchy of Lithuania incorporated the standards of «Ruska Pravda» (Rus Truth, Code of laws). Polish expansion influenced local culture in contradictory

way. On the one hand, the Poles oppressed the local people, the Ukrainian nobility adopted Catholicism, on the other hand, the expansion of Catholicism brought the values of European culture.

The birth of capitalism in Europe contributed to the formation of the *Renaissance*. Rich citymen became the customers of cultural products. Protestantism arose. The works of Ukrainian poets, writers (Yu. Drohobych, P. Rusin, I. Turubinskiy-Rutents, S. Klenovich, S. Orihivsky-Roksolan) in Latin and Polish were well-known. Volyn was the Centre of protestants. Their

Peresopnytsia Gospel
<http://library.ndu.edu.ua>

contribution into the culture were the translations of the Gospel, the works of I. Gizel, H. Philalet. But in Ukraine the ideas of Reformation did not dominate. Catholicism adapted to the changes. Catholic *orders* became the centres of polemics with the Protestants. The *Jesuits* order was especially active.

Orthodoxy responded to the actions of the Catholics by the national movement. The peak of *polemical literature* were the works of I. Vyshenskyi. He preached a return to early Christianity where all were equal for God. The outstanding cultural monument is "Peresopnytsia Gospel" (1556-1561) named after Peresopnytsia monastery. The presidents of Ukraine swear their oath on it.

The Development of Education, Science, Book-printing

Schools were in monasteries and in private estates. Education was available for all layers. Teachers were *dyaks*. Orthodox *brotherhoods* (Lviv, Kyiv, Lutsk) were active in school affairs. For the poor education was free. There were also advanced learners, Spuds (students), attached to brotherhoods. They preached and were engaged in tutoring.

In Volyn the prince of Ostrog (1526-1608) founded a number of schools. The most famous was the Ostroh Academy. Seven "free sciences" were studied there: the trivium (grammar, *rhetoric*, dialectic) and the quadrivium (arithmetic, geometry, music, astronomy). As in Europe, the Ostroh Academy was "trilingual", but Hebrew was replaced for Church Slavonic, Greek and Latin were studied too.

In 1632 Metropolitan Peter Mohyla united the Kyiv brotherhood school and the school which he founded in Kyiv-Pechersk Lavra. The leading educational institution for the Slavs, the Kyiv Mohyla Collegium was established.

Many Ukrainians went to Europe. Yu. Kotermak from Drohobych became rector of the University of Bologna.

Book-printing was connected with education. First books were printed in Cyrillic in Krakow in 1491. The printing traditions of I. Fedorov became the heritage of the world. He published "The Apostle" (1574), "Greek Primer" (1578), the Ostroh Bible (1581) in Lviv.

Music, Theater, Architecture, Painting

Musical epos was developed: *dumas*, *ballads* and historical songs. They sang about historical events, the valor of the heroes fighting for homeland. Musical instruments such as percussion (tambourine, drum, tulunbas), wind (surma, reed-pipe, trembita, duda, pipes, bugay), pluck string (kobza, bandura, torban, trimba, violin, dulcimer, lyre) were spread. Professional music was presented by church creations (for example evening songs in praise of Virgin Mary). Early forms of polyphony were born. A circle of musical books, primarily sacred chants, was formed. Toller art was developing.

School and folk fair theaters were spread. School theatre contained *recitation*:

panegyrics, eulogies, statements about important events. In the 17th century *mystery-plays* and *intermedias* appear. *Vertep*, Ukrainian puppet theatre, was starting up.

Architecture. Castles of Volyn, Podillya (Lutsk et al.) included a system of walls with towers and a shelter for the owner, his family and the garrison. The buildings were made of wood. The castles of Podillya formed the fortified

Vertep (mama.ua)

line that protected from the Tatars and Turks. This line included Kamyanets-Podilskyi fortress, Khotyn, Medzhybizh etc. It extended to the Dnieper in the East. In 1542 the largest Kiev castle was built, with 1 square and 14 hexagonal towers.

Fortress Medzhybizh (<http://vsviti.com.ua>)

Since the second half of the 16th century defensive architecture gives way to the palace architecture (Berezhany, Medzhybizh). Renaissance style prevailed in Lviv in 16th–17th centuries ("High Castle", "Black Stone").

Church architecture evolved from the Byzantine-Russian style to the Renaissance and Gothic. In place of the stone wooden construction comes.

Questions for self-control

What were the trends in the development of Ukrainian culture?

What was the role of Peresopnytsia Gospel in the history of Ukrainian culture and statehood?

What was the activity of Orthodox Brotherhoods?

What academic subjects were studied at schools and collegiums?

What forms did the theatre acquire in 16th–17th centuries?

What is the castle culture?

Terms

BALLAD – poetic narrative work in the literature or narrative song in music.

BYZANTINE STYLE – a style in art and architecture which arose in V century. It is distinguished by the expressive lines, rich colors and gilding, floral designs, central dome system.

DUMA – recitative genre of folk epos. There was no separation on the verses. They were performed by kobzars, bandura players, lyre players. They were devoted to the struggle against the Turks, Tatars, Poles.

DYAKS – low ecclesiastic dignitaries, having no chaplaincy. They were kept at public money.

BROTHERHOODS – the national-religious and educational organizations of burgers in 15th–18th centuries attached to Orthodox church. Opposed Catholicism. Opened schools, printing-houses, collegiums.

INTERMEDIA – a small comic play or a scene played out between the actions of the play in the medieval theater. Over time, it turned into an independent work.

MYSTERY-PLAY – a genre of theater in the 14th–16th centuries, the basic content was the biblical stories.

ORDER – Catholic monastic organization.

PANEGYRIC – eulogy in honor of someone; theatrical genre, the main element of which was such speeches.

POLEMICAL LITERATURE – literature of theological, artistic and journalistic nature in 16th–17th centuries. It appeared on the ground of struggle between Catholics, Protestants and Orthodox.

RECITATION – the art of expressive reading of poems or prose (rhythmization of a text, emphasizing keywords with the help of intonation etc.). Possession of declamation art was the basis of acting, solemn, melodious manner of scenic speech was canonized.

RENAISSANCE – cultural and philosophical movement of the late Middle Ages – the beginning of Modern age which was based on the ideals of humanism and was focused on the cultural heritage of antiquity.

REFORMATION – religious, spiritual and political renewal in Europe in XVI century which took the form of the struggle against Catholicism and papal authority. It resulted in the emergence of Protestantism.

RHETORIC – the theory of oratory.

VERTEP – puppet mobile theatre which played in the squares. The small plays, related to Bible Christmas topics, were produced in it.

Lecture 6. CULTURE OF UKRAINIAN PEOPLE IN COSSACK STATE (SECOND HALF OF XVIIth – XVIIIth CENTURY)

Plan

1. Phenomenon of Baroque.
2. Development of education and science.
3. Specificity of baroque in literature, architecture, arts.

Phenomenon of baroque

The result from revolution in the 17th century was the destruction of medieval social barriers. The Cossack aristocracy that took the helm of state started developing the education, arts and temples. But the development of nation was slowed down by contradictions between social masses and Cossacks foremen, disorder between leaders of Cossacks, wars after which Russia and Polish-Lithuanian Commonwealth divided Ukraine.

The main direction in culture was *baroque*. It is characterized by *contrast, asymmetry, supersaturated decorativeness, use of symbols*. The world view of baroque subjected a human to the society. The reality caused to admiration and melancholy at masters. Hence, we had the whimsicality, expression and rationalism. The world was full of mystics, *metaphors*.

Ukrainian baroque is also characterized by these features. But it had the powerful democratic tendencies, hence, its division into higher and lower baroque. The first one was represented by the nobles and foremen, the second one – by lower middle class, peasants, ordinary Cossacks. If the centers of the Renaissance were in the west of Ukraine, the center of baroque culture was in the Left Bank Ukraine.

Development of education and science

Ukraine was the area of solid literacy. The communities supported the out-of-strata elementary schools. The teachers were the priests and clerks. The purpose of the school was to bring up a Christian, “textbooks” - ABC book, *prayer-book, Psalter*. The education was complicated by language policy of Poland that left only the status of church language to Ukrainian, and of Russia, where the books in Ukrainian church language were confiscated.

The high schools were *collegiums*, which were established by the church (including in Chernihiv, Kharkiv, Pereiaslav, Poltava). At Kyiv Mohyla collegium (since 1701 – academy) they taught in Latin, studied Old Slavonic and Greek languages. The study course lasted for 12

Chernihiv collegium (geolocation.ws)

years; they learnt grammar, rhetoric *poetics*, philosophy, mathematics, astronomy, music. The philosophical school (I. Gizel, H. Koniskyi, H. Skovoroda) and literary school (K. Sakovych, L. Baranovych), as well as the group of theoreticians in poetry (F. Prokopovych, M. Dovgalevskyi, H. Koniskyi). All foremen studied at academy. It formed the staff for other countries. 21 from 23 rectors of Moscow academy graduated from it.

The professional education is formed. They established the musical school (they trained singers, directors, violinists, bandura-players), medical school (Yelisavetgrad, now Kropyvnytskyi), artillery and navigation schools (Mykolaiv), additional classes at Kharkiv collegium (they trained interpreters, teachers, geodesists, surveyors, map-makers, artillerists, architects, artists, musicians, singers). The General military executive office established the kurin to train the diplomats, economists, military men, lawyers.

The girls received the education at colleges. The private boarding schools were mainly kept by Frenchmen. They were trained for the duties of mother and wife. The first boarding school was established in Kremenchuk in 1779.

15 collegiums of Jesuit Basilian order provided with education in the Right Bank Ukraine and Western Ukraine. They were incomplete (grammar, poetics, rhetoric, arithmetic, geometry, dialectics, music) and complete (courses of philosophy and theology as well). There were also the knight schools for magnates (Ostroh, Lviv). They trained civil servants, taught French and German languages, politics, economics, jurisprudence, history, architecture, fencing, dancing and riding.

In 1661 Lviv collegium received the title of university. Most students were Catholics and Uniates. Since 1780 it had the philosophical, legal, medical, theological faculties and gymnasiums. Since 1787 there was Ukrainian institute.

Lviv newspaper
wikipedia.org

In Ukraine there were 13 publishing houses – in Chernihiv, Lviv, Lutsk, Kremenets, Uman, etc. The leading one was the publishing house of Kyiv Pechersk Lavra, which only in 1760 published 2 thousands of ABC books, in the west – Lviv publishing house by A. Piller, which in 1776 published the first newspaper in

Ukraine – "Lviv newspaper" in French language. The significant contribution was made by Basilian publishing houses. The most powerful was Pochayiv publishing hous. In 1764 the civil font was implemented. Since that time only church editions were published by Cyrillic font, social editions – by civil font that assisted to development of folk language.

The sciences – astronomy, mathematics, medicine, geography, history, philosophy were developed. I. Galiatovskiy studied the solar and lunar eclipses, rain, wind and lightning. F. Prokopovych created the first course of lectures in mathematics. I. Falkovskiy published the textbook in astronomy. Mathematics and physics took the significant place in Lviv University. N. Ambodyk was the author of the first medical textbook.

Mharsky Monastery (Photo I.Burda)

Ye. Mukhin and D. Samoylovych implemented the smallpox inoculation. The philosophical tradition was developed by S. Yavorskyi, F. Prokopovych, I. Gizel, H. Skovoroda.

Specificity of baroque in literature, architecture, arts

In literature they cultivated the *hagiographical*, polemic prose (L. Baranovych, I. Gizel, I. Galiatovskyy) but the non-religious genres were born. The literary thought was formed at educational establishments, first of all Kyiv Mohyla Academy. The memorial historical prose described the wars against Turks, Tartars and Polish gentry. Its samples – “Cossacks chronicles” by Samovidets, H. Hrabynka, S. Velychko, anonymous “History of the Ruses”. The poetry reached its tops. The panegyrics to tsars and hetmans were highly appreciated. The collection by Skovoroda “The garden of godlike songs” contained 30 works. The folk poetry contained the satire for clergy, foremen, rich peasantry.

The temple architecture of baroque differed from the western one with simplified shapes, absence of expressed main *facade* that meant the openness of the cathedral. The cruciform church of 5 octagonal sections was popular. Ukrainian inventions were *log gorges* (*tiers in the uppers of the temple, each of them cut the domes of the previous ones*). Cossack cathedral is characterized by pear-shaped dome. The architectural baroque came into bloom at hetman Mazepa. Its features were the use of *pilasters*, columns, semi-columns, which added the majestic severity to the temples. Mazepa built 14 and reconstructed more than 20 temples.

European style of residence came to stay in Western Ukraine (palaces of the Wiśniowiecki, Lubomirski in Rivne, Koshots archbishops in Obroshyno, of the Potocki in Khristinopil). The residences in the Left Bank Ukraine were more modest (houses of Mazepa in Ivanivka, Polubotok in Chernihiv). European architecture spread in the second half of 18th century (Mariyinsky palace; architect Rastrelli; Kyiv palace, P. Neyelov, S. Kovnir; residencies of K. Razumovs’kyj and P. Rumiantsev in Glukhiv).

St. Trinity Kytayiv monastery,
built by I. Mazepa
orthodox.kiev.ua

The baroque theater was developed as school one. Its center was Kyiv Mohyla Academy. The performers were schoolchildren, authors – professors. The main place is taken by dramas of Christmas and Easter cycles and historical topics. The separate cycle was *moralite* (*plays of moral didactic character with allegorical sense*). The epoch of *rococo*, which is characterized by light genre, came since the second third of the XVIII century. After each action of drama there were the intermedia with satire for social events.

The leading directions of music included the church music (composers M. Diletskyi, D. Bortnianskyi, M. Berezovskyi, A. Vedel). Unlike Catholic, the Orthodox Church developed the choir singing *a capella*. If ancient Ukrainian *monody* was differed with majesty, the *part choral* music was full of dynamics and contrasts.

Ukrainian folk music was almost completely vocal. The originals instruments suit not well for independent compositions and serve as an accompaniment. For example, bandura, torban and lyre. Other string instruments (gusli, violin, borrowed from Italy) or tambourine serve as music for dance. Trio of violin, basso and tambourine was called as “triple music”. The vocal character of music and absence of composers-instrumentalists formed the genre of dramatic work with inclusion of folk songs. There were calendar ritual (*Christmas carols, spring songs*), wedding, common, historical songs. Their music records for the first time were published at the end of the XVIII century.

Iconostas in Dormitory church at Kyiv Pechersk Lavra (planetofhotels.com)

The urban songs appeared, among them *romances*. In addition to bandura and violins, they used the keyed instruments – clavichords, clavicembalos, clavecins and pianos.

In the 1770th M. Berezovskyi and D. Bortnianskyi, being in Italy, for the first time addressed to *opera* genre.

Painting was developed as monumental wall, icon-painting

and portrait. The main schools in painting of buildings were Kyiv, Galich, Zhovkva schools (European masters, as well as Yu. Shymanovych, I. Rutkovych, Y. Kondzelevych worked at the latter one). The samples of religious monumental painting – Cathedral of the Dormition and Trinity gatehouse church of Kyiv Pechersk Lavra, cathedral, bernardine and Carmelite Polish Roman Catholic churches in Lviv, Dominican Polish Roman Catholic church in Ternopil. The monumental painting decorated the civil facilities (paintings on historical, mythological, household topics at Kyiv academy, Pereyaslav divinity school), palaces of foremen (Koniempolski in Pidhirtsi, Radziwill in Olyka, Rozumovs'kyj in Baturin, Rumiantsev in Vyshenky).

The main kind of painting was icon painting but baroque overcame the harmony of medieval icons and symmetry of the Renaissance. The realistic features were developed; the allegorical symbolic, historical genres were spread. Madonna acquires the appearance of a mortal woman in national dress. The baroque features were the contrasts of the light and shadow, attention to the entourage, in particular, landscape one, deepness of colors, decorativeness.

The high iconostasis was the synthesis of arts (architecture, chiseling, painting, later sculpture, jewelry). The leading schools were Kyiv school (iconostasis in Dormitory and Trinity churches at Kyiv Pechersk Lavra, the Monastery of St. Michael, the Cathedral of St. Sophia), Luben school (Dormitory and Mharsky monasteries). The iconostasis, erected by hetman Danylo Apostolus from the Church of the Transfiguration of the Savior in Velyki Sorochyntsi has over one hundred icons, and lateral altars are rather temperamental painted pictures.

The portrait painting acquired the new meaning. The gallery of the Dormitory church includes 85 persons – princes of Kyiv Rus, hetmans, church leaders. The leading place was for

parsuna (painted portrait) that united the technique of icon painting and European portrait.

V. Borovikovskiy. Portrait of
Colonel Rudenko
histpol.pl.ua

Since the end of the 18th century the leading style in painting became *classicism*. The most famous masters were D. Levytsky, V. Borovikovsky.

Engraving is developed as an independent genre. The engravers (most of them studied in Europe) decorated the books using the techniques of *xylography* (wood engraving), *etching* (metal engraving using the acid etching), *cooper plate engraving* (a picture of engraving, harrowed on copper plate, filled in with paint, beat on the paper). The founder of Ukrainian school was O. Tarasevych – the outstanding master of copper plate engraving and etching in Eastern Europe, author of portraits of kings, other famous persons. Up to 50 engravers worked in Kyiv. The engraving of Pochaiv united western and folk motives.

The development of sculpture in the Left Bank Ukraine was slowed down by canons of church for a long time but the decorative molding was spread. The sculpture was the traditional art in the Polish Roman Catholic churches in Western Ukraine. The leading masters were S. Festinger, A. Osynskyi, Y. Pinzel (the latter one – author of stony statues in the of St. George's Cathedral in Lviv, town hall in Buchach, etc.).

Control questions

What was the impact of Ukrainian state establishment on the development of national culture in the second half of the 17th–18th centuries.

What was the originality of Ukrainian baroque?

Analyze the tendencies for development of education in Ukraine.

Characterize the literary genres in the 17th–18th centuries.

What is characteristic for architecture of baroque?

What genre was the leading one in music?

Characterize the main kinds of theatrical performances.

What are the tendencies in baroque painting?

Terms

CAPELLA SINGING – singing without instrumental accompaniment.

CHRISTMAS CAROL – an ancient ceremonial Christmas carol.

CLASSICISM – the direction in European culture in the 18th – beginning of the 19th century. Its features were the orientation to the creativity of the

Ancient Greece and Rome; rationalism; aristocraticism. Genres in literature – tragedy, ode, epic poem. It was also manifested in decoration of facades and interiors, geometrically clear planning of city centers.

COLLEGIUM – a boarding secondary or higher school.

ENGRAVING – a picture that is put on the surface of solid materials using the instruments or chemical substances.

FACADE – an outward main side of a building, facility.

HAGIOGRAPHY – church literature that describes the life of the saints.

METAPHOR – an expression consisting in use of words and phrases in a figurative sense; artistical device, based on the similarity principle. The description of one event (thing) through another one.

MONODY – one-part or group singing in unison (octave).

OPERA – a genre of musical theatrical art combining the vocal and instrumental music with stage performance.

PARSUNA (PAINTED PORTRAIT) – a portrait that combines the shape and technique of icon-painting (severe composition, platitude, static, symbolism of things) and European portrait art (a concrete human with unique appearance and individual inward world).

PART CHORAL SINGING – vociferous singing.

PILASTER – a plain projection in the wall of the building. It has the features of column outside – base, body but without thickening inside, capital.

POETICS – the study about poetical art; the totality of artistic esthetical qualities that define the originality of some or other phenomenon of literature.

PRAYER BOOK – a church book with texts of prayers.

PSALTER – a part of the Bible, Book of Psalms.

ROCOCO – the style in European art of the XVIII century, associated with aristocratic culture. It arose in France. It is famous with refined decoration of interiors, decorativeness, chamber, graciousness – in music, mannerism of images – in visual art.

ROMANCE – a short musical composition on poems with lyric content for a voice part in accompaniment of the instrument.

SPRING SONGS – cheerful songs, with bright poetics, diversity of motives, first of all loving ones.

THEOLOGY – the same as divinity. Divinity – the scholastic church study about the God and dogmas of religion.

Lecture 7. NATIONAL REVIVAL OF XIXth – BEGINNING XXth CENTURIES

Plan

1. Trends and conditions of cultural development in Europe and Ukraine.
2. The development of education and science in Ukraine in the XIXth century.
3. Romanticism, critical realism and modernism in literature.
4. The formation of national art.

Trends and conditions of cultural development in Europe and Ukraine

The capitalism extended the culture beyond elites, created intellectuals from different social groups, but its injustice led to increased frustration. The **Romanticism** came to replace the Enlightenment and Classicism. Its followers oppose normativity. In the second half of the nineteenth century break with cultural tradition marked the emergence of a new direction – the **Realism**, which is characterized by a *specific historical images of typical events, characters, heroes connection with social origin*. At the end of the century a

variety of vested interests as a consequence of the industrial revolution led to the cultural crisis, the theory of "words such as", the birth of **Eclecticism**, **Symbolism**, **Impressionism**, **Post-impressionism**, etc. The rationalism was trying to adapt to the changes. Due to this the

Modern style has been appeared.

Kharkiv University (www.univer.kharkov.ua)

Reforms of the Austrian emperors opened the way for capitalism in Halychyna before the rest of Ukraine. There were organizations that have developed popular culture. The most famous were the circle of "Ruska trijtsya"

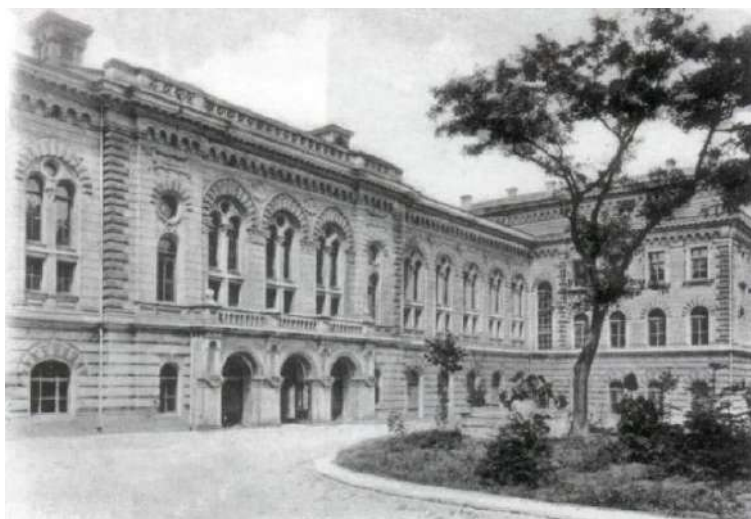
("Russian trinity") and its almanac "Rusalka Dnistrova" ("Mermaid Dniester") with a selection of folk songs.

In Nadnieprianschyna (Dnieper region) national movement was breaking through the shackles of feudalism, helped by the emergence of the universities, the opposition of The Brotherhood of Saints Cyril and Methodius, and in 1850–1870th by the Hromadas which collected samples of popular culture and educated. Autocratic rule replied to this by the decree 1876 which ban the printing of books, staging performances in the Ukrainian. This led to the activation of those who were willing to combine cultural activities with the politics (M. Drahomanov, L. Ukrainka) So, in terms of cultural development of Ukraine an interesting situation has developed. A more democratic system of Austria-Hungary was allowed to carry out cultural activities, but the cultural potential of Western Ukraine was insufficient. This potential had been existed in Nadneprianschyna (Dnieper region), but here up to 1905 the civilized conditions for the development of culture were absent. Only the revolution of 1905–1907 lifted restrictions.

The Development of Education and Science in Ukraine in the XIXth century

In spite of the school reform 1804, the opening of Kharkiv and Kyiv universities, the state of education in Ukraine did not meet the public needs. The situation began to change after the reforms of 1860–1870th.

Primary schools have been established, where the pupils learned to write, read and count. Gradually the range of

Odesa University (*education.ua*)

subjects expanded and began to include natural sciences,

geometry, lineage. Secondary education included classical grammar school (humanities) and the real schools (technical). Odesa University, Kyiv Polytechnic Institute, Katerinoslav Mining School, the Higher Courses for

Women were established. Local authorities played a great role in the educational sphere. But material well-being did not allow most children to get an education, so the literate rates were 15–28 %.

In 1869 Austria-Hungary authorities introduced compulsory education for children 6-14 years old. In 1914 in Eastern Halychyna there were 2500 Ukrainian schools, 6 high schools, the Department of the Ukrainian language at Chernivtsi University and the Department of Ukrainian history at Lviv University. But 55–75 % of the population were illiterate.

During this period the alternative forms of public education – a museums (in 1917 – 36), libraries (at the beginning of the 20th century – 3153, 2 million books), clubs have been appeared.

The scientific achievements included the establishment of Physical Chemistry by M. Beketov, of Russian base blast furnace by M. Kurako, of bacteriological station by I. Mechnikov, of military surgery by M. Pirogov. The general works on the history of Ukraine, on linguistics, etc. have been appeared. M. Kostomarov, V. Antonovych and especially M. Hrushevsky left an outstanding mark in the history.

In 19th century the new forms of scientific production have been appeared. There were scientific communities – South-West Geographic Society, Odesa Society for History and Antiquities, Shevchenko Scientific Society, etc.

Romanticism, Critical Realism and Modernism in Literature

Romanticism gained foothold in literature in 1820-1830th. I. Kotlyarevsky began the Ukrainian literature language design in the "Eneyida". P. Hulak-Artemovsky, Y. Hrebinka, H. Kvitka-Osnovyanenko were his followers. M. Hogol wrote in Russian, but his Ukrainian origin influenced upon the subject matter and artistic thinking. At the turn of Romanticism and Realism created the poet T. Shevchenko, who became a national symbol.

Since the 1860th the epoch of Realism was marked by creativity of fabulist L. Hlibov, of the author of the first socio-psychological novel *Lyuboratsky* A. Świdnickyy, of poet and writer Yu. Fedkovych from Bukovina, of the creator of social and domestic novel I. Nechuy-Levytsky, of the author of poems, historical novels, psychological dramas I. Franko. A woman is the central figure in Marko Vovchok's prose (real name – M. Vilinska).

A new stage in the literature was connected with *Modernism*. The looking for the new aesthetic principles was inherent for it (O. Kobylanska, M. Kotsiubynskyi, V. Stefanyk, M. Voronyi, V. Vynnychenko, Lesya Ukrainka, P. Karmanskyi, A. Krymskyi). Modernists adopted artistic model of European *Decadence*, Symbolism, Impressionism. Their leader Lesya Ukrainka criticized

D. Dovboshynskyi. Portrait of Lesya Ukrainka
(art.lviv-online.com)

narodniks. In 1897 she noted that I. Franko have used the word "people" not in the European sense, but in the sense of "peasants". She determined intelligentsia as the subject of education. While the narodniks regarded Ch. Dickens, H. Spencer as the authorities, the modernists did so about the Symbolists, F. Nietzsche, A. Schopenhauer, H. Ibsen, Maeterlinck, Verlaine.

Another feature of Modernism is the attention to feminism, which came from H. Ibsen's plays and was popular in Central Ukraine. The plot of Kobylanska's works is the clash between the female power and male weakness. Her heroines are strong psychologically, intellectually, emotionally and sexually.

The Formation of National Art

The beginning of the 19th century was marked by the activity of amateur theaters. Among the outstanding performances were "Natalka-Poltavka" and "Moskal wizard" by I. Kotlyarevskyi (Poltava theater). The professional theaters appeared in 1880-1890th. M. Starytskyi's and M. Kropyvnytskyi's troupe was the most famous among them.

In the first half of the 19th century M. Maksymovych and M. Markevych have published the folk song books. The theological seminaries, high schools and universities were the centers of musical culture. The professional music was forming. S. Hulak-Artemovskyi created the opera "Zaporozhets za Dunayem" (Zaporozhets beyond the Danube). M. Lysenko's creativity was the

era in music. In 1870-1890th he creates the operas "Natalka-Poltavka", "Christmas Eve", "Drowned".

V. Sternberg (he was attracted by crossing the stage on the Dnieper, by fairs and weddings), T. Shevchenko (one of the first portrayed the life of the

K. Malevich. The peasant's head
malevich-art.ru

peasantry; in 1860 became an academician of engraving of the St. Petersburg Academy of Arts), marine painter I. Aivazovskiy were among the prominent artists of the XIXth century. Realism was approved in the visual arts in 1860th. The Society for Traveling Art Exhibitions (head – I. Kramskoy), the Society of South Russian artists, Kyiv and Kharkov society of art exhibitions were created. V. Orlovskiy, S. Svetoslavskiy, P. Levchenko, S. Vasilkivskiy were the famous landscape painters. A. Murashko was the master of psychological portrait

("Portrait of the artist Nikolai Petrov", "Girl in a red hat", "Parisian near cafe"). He was

invited to the exhibitions in Berlin, Vienna, Paris, Amsterdam, Munich, Venice.

The new artistic trend appeared in the early XXth. O. Bohomazov, Boychuks, Burliuks, O. Ekster, V. Yermilov, K. Malevich, A. Petrytskyi were widely known to the art fans. A French critic A. Nakov called this trend as "**Ukrainian avant-garde**". Its rise was due to large number of groups, exhibitions, magazines ("In the world of art", "Art in the South of Russia"; in 1913–1914 the Ukrainian art magazine "The Shining" was published).

D. Burliuk was the Father of Russian *Futurism*. O. Bogomazov founded *Cubo-Futurism*. V. Kandinskyi was the radical innovator. He developed the concept of out-of-predmet in painting. In his view, random game spots and lines, which replaces images of reality should prevail in the picture. The samples are "The ladies in crinolines" (1909), "Improvisation No. 7" (1910). Since 1910, the era of *Abstract* art began. It abandoned realistic depiction. K. Malevich founded *Suprematism* which was one of the highest achievements of Ukrainian avant-garde. His concept appeared in 1915, when the painting *Black Square*

was created. In the manifesto "From Cubism and Futurism to Suprematism" he stated that Suprematism was determined by the dynamic tension and contrast, and color and shape are separated one from another.

The development of industry intensified urban development, the search for new types of buildings, materials. The appearance of the cities was changed. Business and social life was transferred to the main streets where the apartment houses, banks, shopping centers were built. For a long time the building was spontaneous. Factory buildings were situated in residential neighborhoods, the workers suburbs were formed (Shulyavka in Kyiv, Chechelivka in Katherinoslav, workers' settlements in Donbas). But this couldn't not obscure artistic originality of architecture. Since the end of the 19th century metal structures were used, the first buildings of concrete and reinforced concrete were built.

In the 1870th the *Eclectic* – *free use of architectural styles and decorative elements from different times and peoples* – became the leading direction. Architects converge on the fact that the main role of rational planning and choice of style interior and exterior design was dictated by the purpose of the building and by the customers' taste impetus.

Kyiv Opera (kiev.zagranitsa.com)

The change of style in Kyiv was stimulated by the restoration by K. Majewski of Mariyinskyi Palace, which struck by the elegance and richness of the late Baroque. Soon there were great buildings of Kyiv, Lviv, Odesa operas performed in the *Viennese style* "Ringstrasse". Eclectic principles were embodied by V. Nikolaev. He participated in the construction of Merchants Assembly in Kyiv (now Philharmonic), Berhonyev Theatre (now Lesya Ukrainka Russian drama Theatre), St. Nicholas Cathedral of Pokrovskyi monastery.

At the early 20th century Modern style appeared. That was associated with the desire to create a synthetic identity, which became the basis of new

construction with metal and concrete. But brick remained the basic material of mass construction and the works of «pure» modernism – liquid.

Modern and romantic eclecticism were combined in V. Gorodetskyi creativity. He believed that buildings of new materials should create and at the

Kenesa. Architector – V. Gorodetskyi
relax.com.ua

same time give them the appearance in the spirit of old styles. He was the author of the Kunsthistorisches Museum (Museum of Art), the Mikolay catholic church (the Hall of organ music), Kenesa (Karaithe house of worship). V. Gorodetskyi used ornaments with oriental motifs that resembled stone carving but actually sculpted cement. His own house on Bankova Street – "House with

Chimeras" – played a special role. It was decorated by Italian *animal*

painter E. Salle. But the synthesis of modern and animalistic sculpture didn't develop in 20th century.

At the early 20th century *Neoclassicism* received a new breath. It reflects the ruling class claims to state greatness and search for a cure different art styles. By P. Aleshyn's projects the Teaching Museum (now the Teacher's House in Kyiv), Olginskaya female high school (National Academy of Sciences of Ukraine) were built. The examples of neoclassicism were given by creativity of O. Beketov – in the design of Kharkiv Agricultural Institute (1912–1914) and O. Krasnoselskyi – in the Empire style forms of child guesthouse in Katerinoslav (1914–1915) and so on.

The technical inventions opened the way for cinema. It influenced on the consciousness due to the synthesis of tools inherent in other arts. The first films showed the events no installation. There was no soundtrack. The first Ukrainian film "Zaporizka Sich" was created in 1911 by D. Sakhnenko in Katerinoslav.

Control questions

- What were the reasons of change of art styles in the early 19th century?
- What places were the centers of education and science in Ukraine?
- What romantic writers do you know?
- What are the characteristic features of literature Realism?
- Main Features and representatives of modern literature?
- What are the names of Ukrainian playwrights?
- What were the features of the musical life of Ukraine in the 19th century?
- What is the Ukrainian avant-garde?
- Describe trends in the development of art and architecture.

Terms

ABSTRACT ART – the direction in art of the 20th century. Refuses from the picture of reality, represents the transition to the "pure art". The first trend in A.a. focuses on the variety of colors and musical associations, the second (Suprematism) – at the junction of geometric shapes, colorful squares, lines and curves.

AVANT-GARDE – one of the most radical modernist trends, completely drops the connection with the tradition. K. Malevich, J. Joyce, S. Daly were the modernists.

CUBISM – the modernist direction in arts at the beginning of the 20th century. Its representatives depicted the world in "simple" geometrical shapes and people and things – in the form of interaction of planes with geometrical forms (cube, cone, ball, and cylinder). The purpose was to show a thing from different points of view. The cubists were P. Picasso, P. Sezann, V. Kandinskyi, O. Arkhyenko. According to the words by P. Picasso, a creator creates the world not as he sees it but as he thinks it.

DECADENCE – the name of the crisis in the arts and culture of the late 19th–early 20th century. That marked the mood of hopelessness, frustration, aestheticism, extreme subjectivism of artists, rejection of social topics.

FUTURISM – the direction in art that originated in Italy in 1909 as an alternative to Cubism. It is characterized by an emphasis on the "gross" things, an apology for technology and urbanization.

IMPRESSIONISM – the direction in art, the basic principle of which was not really show, but impressions from it. It originated in the French Painting 1870-1890s.

MODERN – stylistic trend in literature and art context at the end of 19th – at the beginning of 20th century. Its features: rejection of straight lines and angles for a more natural lines, interest in new technologies, flourishing of arts and crafts, eclectic mix of previous styles.

MODERNISM – a set of art styles of the end 19th – 20th centuries, which characterized the denial of realism, the search for new aesthetic principles. It manifested in expressionism, cubism, futurism, abstractionism, surrealism, conceptualism, and others currents.

NEOCLASSICISM – style in art, based on the styling of the external forms of ancient art and the Italian Renaissance. Originated in the 18th century, in Ukraine has been extended in the 19th – early 20th century.

POST-IMPRESSIONISM – the direction in art. Artists of this trend are not observed only visual impressions, and sought to free and generalized transfer materiality of the world, resorted to decorative stylization.

REALISM – an artistic method that means the objective reflection of reality, concrete historical reflection of typical events, characters, characters connection with social origin. The domination of prose genres was peculiar for literature. Have attained the highest development in the 19th century.

ROMANTICISM – an artistic method, according to which, as opposed to the reality of life put a picture of the desired. R. followers opposed classicism.

SURREALISM – the direction of modernism in art and literature of the 20th century. Denies the role of reason and experience in the work and is looking for its source in the subconscious. Surrealists consider creativity as "the world a new reality" that has distracted from everyday problems.

SYMBOLISM – literary and artistic direction of the late 19th – early 20th century. According to it, the foundation work is a symbol – an idea which is hidden in the surrounding and supernatural phenomena and which can only reveal through art. Its features: the cult of "words such as", attention to complicated images and associations inclination to mystical, use capital letters in some words to emphasize their importance, etc.

Lecture 8. CULTURAL LIFE OF UKRAINE IN XXth – XXIth CENTURIES

Plan

1. National culture in time and after revolution
2. Development of culture in the conditions of the totalitarian modes.
3. Cultural life in Western Ukraine.
4. Contradictions of culture in a post-war period.
5. Development of literature and art in independent Ukraine.

National culture in time and after revolution

The overthrow of autocracy created favourable terms for a national culture. In 1917–1918 were opened more than 200 Ukrainian gymnasiums, real and commercial schools, Kyiv and Kamyanets-Podilskyi ukrainian universities. The National gallery of arts, Ukrainian historical museum, national library, Ukrainian theatre dramas and operas, state choir, symphonic orchestra were founded, Ukrainian Academy of sciences was opened. Creation of *Autocephalous orthodoxy church* became the noticeable phenomenon.

After victory of Soviet power many cultural workers emigrated. Government decided to prepare intelligentsia from workers and peasants. Policy of *ukrainization* was conducted. To the middle of 1920th 78% schools were an Ukrainian-language. Obligatory primary education was entered. In 1938 there were 130 institutions of higher education and 124 thousand students in Ukraine.

There were many modernistic flows in a culture. Futurists propagandized urbanization of culture. Union "Gart" (hardening) put as an aim creation of "proletarian culture", Union of peasant writers "Plough" try to change a consciousness of peasantry in a spirit of proletarian revolution. Organizations "Free Academy of Proletarian Literature" and "Proletfront" (proletarian front) arosed up on initiative of M. Khvyliovy, insisting on the European orientation and pulling out a slogan "Away from Moscow".

Leading light of theatre was L. Kurbas. He got the gold medal in Paris in 1925. Odesa and Kyiv film studios worked. In the films of O. Dovzhenko "Zvenigora", "Arsenal", "Earth" was born the "Ukrainian poetic cinema". The center of avant-guard in painting was the Kyiv artistic institute, where K. Malevich worked. In a sculpture an accent was done on propagandistic

possibilities. Almost in every city there were monuments to Lenin. The monuments of T. Shevchenko set also. The author of many of them was M. Manizer.

Olena Petrusenko (uamodna.com)

Musical life was active. Republican choir and choir "Dumka" propagandized Ukrainian music. A musical theatre institute was founded in Kyiv. Opera troupes appeared in Kyiv and Kharkiv. A high level was attained by singing (M. Litvynenko-Volhemut, I. Patorzhinskyi,

O. Petrusenko, B. Hmyria).

Rationalism (search rational in a vivid aspect), constructivism (creation of space by means of new technique, such materials as metal, flowed), were noticeable in architecture. In 1936–1939 by the project of tutor of the Kyiv engineering and building institute (now KNUCA) V. Zabolotny was built Supreme Soviet of Ukraine.

Development of culture in the conditions of the totalitarian modes

Totalitarian mode inflicted a sledge-hammer blow on a culture. Literature and art were politicized. For control above culture were created the official unions of writers, composers, artists, architects. In 1932 *Socialistic realism* was proclaimed by an only correct method. Neoclassicism became leading architectural style, reflecting the steadfastness of power.

Ukrainization was convoluted. M. Hrushevskyi was arrested, O. Dovzhenko transferred to Moscow, poet M. Rylskyi and satirist Ostap Vyshnya were exiled, L. Kurbas shot up. The state took a course on forming of atheistic world view. Pressure grew on Orthodoxy. Autocephalous church was liquidated, many temples – destroyed.

In the war-time the Stalin mode for stimulation of patriotism used cultural traditions of people. After war ideological pressure was renewed. A new wave of fight against "nationalism" was on 1950th. A Greco-catholic church as factor of consciousness of western Ukrainians was liquidated.

Attempts to put right cultural life at fascist occupation became tragic. In Kyiv the "Ukrainian word" and "Litavri" were closed, and their organizers, members of OUN O. Teliha and I. Yirlyavskyi were executed.

Cultural life in Western Ukraine

Eastern Halychyna and Western Volyn entered in the complement of Poland. Politics of polonization was here conducted. In 1922 there were 1859 Ukrainian schools in Eastern Halychyna, and in 1937 – only 352. The Ukrainian departments in the Lviv university were closed. Pursuits were tested by Shevchenko Scientific society. However it succeeded to produce the first Ukrainian encyclopedia (1930–1935).

For literature, politicizing was characteristic. The supporters of nationalism (U. Samchuk, I. Melanyuk, O. Olzhych, O. Teliha) were united around a magazine *Visnyk*. The writers oriented on the USSR (Y. Halan, C. Tudor) united in a group *Gart* (hardening) and published the magazine *Vikna* (windows). There were many in a group of writers of liberal orientation (Yu. Shkrumeliak, B.-I. Antonych, I. Vilde, B. Lepkyi).

Considerable influence on development of culture was rendered by a Greco-catholic church. In 1939 in Halychyna and TransCarpathian it had 4,37 million believers, 3040 parishes.

Difficult was position of Ukrainian culture in Bukovina (Romania). Till 1927 were closed or romanized Ukrainian schools, in the Chernivtsi university – the Ukrainian departments were closed.

In Czechoslovakia national and cultural policy was liberal. The amount of Ukrainian initial schools (from 525 to 851), gymnasium (from 3 to 11) grew in TransCarpathian. In schools it was settled to choose the language of education. "Prosvita" ("Enlightenment"), society of rusofills named by Duhnovich and other operated freely.

Bohdan-Ihor Antonych
day.kyiv.ua

Contradictions of culture in a post-war period

Coming to power of M. Khrushchev, critic of "cult of personality" of

Serhiy Paradzhanov (kinokolo.ua)

Stalin opened road for liberalization of public life. The generation "sixties" grew differing in respect to personality, by adherence to

freedom. Orientation and appeal

to feelings became firm in prose (O. Honchar, P. Zahrebelnyi, Yu. Zbanatskyi). The poets I. Drach, L. Kostenko, V. Symonenko, M. Vyingranovskiyi declared about itself. Ukrainian-language vaudeville music develops. New operas, ballets, symphonies (H. Maiboroda, K. Dankevych, B. Lyatoshinskyi) appeared. World confession got national school of vocal art (A. Solovianenko, D. Hnatyuk, O. Miroshnichenko).

Became the tops of the cinema the films of S. Paradzhanov "Lithoidal cross", "Shadows of the forgotten ancestors", L. Osyka "Zahar Bercut", I. Illenko "White bird with black gorget", L. Bykov "Only old soldiers are going to battle", I. Mykolaichuk "Babylon XX".

In 1950th 8-years-old education became obligatory, in 1970th – complete AV. Disciplines of cybernetic engineer, social science, genetics were entered in institutions of higher education. There were new universities and institutes. But there was Russification of education. Permission at choice by the parents of language of

T.Yablonska. Self-portrait in Ukrainian costume (<http://oleg-leusenko.livejournal.com>)

educating at prevailing of Russian in many spheres resulted in reduction of schools with Ukrainian teaching. Censorship goes back into literature. Among intelligentsia there was *dissident* motion the members of what defended freedom of speech.

Negative tendencies characterized development of painting, where narodniks' style of 19th century was implanted, a pictorialism prevailed above expressiveness. At the same time the prominent artists A. Shovkunenko, T. Yablonska, M. Deregus continued to create.

To the middle of 1980th a deep public crisis was obvious. Ideology of the mode conflicted with realities of scientific and technical revolution, distribution of informative networks, forming of autonomous type of personality. New reality in a culture got the name of *Post-modernism*. It was investigation of disappointment in the ideals of Inlightening with its projected values. In an

Pavlo Zahrebelnyi (*sumno.com*)

art post-modernism meant the synthesis of styles. In architecture it overcame limit nature of functionalism. Irony of post-modernism literature overcomes a modernistic tragedy.

In 1985 Communist Party proclaimed democratization. The return of the forbidden works began. A fight went for getting up Ukrainian culture. Were created the Ukrainian culturological club, Society of Ukrainian language named by Shevchenko and others. Law "About languages" 1989 declared Ukrainian as a state language.

Development of literature and art in independent Ukraine

Serhiy Zhadan (*forumdaily.com*)

Independence opened new possibilities for development of culture. To the new stage of art development peculiar are: the involvement to the world artistic context and while maintaining of national uniqueness; update of thematic, genre and vivid circle of art; orientation on the mobile forms of organization of artistic life (festivals) and artists (unions, studios), capture artistic innovations – electronic music, *performances*, *installations*, *reality-*

shows, computer and 3d-technologies. A reverse side became by distribution of "*kitch*", genres *thriller*, "*soap opera*". Stratification of artistic culture deepens on elite and mass.

Literature in this time is a colorful panorama of styles, genres and traditions. The older generation (B. Oliynyk, O. Honchar, Yu. Mushketyk, P. Zahrebelnyi, R. Ivanychuk, A. Dimarov, V. Drozd, L. Kostenko, I. Drach, D. Pavlychko etc.) tends to preserve traditions, youngers (A. Kurkov,

Jamala (polezner.ru)

Yu. Andrukhovych, O. Irvanets, Yu. Izdryk, B. Zholdak, O. Zabuzhko, S. Zhadan, K. Moskalets, Yu. Vynnychuk, P. Prokhasko, E. Kononenko etc.) – to update values, literary language, imagery and themes.

Currents become a problem understanding the Ukrainian mentality, national spiritual achievements of human socialization. R. Ivanychuk, M. Vingranovskyi, P. Zahrebelnyi and others refer to the historical, patriotic themes. Free of stylistic clichés, full of pathos civil poetry I. Drach, D. Pavlychko, a work of L. Kostenko "Zapiski ukrainskogo samashedshego" ("The Memoirs of Ukrainian Madman") draw attention to the problems of spiritual impoverishment, argue civil destiny of man.

Literature is replenished by *fantasy* (L. Pahutyak, M. and S. Dyachenko), *social novel* (Yu. Andrukhovych), youth story and the novel (S. Zhadan), thriller (L. Deresh). Postmodernism is

Andriy Zholdak (vk.com)

represented by Yu. Izdryk, T. Prokhasko, O. Zabuzhko, S. Zhadan, A. Bondar, B. Cibulko, the group "Bu-Ba-Bu" and "Ironic Kyiv School" (V. Dubrava, B. Zholdak, L. Podervianskyi). They are distinguished by a spirit of irony, the

attraction to the spectacular show – masquerade, carnival, kitch and using slang, leveling the author's words through citations.

The eternal significance feminine reflected in the works of M. Savka, M. Kiyanovska, B. Matiyash, E. Kononenko, M. Matios, L. Gontaruk, I. Rozdobudko, O. Zabuzhko. The development of children's literature devoted to the work of R. Skibo, I. Andrusyak, I. Malkovich, Yu. Vynnychuk, I. Kalynets.

In the music symphony genre kept significance. L. Kolodub, E. Stankovic, V. Zolotukhin, V. Gubarenko, I. Shcherbakov turn to it (often in the synthesis of oratorios, cantatas, Mass, ballet). V. Silvestrov, S. Stankovic, L. Kolodub, W. Kaminsky, M. Skorik, I. Karabits, V. Guba, V. Zolotukhin etc. work in the plane chamber, including electronic, music. Innovation form a desire of S. Zazhytko, M. Kovalinas, A. Kozarenko, Yu. Laniuk, K. Tsepkoenko to "blur" the boundaries of genre, to synthesis of arts, intellectual atmosphere of the game. Return to the values of the nation led to combination of the religious and historical subjects in the activity of V. Ptushkin, E. Stankovic. Contemporary folk reflection characterizes Yu. Laniuk, A. Yakovchuk, J. Lapynsky, V. Guba.

The international contests of instrumentalists are held: piano contests, devoted to memory of V. Gorovets, directors' contest, named after S. Turchak, choir collectives – contest, named after M. Leontovych, vocalists' contest, named after S. Krushelnytska (on the base of Lviv Theater of Opera and Ballet), bandura players' contest, named after G. Khotkevych, multidisciplinary contest, named after M. Lysenko.

Festivals "Chervona Ruta", "Tavria Games", "Chayka" etc. contributed to reveal talents of O. Ponomarev, Ani Lorak, O. Pavlyshyn, J. Bodnaruk. R. Lyzhychko and Jamala won the Eurovision Song Contests. The tendency to

Fintan Magee. The visionary
Kyiv, Mayakovsky str., 2/1.
<http://official-online.com>

use folklore is clear. "Vopli Vidoplyasova" (O. Skrypka) was one of the first band who had used folk tunes in rock music. Among the most famous rock bands – "Okean Elzy", "Tanok na maydane Kongo", "Kryhitka Tsakhes", "Skryabin", "Tartak", "Plach Ieremyii", "Komu vniz".

The following purely vocal groups are popular – "Piccardian tertsia", "Mensound". The guitar classical music is represented by creativity of musician and virtuoso O. Shevchenko, performer V. Petrenko.

The repertoire of choir collectives consists of works by L. Dychko and G. Gavrylets, instrumental collectives – Zh. and L. Kolobud, V. Runchak. The special place belongs to the orchestra of folk instruments and G. Mayboroda National Honorary Capella of bandura players. V. Lukyanets, V. Gryshko,

Installation by O. Milov *The Love*
(Festival in Nevada, 2015) (*depo.ua*)

I. Borko, V. Pyvovarov, R. Mayboroda, T. Shtonda, M. Didyk, L. Zabliasta, M. Stefiuk, O. Nagorna improve the traditions of Ukrainian opera singing.

The theater differs with availability of its various types ("saloon", democratic, elite,

"informal"), number of studios, "small stages", experimental, etc. The principles of postmodern esthetics, means for expression of *existentialism theater, theater of the absurd*, etc. move to the forefront in productions by A. Zholdak, A. Litok, S. Moyseev, R. Sturua, Yu. Odynokyi.

The basis for revival of cinema art at the beginning of 20th–21st century is the conceptualization of historical way of Ukraine (films by Yu. Illenko, M. Maschenko, O. Sanin, O. Yanchuk). The topic of significance of spiritual values and perniciousness of their loss is leading at V. Tykhyi, A. Benkendorf, Ye. Neyman, I. Voloshyn.

The genre diversity of films (by R. Balayan, O. Kiriienko, etc.), presented at festivals "Cinema-Yalta", the deep realization of public problems demonstrated that Ukrainian cinema is overcoming with the crisis. The foreign awards (to K. Muratova, S. Loznitsia) testify to the acknowledgements of

cinema, in particular short motion films. The creation of Ukrainian animation was added with films by O. Pedan, S. Koval, E. Kirych.

Fine arts and sculpture are the picturesque world of individual styles.

T. Nedoshovenko, M. Khymych, N. Bondarenko are inclined to revival of sacred

Museum Pysanka. Interior (pizzatravel.com.ua)

painting. The bible and mythological topics saturate the

works by O. Zholud, V. Grytsanenko, O. Postupnyi. The realistic background defines the world outlook and stylistics of famous painters (T. Yablonska, A. Konstantynopolskyi, V. Holba, V. Syngayivskyi, V. Sydorenko, O. Shylo, V. Kulikov), graphic artists (L. Chebykin, V. Igumentsev, O. Martynets, O. Veklenko, B. Boyko), sculptors (L. Baver, Z. Fedyk, O. Tabatchykov, G. Kudlayenko, V. Petriv). V. Sydorenko, A. Antoniuk, I. Marchuk, V. Gontarov demonstrate the ability of «smelting» the realistic and postmodern orientations. The works by Yu. Shein, installations by sculptor O. Ridnyi,

Hotel Hyatt Regency Kyiv
photoshare.ru

graphic artist P. Makov reflect the admiration of abstract shape.

Ukrainian artists take efforts to create own directions. A. And suggested the associative symbolism, Ye. Leschenko – Paradise art. The symbolic images saturate the works by Yu. Charyshnikov, S. Lisitsyn. The aesthetics of postmodernism is the source for creative world of painter S. Poyarkov and sculptor

O. Pinchuk. The innovation of fine arts stipulates the saturation of artistic space with such phenomena as *graffiti* and *installations*.

The creative unions of artists, municipal and private galleries ("Pinchuk Art Center" in Kyiv, gallery "AVEK" in Kharkiv, etc.) play the role in laying the new ways in fine arts.

The architecture becomes more global, pluralistic due to direction. Postmodern and *high tech* styles are met more often. The example of postmodernism is the museum "Pysanka" (Kolomiya, 2000, architect I. Shulman), Kyiv academic puppet theater (2005, V. Yudin). The concept for restoration of historical part of Kyiv taking into consideration the landscape and decorative elements of brick architecture is used at construction of residential complex "Vozdvyzhenka" (2003–2013, V. Shtrygal). The hotel "Hyatt Regency Kyiv" (2005, Ya. Vich) was built in the style of "mirror architecture" with elements of high tech in 2005 in St. Sofia square in Kyiv. The structural and artistic plastic possibilities and traditional materials are successfully used in buildings, and the light reinforced-plastic structures, decorated with finishing materials, are used in new buildings. The churches and cathedrals are mainly built in Byzantine style, rarely – in classical, gothic, pseudo-Russian. The construction in style of Ukrainian baroque is unique (Archbishop Oleksander of Kharkiv cathedral). The tasks of modern architecture are the diversity in manifestations of aesthetics, search for author's originality and taking into consideration the historical and cultural environment.

Control questions

Achievements of revolution 1917–1921 in education and culture.

What was the essence of "Ukrainization" policy?

What is the modernism?

What was the negative influence of Stalinism on cultural life of Ukrainian people?

What were the reasons for crisis of culture during the last years of Soviet power?

What is postmodernism? Characterize its main features.

What are the tendencies for development of artistic culture in independent Ukraine?

Terms

AUTOCEPHALOUS ORTHODOXY CHURCH – an orthodoxy church having complete independence. Created in Ukraine in 1921, in 1930 was destroyed, recovered – at the end of 1980th.

CHAPEL – choir of choristers. With 18th century also ensemble from singers and performers on musical instruments.

DISSIDENT – a man whose views differ from official ones. It was the name for the oppositin participators in the USSR, who fought against the regime by peaceful means and were oppressed by the power.

EXISTENTIALISM – a direction in philosophy of the 20th century that positions a human as a unique spiritual being, which is able to choose its own destiny. The main manifestation of existence is the freedom, which is defined as the responsibility for result of own choice.

GRAFFITI – images, pictures, inscriptions, written or drawn by a paint, inks on walls and other surfaces.

FANTASY – literary genre, which takes place in a fictional world where fiction and wonders of our world is a reality.

HI-TECH – stylistic trend in modern architecture and design-oriented functionality, scientific, elite service architecture using high technology.

INSTALLATION – a form of modern art, being the spatial composition created from different elements and showing by itself artistic unit.

KITCH – the display of mass culture, characterized by a mass production (literary works, theatricals, songs and other) and orientation on the necessity of ordinary consciousness.

POST-MODERNISM – a direction in art. Is characterized by the variety of styles, address to the forgotten traditions, grotesque forms of artistic expressiveness, identifying of art with inartistic spheres (politician, info).

REALITY SHOW – a televisional genre the plot of what is a show of actions of group of people in a close to life situation.

"SOAP OPERA" – one of formats of tele-serials, that differs in successive exposition of storyline in the episodes of serials on television and radio.

SOCIALISTIC REALISM – ideological method of art in Soviet literature and art. Its principles were images of reality according to the revolutionary

development, strengthening of the leading role of the Communist Party, attracting workers to the construction of socialism.

SOCIAL NOVEL – one of the varieties of novel genre, which reveals the characters of the multifaceted diversity of all their psychological functioning in difficult situations.

THEATER OF ABSURD – the direction in the European theater, which originated in the mid-twentieth century. Manifestation in the field of theatrical surrealism - the direction that tries to understand the proportion of the human soul out of control logic and reason. According to T. a., The world is pointless accumulation of facts, events and words. The goal of the play - creating a horrible mood.

THRILLER – a genre of literature, film, aimed to foster the viewer feelings of anxiety, fear. Includes detective, spy, adventure works of others.

МОДУЛЬ 2. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА ВІД НАЙДАВНІШИХ ЧАСІВ ДО ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Лекція 4. ВСТУП В ІСТОРІЮ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ. КУЛЬТУРА СТАРОДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

План

1. Культура як об'єкт дослідження.
2. Культура давнього населення України.
3. Історія культури княжої доби.

Культура як об'єкт дослідження

Культура – це сукупність цінностей та їх матеріальних втілень, які створені людством або окремими соціальними групами, опосередковують їх відносини з природним та суспільним середовищем, передаються з покоління в покоління та забезпечують відтворення людської життєдіяльності. Складається вона з трьох модальностей: людської (набуті людиною якості), діяльнісної (вироблені способи діяльності), предметної (створені людиною речі, наукові, художні твори тощо).

До понятійного апарату історії культури належать її елементи – *традиції* (соціокультурна спадщина, що передається з покоління в покоління), *ритуали* (символічна поведінка, яка підкреслює значущість соціальних відносин), *звичай* (неписані правила поведінки), *обряди* (традиційна символічна колективна дія, яка зміцнює соціальні зв'язки), *інновації* (об'єкти, норми, цінності, що вперше з'являються в культурі внаслідок винаходу чи запозичення з інших культур), *міфи* (синкретичні уявлення про світ, які проявляються у розповідях про сакральні події).

За історичного підходу важливими при вивченні культури є поняття «*культурно-історична епоха*» (час існування певної якості культури), «*культурно-історичний тип*» (здатність культурної якості зародитися у вигляді організуючої епохи ідеї та зберігатися у наступних епохах у вигляді тенденції).

Виокремлюють форми культури: *матеріальна* – штучний предметний світ, види матеріальної діяльності людей; *духовна* – цінності,

норми, правила, традиції, які опосередковують взаємини соціальних суб'єктів.

Залежно від сфери суспільного життя виділяють культуру політичну, правову, виробничу тощо, включно культуру містобудування, житла.

Залежно від суб'єктів соціальної дії (суспільства, групи, індивіда) розрізняють рівні культури. Одним з центральних понять є національна культура. За суб'єктивною ознакою також виокремлюють культури *елітарну* (цінності, які регулюють відносини членів еліти, предмети, які споживаються нею), *народну* (їй властиві *синкретизм*, поєднання утилітарності, магичності; прояви – казки, пісні, звичаї), *масову* (її суть – *масове тиражування та споживання культурних цінностей*). Появі останньої сприяли винайдення типографського верстату, поширення грамотності, а у ХІХ–ХХІ ст. – преси, радіо, ТБ, інтернету.

Засоби задоволення культурних потреб диференціюють види культури, зокрема, *художню*, що поєднує літературу та *мистецтво*, в основі якого *образно-чутливе, символічне відтворення дійсності*. Види мистецтва – живопис, скульптура, музика, театр, кіно, декоративно-ужиткове, які відрізняються засобами відтворення дійсності (звуки, фарби, танок). *Архітектура* – це наука і мистецтво проектування будівель, а також власне система будівель та споруд, які формують просторове середовище діяльності людини. Вона поділяється на цивільну, промислову тощо. Її образи відіграють значну роль у духовному житті.

Поняття *пам'яток культури* охоплює первинні джерела її історії – споруди, знаряддя праці, витвори літератури, мистецтва. Будівлі свідчать про еволюцію архітектурних стилів, цінностей замовників. Письмові пам'ятки поділяються на монументальні (на будівлях) та книжні (на пергаменті, бересті, папері). Від ХІХ ст. джерелами історії культури є фото- та кінодокументи, які відображують культурну динаміку.

Культура давнього населення України

Люди заселили Україну в кам'яний вік 1 млн. років тому. У той час з'явилися такі початки релігійних вірувань як *тотемізм*, *магія* та елементи мистецтва. Археологи виявили культові браслети, зроблені з кісток мамонтів та прикрашені «сонячною» та «місячною» символікою;

підвіски з морських черепашок; жіночі статуетки з бивнів мамонтів, культові предмети, зокрема музичні інструменти.

Родоплемінний лад склався в добу мезоліту (X-VII тис. рр. до н.е.). Знахідки *венер* (фігурки оголених жінок із каменю та глини) свідчать про матриархальні засади суспільних відносин. У цю епоху мешканці України використовували лук і стріли, займалися риболовлю, приручили собаку.

У *неолітичну революцію* (VI-IV тис. рр. до н. е.) виникають узагальнюючі поняття. Абстрактний орнамент змінює реалістичні зображення. З Подунав'я з'явилися землеробські племена, які принесли культурні злаки.

За енеоліту розвитку сягнула трипільська культура (IV-II тис. рр. до н. е.). Трипільці заклали традиції землеробства, що стало визначальним фактором розвитку України. Їх поселення склалися з дерев'яних будинків, обмазаних глиною, вкритих соломою або очеретом. Будинки стояли по колу – середину використовували як загін для худоби. Стіни розписували орнаментом. Житло було розділене на кімнати. У будинку жили до 20 осіб. Трипільці виготовляли посуд з глини та яскраво його розписували, ліпили фігурки, головним чином жінок та тварин.

Трипільське поселення
historv-doltava.org.ua

«Звіриний стиль» скіфів (evpatori.ru)

Яскравою культурою залізного віку була скіфська культура. У мистецтві скіфів домінував «звіриний стиль» – зображення сильних тварин з гострими іклами та кігтями. Про життя скіфів свідчать збережені степові кургани (поховання).

З VII–VI ст. до н. е. на півдні України греки заснували міста Тир, Ольвія, Пантікапей, Херсонес. Їх будували за *гіпподамовою системою*

(перетин вулиць під прямим кутом). Вулиці мостили бруківкою, прокладали водоканали. Стиль архітектури був наслідком взаємодії античних та місцевих елементів. З III ст. через напади кочівників почався занепад міст. Але колонії виконали культурну місію, запровадили високі художні цінності.

Творчий геній слов'ян позначився на зарубинецькій (II ст. до н. е. – II ст. н. е.) та **черняхівській** (II–V ст.) культурах Подніпров'я. Вони розвивали землеробство, металургію, гончарство, обробку дерева, шкіри, каменю, ткацтво. Гончарство стало масовим. Вироби прикрашали вигадливим орнаментом та зображеннями. Розцвіла ювелірна справа. Виготовляли сотні предметів (**виїмчасті емалі, пальчасті фібули**), застосовували технології **чернь, зернь, філігрань, інкрустація**. Основою духовної культури була усна народна творчість. У казках, приказках, **билинах**, весільних, похоронних піснях оспівували працю, любов до рідної землі. Особлива сторінка духовної культури – міфологія. Життя слов'ян залежало від природи, яку вони обожнювали.

Історія культури княжої доби

Язичницькі племінні культи гальмували консолідацію слов'ян. Цю функцію відіграло християнство. Офіційно його запровадив у 988 р. князь

Софійський собор у Києві (priroda36.ru)

Володимир. На Русі було 70 великих монастирів. Найбільшим був Києво-Печерський. Духовенство дало літописця Нестора, художника Аліпія, лікаря Агапіта та ін. У монастирях зосереджувалась освіта. У 1037 р. у Софійському соборі Ярослав Мудрий відкрив школу, де навчали грамоті, іноземним мовам, філософії, медицині. Перекладали з грецької релігійні, філософські, наукові праці. Утвердився **кириличний** алфавіт.

На Русі було 70 великих монастирів. Найбільшим був Києво-Печерський. Духовенство дало літописця Нестора, художника Аліпія, лікаря Агапіта та ін. У монастирях зосереджувалась освіта. У 1037 р. у Софійському соборі Ярослав Мудрий відкрив

У літературі особливим явищем були *літописи* (історичні твори, оповідання, що склалися з щорічних записів). Найвідоміший літопис – «Повість минулих літ» (складений Нестором у 1112–1119 рр.). Перлинами літератури були «Слово про закон і благодать» митрополита Іларіона, «Повчання дітям» князя Володимира Мономаха, «Слово о полку Ігоровім», в якому описувався невдалий похід русичів 1185 р. на половців.

Наймонументальнішими архітектурними спорудами були укріплення міст. Навіть невеликі міста являли фортеці з могутніми земляними валами, на яких стояли дубові стіни із численними баштами.

У містоплануванні переважала лінійна забудова: вулиці йшли вздовж шляхів, струмків, річок. З часом кількість споруд зростала і поміж вулицями з'являлися провулки. Міські будинки споруджували з дерева, переважно одноповерхові. Головною магістраллю була дорога від міської брами.

Житло було кількох типів: *землянки*, напівземлянки (біднота);

Давньоруські міста-фортеці (okraina.com.ua)

різьблені дерев'яні споруди (заможні та середні верстви); кам'яні палаци (князі). Окрасою міст і сіл були церкви. Більшість їх будували з дерева, у великих містах – з каменю.

Фундаментальні споруди будували з цегли та каменю. Нерідко під фундаменти закладали систему дерев'яних колод – «лежнів», заливаючи їх зверху розчином. Стіни споруджували змішаною кладкою: ряди цегли чергувалися з рядами каміння. Форма цегли залежала від характеру кладки, була переважно квадратною.

Як конструктивний та декоративний матеріал широко використовувався рожевий шифер (вірофілітовий сланець), що видобувався в овруцьких кар'єрах. З нього виготовляли карнизи для перекриттів, плити для підлог, саркофагів, парапетів. Для внутрішнього

оздоблення нерідко застосовували привозний мармур: колони, одвірки, капітелі тощо. У великій кількості використовували олов'яні листи для покрівель, скло, з якого виготовляли круглі скельця для вікон та смальту (кубики різнокольорового скла) для мозаїчних робіт.

Живопис був окрасою церков. *Твір, виконаний водяними фарбами на вологій штукатурці, називається фрескою.* Основним напрямом живопису було *іконописання*. У Києві, Чернігові, Галичі та інших містах існували іконописні майстерні.

Були популярні танці, пісні, *гусярські* розспіви. Професійні

Скоморохи на фресці Софійського собору
litopys.com.ua

музиканти *скоморохи* виступали на князівських дворах, міських площах. На фресках Софійського собору зображено оркестр з 7 виконавців, які грають на флейті, трубі, лютні, гусях, органі.

Русича оточували дерев'яні різьблені миски, ложки, кістяні гудзики, гребінці, керамічний посуд з

орнаментом. Масовою продукцією були недорогі срібні та мідні вироби, скляні намиста. Уславилися вишукані золоті вироби з перегородчастими елементами (*діадеми, барми, ікони*) та срібні *карбовані* браслети київських, чернігівських, галицьких майстрів. Вони володіли техніками *скань, зернь, чернь, інкрустація, карбування, художнє лиття.*

Костюм селянки складався з довгої вишитої сорочки, поясного одягу у вигляді 1-2 незшитих або частково зшитих полотниць з орнаментом або картатої вовняної тканини. На голові у дівчини був вінець, заміжньої жінки – подібний рушнику шматок тканини, він накидався на багато прикрашений твердий, виконаний з дорогої тканини головний убір. Взувалися у в'язані або шкіряні постолі. Чоловічий одяг складався з сорочки до колін (носилася навипуск та була підв'язана шкіряним або в'язаним поясом), нешироких штанів. На поясі кріпили кресало, гребінь,

ніж. Головним убором була валяна шапка, взуттям – плетені або шкіряні постоли. У холодну пору року надягали суконну свиту, взимку – хутрянtimer кожух. Костюм простого міського люду був близький до селянського. Більш розмаїтими були прикраси: підвіски, сережки, намиста, браслети.

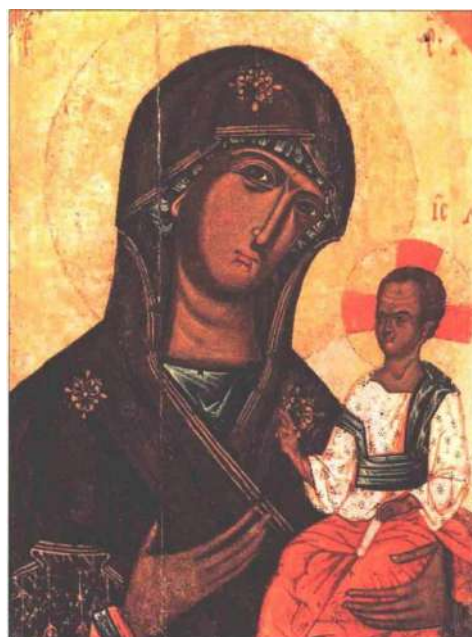
Одяг феодалів, купців мав більшу кількість елементів та виконувався з дорогих тканин. Фрески Софійського собору зберегли зображення князівської родини, елементом одягу якої є плащ (корзно).

У Галицько-Волинському князівстві археологи знайшли берестяні грамоти, бронзові *стилуси* (для писання на воскових табличках). Тут створили найдавнішу слов'янську редакцію Нового Заповіту. Дорогі книги мали шкіряну оправу, прикрашалися золотими тканинами, металевими зображеннями, іноді – чудотворними мініатюрами.

XIII ст. датується Галицько-Волинський літопис. Він присвячений боротьбі князя Данила проти «боярської крамоли» та зовнішніх ворогів.

З художніх робіт високого рівня збереглися ікона богоматері Одигітрії XIII–XIV ст. з Покровської церкви Луцька (нині у Київському церковному музеї українського мистецтва), ікона святого Юрія-змієборця на чорному коні (Львівський музей українського мистецтва).

У багатьох творіннях декоративного мистецтва сучасної Західної України (килими, вишивки, *писанки*) віддзеркалені середньовічні мотиви.

Богоматір Одигітрія з Покровської церкви Луцька
uk.wikipedia.org

Контрольні питання

У чому полягали особливості неолітичної революції?

Як вплинула трипільська культура на розвиток України?

Що було основою духовної культури східних слов'ян?

Коли й ким на Русі було запроваджено християнство?

Назвіть видатні пам'ятки літератури Київської Русі.

Охарактеризуйте особливості архітектури Київської Русі.
 Про які особливості соціального життя говорить одяг русичів?

Терміни

БАРМИЦЯ – кольчужна металева сітка, прикріплюється до шолома воїна для захисту вух, шиї та потилиці.

БИЛИНИ – давньоруські пісні-сказання про подвиги богатирів IX–XIII ст.; вид усної народної творчості, якій властиве пісенно-епічне відображення дійсності.

ВИЇМЧАСТА ЕМАЛЬ – одна з найдавнішої емальних технік. Емаль заповнює поглиблення виробу – виїмки, які виходять гравіюванням, карбуванням або випилюванням лобзиком.

ГІППОДАМОВА СИСТЕМА – система планування античних міст з перетином вулиць під прямим кутом, рівними прямокутними кварталами та площами, які відводяться під громадську будівлі та ринки та кратні стандартним розмірам кварталу.

ГУСЛІ – давньоруський струнний інструмент, на якому акомпонували власному співу, виконували народні пісні та танці. Налічували від 5 до 17 струн.

ДІАДЕМА – головна пов'язка або металевий обруч з прикрасами. Символ царської влади у Середньовіччі. Також жіноча головна прикраса.

ЗЕМЛЯНКА – поглиблене в землю житло з перекриттям з жердин (колод), засипаних землею. Один з найдавніших видів житла.

ЗЕРНЬ – дрібні золоті або срібні кульки, напаяні в ювелірних виробках, що створювало ефект гри світла та тіней.

ІКОНА – мальовниче, рельєфне зображення божеств та святих, що є об'єктом релігійного шанування.

ІНКРУСТАЦІЯ – прикрашення виробів, інтер'єрів шматочками матеріалів (дерева, металу, мармуру, перламутру), які відрізняються за кольором і фактурою від поверхні, в які їх вривають.

КАРБУВАННЯ – технологія обробки металу, рельєфне зображення на листовому металі. Виконується ударами молотком по спеціальному інструменту.

КИРИЛИЦЯ – слов'янська абетка, створена болгарськими просвітителами Кирилом та Мефодієм у IX ст.

ЛІТОПИС – історико-літературний твір, у якому оповідь велася за роками (хронологія). Писалися переважно церковнослов'янською мовою, з численними вкрапленнями місцевої лексики.

НЕОЛІТИЧНА РЕВОЛЮЦІЯ – перехід від присвоюючих (полювання, збиральництво, рибальство) до відтворюючих (скотарство, землеробство) форм господарства в період неоліту (VI–IV тис. до н. е.). Це сприяло виникненню міст, ремесел, писемності, культурно-історичних областей, в яких поширювалися кераміка, шліфування, свердління, різноманітні елементи духовної культури.

ПАЛЬЧАСТА ФІБУЛА – металева застібка, яка також була окрасою. Складалася з голки, корпусу й пружини. Фібули були відомі з бронзового віку та існували до раннього Середньовіччя.

СИНКРЕТИЗМ – неподільність різних видів творчості, культури.

СКАНЬ – вид ювелірної техніки, виготовлення ажурних предметів з тонкого скрученого золотого, срібного або мідного дроту.

СТИЛУС – загострена паличка для письма на спеціальній дошці, якою користувалися учні на Русі.

СТИЛУС – заостренна палочка для письма на спеціальній дошці, котрою пользовались учащиеся в Киевской Руси.

ТОТЕМІЗМ – віра у спорідненість роду / племені з твариною / рослиною (тотемом). Тотему поклонялися. Відгомони тотемізму можна побачити у казках, де тварини уподібнюються людині.

ФІЛІГРАНЬ – напаявання на метал візерунка із золотого, срібного дроту.

ФРЕСКА – твір, виконаний водяними фарбами на вологій штукатурці.

ХУДОЖНЄ ЛИТТЯ – спосіб переводу в метал творів скульптури; виготовлення металевих судин, світильників та інших творів мистецтва.

ЧЕРНЬ – сплав срібла, свинцю, сірки та інших компонентів, за допомогою якого шляхом спеціальної термічної обробки прикрашають вироби з металу (головним чином зі срібла).

ЧЕРНЯХІВСЬКА КУЛЬТУРА – археологічна культура II–V ст. Пам'ятки – великі неукріплені поселення та безкурганні могильники. Її носії були орачами, займалися ремеслом.

Лекція 5. УКРАЇНСЬКА КУЛЬТУРА XIV СТОЛІТТЯ – СЕРЕДИНИ XVII СТОЛІТТЯ

План

1. Умови розвитку української культури.
2. Розвиток освіти, науки, книгодрукування.
3. Музика, театр, архітектура.

Умови розвитку української культури

Період перебування українських земель у складі Великого князівства Литовського був сприятливим для розвитку культури. Литовці взяли від русичів християнство, зробили давньоруську мову державною. Литовський статут увібрав норми «Руської Правди». Суперечливо на місцеву культуру вплинула польська експансія. З одного боку, поляки гнобили місцеве населення, українська знать приймала католицизм, з іншого – експансія католицизму принесла цінності європейської культури.

Зародження капіталізму в Європі сприяло настанню *Ренесансу*. Замовниками культурної продукції стали багаті міщани. Виник

Пересопницьке Євангеліє (photo-iviv.in.ua)

протестантизм. Відомими були праці українських поетів, письменників (Ю. Дрогобича, П. Русина, І. Турубінського-Рутенця, С. Кленовича, С. Оріховського-Роксолана) на латині та польською мовою. Центром протестантів була Волинь.

Їх внеском у культуру стали переклади Євангелія, твори Є. Гізеля, Х. Філалета. Але в Україні ідеї Реформації не домінували. Католицизм пристосувався до змін. Католицькі *ордени* стали центрами релігійної полеміки. Найбільш активними були *єзуїти*.

Православ'я на дії католиків відповіло національним рухом. Вершиною *полемічної літератури* були праці І. Вишенського. Він

проповідував повернення до раннього християнства, де всі були рівні перед Богом. Видатна пам'ятка культури – «Пересопницьке Євангеліє» (1556–1561, від назви Пересопницького монастиря на Волині). Нині на ньому присягають президенти України.

Розвиток освіти, науки, книгодрукування

Школи були при монастирях, у приватних маєтках. Освіта була доступна для всіх верств. Вчителями були **дяки**. Активними в шкільній справі були православні **братства** (Львівське, Київське, Луцьке). Для бідних освіта була безкоштовною. При братствах були й учні

Острозька академія (vse.lv.ua)

вищого ступеня – спудеї (студенти). Вони займалися репетиторством, проповідували.

На Волині низку шкіл заснував князь Острозький (1526-1608). Найвідомішою була Острозька академія. У ній вивчали 7 «вільних наук» – тривіум (граматика, **риторика**, діалектика) та квадживіум (арифметика, геометрія, музика, астрономія). Як й у Європі, Острозька академія була «тримовною», але єврейську мову було замінено на церковно-слов'янську (також вивчалися грецька і латинь).

У 1632 р. митрополит Петро Могила об'єднав Київську братську школу й школу, яку він заснував у Києво-Печерській Лаврі. Виник провідний навчальний заклад – Києво-Могилянський колегіум.

Багато українців вчилися в Європі. Ю. Котермак з Дрогобича став ректором Болонського університету.

З освітою було пов'язане книгодрукування. Перші книги кирилицею були надруковані в Кракові у 1491 р. Світовим надбанням стали друковані традиції І. Федорова. У Львові він видав «Апостола» (1574), «Грецький буквар» (1578), Острозьку Біблію (1581).

Музика, театр, архітектура

Був розвинений музичний епос – *думи, балади*, історичні пісні. У них оспівували історичні події, мужність борців за рідну землю. Поширені

Фортеця у Кам'янець-Подільському (Фото І.Бурди)

були інструменти: ударні (бубен, барабан, тулунбаси); духові (сурма, сопілка, трембіта, дуда, труби, бугай); струнно-щипкові (кобза, бандура, торбан, тримба, скрипка, цимбали, ліра). Професійна музика була представлена церковними

творами (приклад – вечірні богородичні пісні). Народжуються ранні форми багатоголосся. Формується коло нотних книг, в першу чергу сакральних співів. Розвивалося дзвонарське мистецтво.

Поширені були шкільний та народно-ярмарковий театр. Шкільний містив *декламації*: *панегірики*, надгробні промови, послання з приводу важливих подій. У XVII ст. з'являються *містерії*, *інтермедії*. Зароджується *вертеп* – ляльковий театр.

Хотинська фортеця (cv.changeua.com)

Архітектура. Замки Волині, Поділля (Луцьк тощо) включали систему стін з вежами та житлом для власника, сім'ї та гарнізону. Будівлі були дерев'яними. Замки Поділля утворили укріплену лінію, захищали від татар і турків. Ця лінія включала фортеці Кам'янець-Подільську, Хотинську, Меджибіж тощо. На схід тягнулася до Дніпра. У 1542 р. спорудили найбільший Київський замок з 1 прямокутної та 14 шестигранними вежами.

З другої половини XVI ст. оборонна архітектура поступається місцем палацовій (Бережани, Меджибіж). Ренесансний стиль панував у Львові XVI–XVII ст. («Високий замок», «Чорна кам'яниця»).

Церковна архітектура пройшла еволюцію від візантійсько-руського стилю до ренесансного й готичного. На зміну кам'яному будівництву приходять дерев'яне.

Питання для самоконтролю

У чому полягали тенденції розвитку української культури?

Роль Пересопницького Євангелія в історії української культури та державності.

У чому полягала діяльність православних братств?

Які навчальні дисципліни вивчали в школах і колегіумах?

Які форми набув театр XVI–XVII ст.?

Що таке замкова культура?

Терміни

БАЛЛАДА – віршований розповідний твір в літературі або оповідна пісня в музиці.

БРАТСТВА – національно-релігійні та просвітницькі організації міщан XV–XVIII ст. при православних церквах. Боролися проти окатоличення. Відкривали школи, друкарні, колегіуми.

ВЕРТЕП – ляльковий мандрівний театр, з яким виступали на площах. В ньому ставились п'єски, пов'язані із біблійним різдвяним сюжетом.

ВІЗАНТІЙСЬКИЙ СТИЛЬ – стиль в мистецтві та архітектурі. Зародився у V ст. Для нього властиві виразність ліній, багата кольорова гама, позолота, рослинні орнаменти, центрально-купольна система.

ДЕКЛАМАЦІЇ – мистецтво виразного читання віршів або прози (ритмування тексту, підкреслення інтонацією ключових слів тощо). Володіння мистецтвом Д. було основою акторської майстерності; була канонізована урочиста, співуча манера сценічної мови.

ДУМИ – жанр речитативного народного епосу. У Д. не було поділу на куплети. Виконувалися кобзарями, бандуристами, лірниками. Були присвячені боротьбі з турками, татарами, поляками.

ДЯКИ – церковнослужителі нижчого розряду, не мали сану священників. Утримувались на кошти громади.

ІНТЕРМЕДІЯ – невелика комічна п'єса або сцена, що розігрувалася між діями спектаклю в середньовічному театрі. Згодом перетворилася на самостійний твір.

МІСТЕРІЯ – жанр театру у XIV–XVI ст., основний зміст якого становили біблійні сюжети.

ОРДЕН – католицька чернеча організація.

ПАНЕГІРИК – хвалебна промова на честь когось; театральний жанр, основним елементом якого були такі промови.

ПОЛЕМІЧНА ЛІТЕРАТУРА – література теологічного та художньо-публіцистичного характеру у XVI–XVII ст. Виникла на ґрунті боротьби між католиками, протестантами, православними.

РЕНЕСАНС – культурно-філософський рух кінця Середньовіччя – початку Нового часу, що ґрунтувався на ідеалах гуманізму та орієнтувався на культурну спадщину античності.

РЕФОРМАЦІЯ – релігійний, духовний та політичний рух оновлення у Європі XVI ст., який набув форми боротьби проти католицизму та папської влади. Призвів до виникнення протестантизму.

РИТОРИКА – теорія ораторського мистецтва.

Лекція 6. КУЛЬТУРА УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ У КОЗАЦЬКІЙ ДЕРЖАВІ (ДРУГА ПОЛОВИНА XVII – XVIII СТОЛІТТЯ)

План

1. Феномен бароко.
2. Розвиток освіти та науки.
3. Специфіка бароко у літературі, архітектурі, мистецтві.

Феномен барокко

Підсумком революції XVII ст. став злам середньовічних соціальних бар'єрів. Козацька аристократія, яка очолила державу, опікувалася розвитком освіти, мистецтва, храмів. Але розвиток нації гальмували суперечності між соціальними низами та козацькою старшиною, розбрат між ватажками козацтва, війни, після яких Росія та Річ Посполита поділили Україну.

Основним напрямом у культурі було *бароко*. Йому властиві *контрастність, асиметричність, перенасичена декоративність, використання символів*. Світогляд бароко підпорядковував людину суспільству. Реальність викликала у майстрів захоплення й тугу. Звідси фантастичність, експресія та раціоналізм. Світ був сповнений містики, *метафор*.

Українському бароко ці риси теж властиві. Але в ньому були й потужні демократичні тенденції, звідси його поділ на верхнє і низове бароко. Перше уособлювали шляхта й старшина, друге – міщани, селяни, пересічне козацтво. Якщо центри Ренесансу були на заході України, то вогнище барокової культури – на Лівобережжі.

Розвиток освіти та науки

Україна була зоною суцільної грамотності. Громади утримували позастанові початкові школи. Вчителями були священники й дяки. Метою школи було виховати християнина. «Підручниками» були буквар, *часослов*, псалтир. Освіту ускладнювала мовна політика Польщі, яка залишила за українською мовою статус лише церковної, та Росії, де книги українською церковною мовою взагалі вилучали.

Високими школами були *колегіуми*, які створювала церква (у Чернігові, Харкові, Переяславі, Полтаві). У Києво-Могилянському

Києво-Могилянська академія
ocls.kyivlib.org.ua

колегіумі (з 1701 р. – академія) викладали латиною, вивчали старослов'янську та грецьку мови. Навчання тривало 12 років, вчили граматику, риторику, поетику, філософію, математику, астрономію, музику. Тут сформувалися

філософська (І. Гізель, Г. Кониський, Г. Сковорода) та

літературна (К. Сакович, Л. Баранович) школи, група теоретиків поезії (Ф. Прокопович, М. Довгалевський, Г. Кониський). Уся старшина навчалася в академії. Вона формувала кадри й для інших країн. Її закінчив 21 з 23 ректорів Московської академії.

Формується професійна освіта. Створили музичні (готували співаків, диригентів, скрипалів, бандуристів), медичну (Єлисаветград) школи, артилерійське та штурманське училища (Миколаїв), додаткові класи при Харківському колегіумі (готували перекладачів, вчителів, геодезистів, землемірів, картографів, артилеристів, архітекторів, художників, музикантів, співаків). При Генеральній військовій канцелярії діяв курінь для підготовки дипломатів, економістів, військових, юристів.

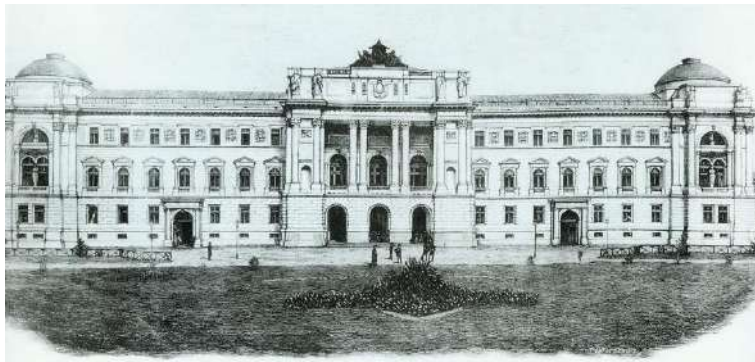
Григорій Сковорода
worldpoesy.com

Дівчата отримували освіту в училищах. Приватні пансіонати утримували головним чином французи. Вони готували до обов'язків матері та дружини. Перший такий пансіонат виник у Кременчуці у 1779 р.

На Правобережжі та в Західній Україні освіту здобували у 15 колегіумах єзуїтського Василіанського ордену. Вони були неповними

(граматика, поетика, риторика, арифметика, геометрія, діалектика, музика) та повними (також курси філософії й теології). Для магнатів були лицарські школи (Остріг, Львів). У них готували чиновників, вчили французьку, німецьку мови, політику, економіку, право, історію, архітектуру, фехтування, танці, верхову їзду.

У 1661 р. Львівський колегіум став університетом. Більшість студентів були католиками та уніатами. З 1780-тих рр. тут діяли філософський, юридичний,

Львівський університет (kameniar.lnu.edu.ua)

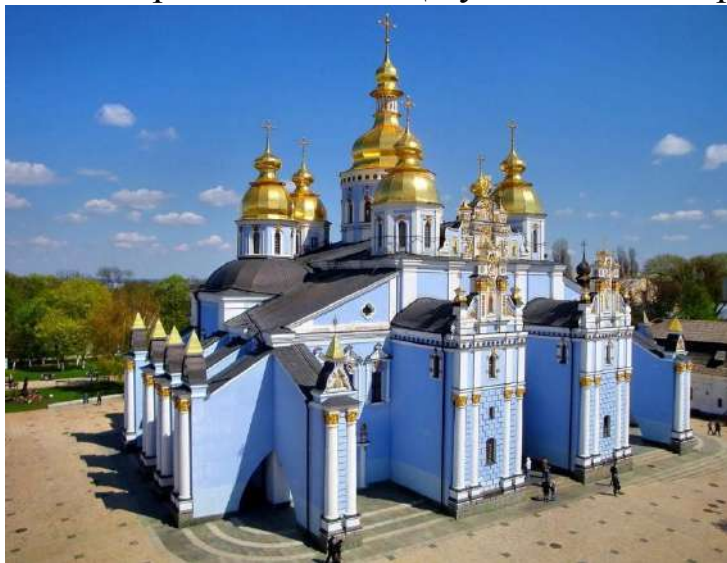
медичний, теологічний факультети та гімназії. З 1787 р. діяв український інститут.

В Україні було 13 друкарень – у Чернігові, Львові, Луцьку, Кременці, Умані тощо. Провідною була друкарня Києво-Печерської лаври, яка лише у 1760 р. надрукувала 2 тис. букварів, а на Заході – львівська друкарня А. Піллера, яка у 1776 р. віддрукувала першу газету в Україні – «Львівську газету» французькою мовою. Вагомий внесок зробили й василіанські друкарні. Найпотужнішою були Почаївська. У 1764 р. запровадили громадянський шрифт. Відтоді кирилицею друкували лише церковні видання, «гражданкою» – світські, що сприяло розвитку народної мови.

Розвивалися науки – астрономія, математика, медицина, географія, історія, філософія. Й. Галятовський вивчав сонячне і місячне затемнення, дощ, вітер, блискавку. Ф. Прокопович створив перший курс лекцій з математики. І. Фальковський видав підручник з астрономії. Математика і фізика посідали значне місце у Львівському університеті. Н. Амбодик став автором першого медичного посібника. Є. Мухін та Д. Самойлович запровадили щеплення проти віспи. Філософську традицію розвивали С. Яворський, Ф. Прокопович, І. Гізель, Г. Сковорода.

Специфіка бароко у літературі, архітектурі, мистецтві

У літературі культивували *агіографічну*, полемічну прозу (Л. Баранович, І. Гізель, І. Галятовський), але народжуються й нерелігійні жанри. Літературна думка формувалася у навчальних закладах, насамперед Києво-Могилянській академії. Мемуарно-історична проза висвітлювала війни з турками, татарами, шляхтою. Її зразки – «козацькі літописи» Самовидця, Г. Грабянки, С. Величка, анонімна «Історія Русів». Сягає вершин поезія. Цінувалися панегірики царям, гетьманам. Збірник

Михайлівський Золотоверхий собор, Київ
kyiv.ridna.ua

Сковороди «Сад божественних пісень» містив 30 творів. Народна поезія містила сатиру на духовенство, старшину, багате селянство.

Храмову архітектуру бароко від західної відрізняли спрощені форми, відсутність вираженого головного *фасаду*, що означало відкритість собору. Поширений був хрестоподібний храм з 5

восьмигранних ділянок. Українським винаходом стали *залом* (*яруси у верхів'ях храму, кожен з них прорізає склепіння попереднього*). Козацькому собору властивий грушоподібний купол. Архітектурне бароко розквітло за гетьмана Мазепи. Його риси – використання *пілястрів*, колон, напівколон, які надавали храмам величну суворість. Мазепа побудував 14 та реконструював понад 20 храмів.

У Західній Україні утвердився європейський шик резиденції (палаці Вишневецьких, Любомирських у Рівному, Кошоцьких архієпископів в Оброшино, Потоцьких у Христинополі). На Лівобережжі резиденції були скромніші (будинки Мазепи в Іванівці, Полуботка у Чернігові). Тут європейська архітектура поширилася у другій половині XVIII ст. (Маріїнський палац; арх. Растреллі; Київський палац, П. Неєлов, С. Ковнір; резиденції К. Розумовського та П. Румянцева у Глухові).

Бароковий театр розвивався як шкільний. Його центром була Києво-Могилянська академія. Виконавцями були школярі, авторами – професори. Основне місце займають драми різдвяного та пасхального циклів й на історичні теми. Окремий цикл становили *мораліте* (п'єси морально-дидактичного характеру з алегоричним змістом). З другої третини XVIII ст. прийшла епоха *рококо*, якій властивий легкий жанр. Після кожної дії драми виставлялися інтермедії з сатирою на соціальні явища.

До провідних напрямів музики належала церковна музика (композитори М. Дилецький, Д. Бортнянський, М. Березовський, А. Ведель). На відміну від католицької, православна церква розвивала хоровий спів *акапельно*. Якщо давньоукраїнська *монодія* відзначалася величністю, то *партесна* музика була сповнена динаміки й контрастів.

Дмитро Бортнянський
ganjobio.blogspot.com

Українська народна музика майже суцільно вокальна. Оригінальні інструменти мало підходять для самостійних композицій, вони служать акомпанементом. Це бандура, торбан, ліра. Інші струнні інструменти (гуслі, запозичена з Італії скрипка) або бубон служать музикою до танцю. Тріо з скрипки, басолі й бубна називали «троїстою музикою». Вокальний характер музики й відсутність композиторів-інструменталістів виробили жанр драматичного твору з вкрапленням народних пісень. Побутували календарно-обрядові (*колядки*, *веснянки*), весільні, побутові, історичні пісні. Їх нотні записи вперше були надруковані наприкінці XVIII ст.

Виникли міські пісні, серед них виділяються *романси*. Крім бандури та скрипки, використовували клавійні інструменти – клавикорди, клавіцимбали, клавесини, фортепіано.

У 1770-тих роках М. Березовський та Д. Бортнянський, перебуваючи в Італії, вперше звернулися до *оперного* жанру.

Живопис розвивався як монументально-настінний, іконопис та портрет. Головними у розписах споруд були київська, галицька, жовківська школи (в останній працювали європейські майстри, а також Ю. Шиманович, І. Руткович, Й. Кондзелевич). Зразки релігійного монументального живопису – Успенський собор та Троїцька надбрамна церква Києво-Печерської лаври, кафедральний, бернардинський та кармелітський костьоли Львова, Домініканський костюл Тернополя. Монументальний розпис прикрашав й громадські споруди (розписи на

Палац Розумовських у Батурині (castle-ua.com)

історичні, міфологічні, побутові теми в Київській академії, Переяславській семінарії), палаци старшин (Конецпольських у Підгірцях, Радзивілів у м. Олика, Розумовських у Батурині, Румянцева у Вишеньках).

Основним видом живопису лишався іконопис, але бароко долає стрункість середньовічної ікони та симетрію Ренесансу. Розвиваються реалістичні риси, поширюються алегорично-символічний, історичний жанри. Божа Матір набуває вигляду земної жінки в національному вбранні. Бароковими рисами є контрасти світла й тіней, увага до антуражу, зокрема пейзажного, соковитість барв, декоративність.

Високий іконостас був синтезом мистецтв (архітектури, різьблення, живопису, пізніше скульптури, ювелірного). Провідними були київська (іконостаси Успенської та Троїцької церков Києво-Печерської лаври, Михайлівського монастиря, Софійського собору), лубенська (Успенський та Мгарський монастирі) школи. В іконостасі зведеної гетьманом Данилом Апостолом Спасо-Преображенської церкви у Великих Сорочинцях понад сотні ікон, а бічні вівтарі є радше темпераментно написаними картинами.

Нового значення набув портретний живопис. В галереї Успенської церкви 85 осіб – князів Київської Русі, гетьманів, церковних діячів. Провідне місце мала *парсуна*, що поєднувала техніку іконопису й європейського портрету.

З кінця XVIII ст. провідним стилем в живописі став *класицизм*. Найвидатніші його майстри – Д. Левицький, В. Боровиковський.

Як самостійний жанр розвивається *гравюра*. Гравери (більшість їх вчилися у Європі) оздоблювали книги в техніках *ксилографії* (гравюра на дереві), *офорту* (гравюра на металі з використанням травлення кислотами), *мідьориту* (малюнок гравюри продряпували на мідній пластині, заповнювали фарбою, а потім відбивали на папері). Фундатором української школи був О. Тарасевич – найвидатніший майстер мідьориту й офорту у Східній Європі, автор портретів королів, інших знатних осіб. У Києві працювали до 50 граверів. У граверстві Почаєва поєднувалися західні та народні мотиви.

Д.Левицький. Портрет Великої княжни Олени Павлівни
nearyou.ru

Розвиток скульптури на Лівобережжі тривалий час сковувався канонами церкви, але поширювалося декоративне ліплення. В Західній Україні у костьолах скульптура була традиційним мистецтвом. Провідні майстри – С. Фестінгер, А. Осинський, Й. Пінзель (останній – автор кам'яних статуй собору Св. Юра у Львові, ратуші у Бучачі тощо).

Контрольні питання

Як становлення української державності вплинуло на розвиток національної культури у другій половині XVII – XVIII ст.

У чому полягала своєрідність українського бароко?

Проаналізуйте тенденції розвитку освіти в Україні.

Охарактеризуйте літературні жанри XVII–XVIII ст.

Що властиве для архітектури бароко?

Який жанр в музиці стає провідним?

Охарактеризуйте основні види театральних вистав.

Які тенденції барокового живопису?

Терміни

АГІОГРАФІЯ – церковна література, описує життя святих.

АКАПЕЛЬНІ СПИВИ – співи без інструментального супроводу.

ВЕСНЯНКИ – життєрадісні пісні, з барвистою поетикою, розмаїттям мотивів, перш за все любовних.

ГРАВІЮРА – малюнок, який наноситься на поверхню твердих матеріалів за допомогою інструментів або хімічних речовин.

КЛАССИЦИЗМ – напрям в європейській культурі XVIII – початку XIX ст. Його риси: орієнтація на творчість Стародавніх Греції та Риму; раціоналізм; аристократизм. Жанри в літературі – трагедія, ода, епічна поема. Проявився також у декоративному оформленні фасадів та інтер'єрів, геометрично чіткому плануванні центрів міст.

КОЛЕГІУМ – закритий середній або вищий навчальний заклад.

КОЛЯДКА – старовинна обрядова різдвяна пісня.

МЕТАФОРА – мовний зворот, що полягає у вживанні слів та виразів у переносному значенні; художній прийом, заснований на принципі подібності. Опис одного явища (предмета) через інше.

МОНОДІЯ – одноголосий або груповий в унісон (октаву) спів.

ОПЕРА – жанр музично-театрального мистецтва, що поєднує вокальну та інструментальну музику зі сценічною дією.

ПАРСУНА – портрет, що поєднував форму й техніку іконопису (сувора композиція, пласкість, статичність, символічність предметів) та європейське портретне мистецтво (конкретна людина з неповторною зовнішністю та індивідуальним внутрішнім світом).

ПАРТЕСНИЙ СПІВ – багатоголосий спів.

ПОЕТИКА – вчення про поетичну творчість; сукупність художньо-естетичних якостей, які визначають своєрідність явища літератури.

ПЛЯСТР – плаский виступ у стіні будівлі. Ззовні має ознаки колони – базу, тіло, але без потовщення всередині, капітель.

ПСАЛТИР – частина Біблії, книга псалмів.

РОКОКО – стиль у європейському мистецтві XVIII ст., пов'язаний з аристократичною культурою. Виник у Франції. Відзначається вишуканим оздобленням інтер'єрів, декоративністю, камерністю, граціозністю – в музиці, манерністю образів – в образотворчому мистецтві.

РОМАНС – невеликий музичний твір на вірші ліричного змісту для голосу в інструментальному супроводі.

ТЕОЛОГІЯ – те саме, що богослов'я. Богослов'я – схоластичне церковне вчення про Бога та догмати релігії.

ФАСАД – зовнішня головна сторона будівлі, споруди.

ЧАСОСЛОВ – церковна книга з текстами молитов.

Лекція 7. НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ ВІДРОДЖЕННЯ XIX – ПОЧАТКУ XX СТОЛІТЬ

План

1. Тенденції та умови розвитку культури в Європі та Україні.
2. Розвиток освіти та науки в Україні у XIX ст.
3. Література романтизму, критичного реалізму та модернізму.
4. Становлення національного мистецтва.

Тенденції та умови розвитку культури в Європі та Україні

Капіталізм поширив культуру за межі еліт, створив інтелігенцію з різних соціальних груп. Але його несправедливості призвели до зростання розчарування. В культурі на зміну просвітительству та класицизму прийшов *романтизм*, послідовники якого виступали проти нормативності. У другій половині XIX ст. розрив з культурною традицією ознаменувало появу нового напрямку – *реалізму*, якому властиві *конкретно-історичне зображення типових подій, характерів, зв'язок героїв з соціальним походженням*. Наприкінці століття розмаїття групових інтересів як наслідок промислового перевороту призвело до культурної кризи, теорії «мистецтва заради мистецтва», народження *еклектизму, символізму, імпресіонізму, постімпресіонізму* тощо. Пристосуватися до змін намагався й раціоналізм – з'явився стиль *модерн*.

Реформи австрійських імператорів відкрили шлях капіталізму в Галичині раніше, ніж в Придніпров'ї. З'являються організації, які

розвивали народну культуру. Найбільш відомим був гурток «Руська Трійця» та його альманах «Русалка Дністрова» з добіркою народних пісень.

У Наддніпрянщині національний рух пробивався крізь пути феодалізму, чому сприяла поява університетів, опозиційного «Кирило-Мефодіївського товариства», а у 1850-1870-тих роках – «громад», які збирали зразки народної культури, займалися просвітництвом. Самодержавство відповіло на це указом 1876 р., який заборонив книгодрукування, постановку вистав українською мовою. Це призвело до активізації тих, хто був готовий поєднувати культурну роботу з політикою (М. Драгоманов, Л. Українка).

Отже, з точки зору культурного розвитку України склалася цікава ситуація. Більш демократичні порядки Австро-Угорщини давали змогу проводити культурну роботу, але з точки зору культури потенціал Західної України був недостатній. Він існував на Наддніпрянщині, але тут до 1905 р. не було цивілізованих умов розвитку культури. Лише революція 1905–1907 рр. зняла обмеження.

Розвиток освіти та науки в Україні у ХІХ ст.

Попри шкільну реформу 1804 р., відкриття Харківського, Київського

Катеринославське гірниче училище
dkhramov.dp.ua

університетів, стан освіти в Наддніпрянщині не відповідав потребам.

Ситуація стала змінюватися після реформ 1860–1870-тих років. Були створені початкові училища, де вчили писати, читати, рахувати. Коло предметів

розширювалося: з'являлися природничі науки, геометрія,

креслення. Середня освіта включала класичні гімназії (гуманітарні) та реальні училища (технічні). Відкрили Одеський університет, Київський політехнічний інститут, Катеринославське гірниче училище, Вищі жіночі

курси. Велику роль в освіті грали земства. Але матеріальні умови не дозволяли багатьом здобувати освіту, питома вага писемних становила 15-28%.

В Австро-Угорщині у 1869 р. ввели обов'язкове навчання дітей 6–14 років. У 1914 р. в Східній Галичині було 2500 українських шкіл, 6 гімназій, кафедри української мови в Чернівецькому та історії України у Львівському університетах. Але 55–75 % населення були неписьменними.

Виникають альтернативні форми народної освіти – музеї (1917 р. – 36), бібліотеки (початок ХХ ст. – 3153, 2 млн. книг), клуби.

Серед наукових досягнень варто назвати створення М. Бекетовим фізичної хімії, заснування школи російських доменщиків М. Курако, відкриття бактеріологічної станції І. Мечникова, створення військово-польової хірургії М. Пироговим. З'являються узагальнюючі роботи з історії України, мовознавства тощо. Видатний слід в історії залишили М. Костомаров, В. Антонович та, особливо, М. Грушевський.

ХІХ ст. дало нові форми виробництва в науці. Виникають наукові товариства – Південно-Західне географічне, Одеське товариство історії та старожитностей, Наукове товариство ім. Шевченко тощо.

Література романтизму, критичного реалізму та модернізму

У 1820–1830-ті роки в літературі стверджується романтизм. Оформлення української мови в літературну почав І. Котляревський в «Енеїді». Його послідовниками були П. Гулак-Артемівський, Є. Гребінка, Г. Квітка-Основ'яненко. Російською мовою писав М. Гоголь, але його українське походження відбилося на тематиці та художньому мисленні. На переломі романтизму та реалізму творив Т. Шевченко, який став національним символом.

Епоха реалізму, починаючи з 1860-тих років, відзначена творчістю байкаря Л. Глібова, автора першого соціально-

Іван Котляревський
1576.com.ua

психологічного роману «Люборацькі» А. Свидницького, буковинського поета і прозаїка О. Федьковича, творця соціально-побутової повісті І. Нечуя-Левицького, автора віршів, історичних повістей, психологічних драм І. Франка тощо. Центральною фігурою прози Марка Вовчка (справжнє прізвище – М. Вілінська) стає жінка.

Новий етап у літературі асоціюють з *модернізмом*, якому був властивий пошук нових естетичних принципів (О. Кобилянська,

М. Коцюбинський, В. Стефаник, М. Вороний, В. Винниченко, Леся Українка,

П. Карманський, А. Кримський). Модерністи

запозичували художні моделі європейського *декадансу*, символізму, імпресіонізму. Їх лідер

Леся Українка критикувала народництво. Вона зазначала, що слово «народ» І. Франко уживає

не в європейському розумінні, а в значенні «селяни». Об'єктом просвітницької роботи

вона визначала інтелігенцію. Якщо народники авторитетами вважали Ч. Діккенса,

Г. Спенсера, то модерністи – символістів, Ніцше, Шопенгауера, Ібсена, Гоултмана,

Метерлінка, Верлена.

Ще одна риса модернізму – увага до фемінізму, який прийшов із п'єсами Г. Ібсена та був популярним в Україні. Центральний сюжет творів О. Кобилянської – зіткнення жіночої сили й чоловічої слабкості. Її героїні сильні психологічно, інтелектуально, емоційно, сексуально.

Становлення національного мистецтва

Початок XIX ст. відзначений діяльністю аматорських театрів. Видатними постановками були «Наталка-Полтавка», «Москаль-чарівник» Котляревського (Полтавський театр). У 1880-1890-ті роки виникають професійні театри. Найвідомішою була трупа М. Старицького та М. Кропивницького.

Леся Українка
bigfoto.in.ua

У першій половині XIX ст. з'являються нотні збірки народних пісень, видані М. Максимовичем, М. Маркевичем. Центрами музичної культури були духовні заклади, гімназії, університети. Складається професійна музика. С. Гулак-Артемівський створює оперу «Запорожець за Дунаєм». Цілу епоху в музиці започатковує творчість М. Лисенка, який в 1870-1890-ті роки створює опери «Наталка-Полтавка», «Різдвяна ніч», «Утоплениця».

Серед видатних художників XIX ст. – В. Штернберг (його приваблювали сцени переправи на Дніпрі, ярмарки, весілля), Т. Шевченко (одним з перших зображував життя селянства; у 1860 р. став академіком гравюри Петербурзької академії мистецтв), мариніст І. Айвазовський. Реалізм затверджується в образотворчому мистецтві у 1860-ті роки. Виникає Товариство пересувних

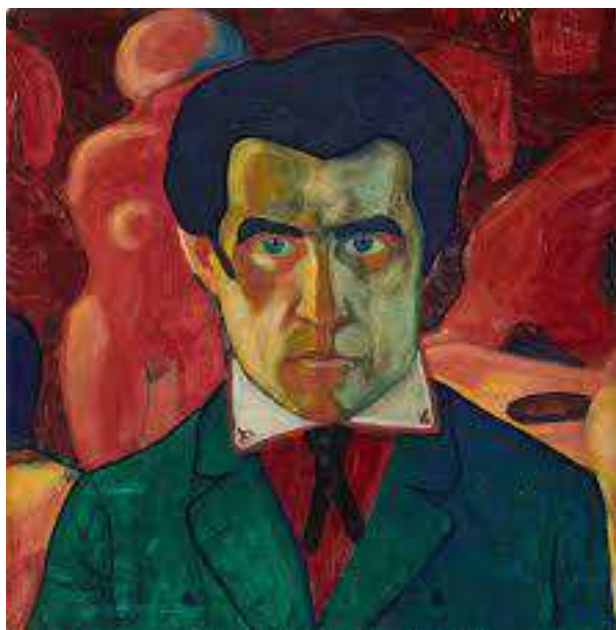

А.Мурашко. У кав'ярні
<http://museum.net.ua>

художніх виставок (голова – І. Крамської), Товариство південноросійських художників, Київська та Харківська спілки художніх виставок. Відомими пейзажистами були В. Орловський, С. Светославський, П. Левченко, С. Васильківський. Майстром психологічного портрета був А. Мурашко («Портрет художника Миколи Петрова», «Дівчина в червоному капелюсі», «Парижанки біля кафе»). Його запрошували на виставки в Берліні, Відні, Парижі, Амстердамі, Мюнхені, Венеції.

На початку XX ст. з'являється нова художня течія. Імена О. Богомазова, братів Бойчуків, Бурлюків, О. Екстер, В. Єрмілова, К. Малевича, А. Петрицького відомі широкому колу любителів малярства. Французький критик А. Наков дав цій течії назву «**український авангард**». Його злетові сприяла велика кількість гуртків, виставок, журналів («В мире искусств», «Искусство в Южной России»; у 1913–1914 рр. у Києві виходив й україномовний мистецький журнал «Сяйво»).

Батьком російського *футуризму* був Д. Бурлюк. *Кубофутуризм* започаткував О. Богомазов. Радикальним новатором був В. Кандинський. Він розробив концепцію безпредметності в живописі. На його думку, в картині має превалювати довільна гра плям та ліній, яка витісняє образи реальної дійсності. Зразки – «Дами в кринолінах» (1909), «Імпровізація №7» (1910). З 1910 р. починається епоха *абстракціонізму*, що повністю відмовився від реалістичного зображення. К. Малевич створив

Автопортрет Казимира Малевича
kazimirmalevich.ru

супрематизм – одне з найвищих досягнень українського авангарду. Його концепція виникла у 1915 р., коли була створена картина «Чорний квадрат». В маніфесті «Від кубізму і футуризму до супрематизму» він зазначав, що у супрематизмі визначальними є динамічна напруга та контраст, а колір та форма відокремлені одне від іншого.

Розвиток промисловості інтенсифікували міську забудову, пошук нових типів споруд, матеріалів. Змінюється зовнішній вигляд міст. Ділове та громадське життя переноситься на центральні вулиці, де споруджуються прибуткові будинки, банки, торговельні центри. Тривалий час забудова була стихійною. Заводські корпуси вклинювались у житлові квартали, формувалися робітничі передмістя (Шулявка у Києві, Чечелівка у Катеринославі, робітничі селища у Донбасі). Але це не може затулити художню своєрідність архітектури. З кінця ХІХ ст. застосовуються металеві конструкції, зводяться перші споруди з бетону та залізобетону.

У 1870-ті роки провідним напрямом стає *еклектика* – вільне використання архітектурних стилів та декоративних елементів різних часів і народів. Архітектори сходилися на тому, що основну роль відіграє раціональне планування, а вибір стилю внутрішнього та зовнішнього оформлення диктується призначенням будівлі, смаком замовника.

Поштовхом до зміни стилю у Києві було відновлення К. Маєвським Маріїнського палацу, що вразив вишуканістю й багатством пізнього бароко. З'явилися чудові споруди Київського, Львівського, Одеського оперних театрів, виконані у **віденському стилі** «рінгштрассе». Принципи еkleктики втілював В. Ніколаєв. Він брав участь у спорудженні у Києві Купецького зібрання (нині філармонія), театра Бергонєв (театр руської драми ім. Лесі Українки), Микільського собору Покровського монастиря.

Одеський оперний театр
odessa360.net

На початку ХХ ст. постає стиль модерн, що було пов'язано з прагненням створити синтетичний стиль, ознакою якого стали нові конструкції з металу і залізобетону. Але цегла залишалася основним матеріалом масового будівництва, а твори «чистого» модерну – рідкими.

Будинок з химерами (dic.academic.ru)

Модерн та романтичну еkleктику поєднував В. Городецький. Він вважав, що слід створювати будинки з нових матеріалів і одночасно надавати їм вигляду в дусі стародавніх

стилів. Він був автором художньо-історичного музею (музей образотворчого мистецтва), Миколаївського костюму (Зал органної музики), кенаси (Караїмський молитовний будинок). В. Городецький використовував орнаменти зі східними мотивами, які нагадують різьблення по каменю, але насправді виліплені з цементу. Особливе місце належить його власному будинку на вул. Банковій – «будинок з химерами». Його оздоблення здійснював **анімаліст** італієць Е. Саль. Але

синтез модерну й анімалістичної скульптури не знайшов розвитку у ХХ ст.

На початку ХХ ст. нове дихання отримав *неокласицизм*. Він відображав претензії панівних верств на державну велич, пошуки панацеї від різностилля. За проектами П. Альошина були споруджені Педагогічний музей (нині Будинок вчителя у Києві), Ольгинська жіноча гімназія (НАН України). Належне неокласицизму віддали О. Бекетов – в оформленні сільгоспінституту у Харкові (1912–1914), О. Красносельський – в ампірних формах дитячого пансіону у Катеринославі (1914–1915) та ін.

Технічні винаходи відкрили шлях для кінематографу. Він впливав на свідомість завдяки синтезу засобів, властивих іншим видам мистецтва. Перші фільми демонстрували події без монтажу. Відсутня була звукова доріжка. Перший український фільм – «Запорізьку Січ» – зняв у 1911 р. Д. Сахненко в Катеринославі.

Контрольні питання

З чим пов'язана зміна стильових напрямів у мистецтві на початку ХІХ ст.?

Які заклади були центрами освіти та науки в Україні?

Яких письменників-романтиків Ви знаєте?

Які характерні риси літературного реалізму?

Основні риси та представники модерністської літератури.

Назвіть прізвища українських драматургів.

У чому полягали особливості музичного життя України в ХІХ ст.?

Що таке український авангард?

Охарактеризуйте тенденції розвитку живопису та архітектури.

Терміни

АБСТРАКЦІОНІЗМ – напрям у мистецтві ХХ ст. Відмовляється від зображення дійсності, символізує перехід до «чистого мистецтва». Перша течія А. робить акцент на розмаїтті кольорів та їх музичних асоціацій, друге (супрематизм) – на поєднанні геометричних фігур, різнокольорових площ, прямих та кривих ліній.

АВАНГАРДИЗМ – одна з найбільш радикальних модерністських течій, яке повністю пориває з художньою традицією. Модерністами були К. Малевич, Дж. Джойс, С. Далі.

ДЕКАДАНС – назва кризових явищ у мистецтві і культурі кінця XIX – початку XX ст., які позначені настроями безнадії, розчарування, естетизмом, крайнім суб'єктивізмом митців, відмовою від суспільних тем.

ІМПРЕСІОНІЗМ – напрямок у мистецтві, основним принципом якого була демонстрація не дійсності, а враження від неї. Зародився у французькому живописі у 1870-1890-ті роки.

КУБІЗМ – модерністський напрям у мистецтві початку XX ст. Його представники зображували світ у «простих» геометричних формах, а людей та предмети – у вигляді перетину площинами геометричних форм (куба, конуса, кулі, циліндра). Мета – показати предмет з різних точок зору. Кубістами були П. Пікасо, П. Сезанн, В. Кандинський, О. Архипенко. За висловом П. Пікасо, митець відтворює світ не таким, яким він його бачить, а таким, яким його мислить.

МОДЕРН – стильовий напрям в літературі та мистецтві кінця XIX – початку XX ст. Особливості: відмова від прямих ліній та кутів на користь більш природних ліній, інтерес до нових технологій, розквіт прикладного мистецтва та еkleктичне змішування попередніх стилів.

МОДЕРНІЗМ – сукупність течій в культурі кінця XIX – XX ст., яким властиві заперечення реалізму, пошук нових естетичних принципів. Проявився в експресіонізмі, кубізмі, футуризмі, абстракціонізмі, сюрреалізмі, концептуалізмі та інших течіях.

НЕОКЛАСИЦИЗМ – стиль у мистецтві, що базувався на стилізації зовнішніх форм античного мистецтва та італійського Відродження. Зародився у XVIII ст., в Україні набув поширення у XIX – на початку XX ст.

ПОСТІМПРЕСІОНІЗМ – напрям в образотворчому мистецтві. Художники цього напрямку не дотримувались лише зорових вражень, а прагнули вільно та узагальнено передавати матеріальність світу, вдавалися до декоративної стилізації.

РЕАЛІЗМ – художній метод, що полягає в об'єктивному відображенні дійсності, конкретно-історичному зображенні типових

подій, характерів, зв'язку героїв з соціальним походженням. Літературі доби Р. властиве превалювання прозових жанрів. Досяг найвищого розвитку у ХІХ ст.

РОМАНТИЗМ – художній метод, згідно з яким на протигагу реальній дійсності ставляться картини бажаного життя. Послідовники Р. виступили проти класицизму.

СИМВОЛІЗМ – літературно-мистецький напрям кінця ХІХ – початку ХХ ст. Згідно з ним, основою творчості є символ – ідея, яка прихована у навколишніх та потойбічних явищах й яку можна розкрити лише за допомогою мистецтва. Його вирізняли: культ «слова, як такого», увага до ускладнених образів й асоціацій, нахил до містичності, уживання великих літер у деяких словах для підкреслення їх значення тощо.

СУПРЕМАТИЗМ – див. Абстракціонізм.

СЮРРЕАЛІЗМ – напрям модернізму у мистецтві й літературі ХХ ст. Заперечує роль розуму й досвіду в творчості та шукає її джерела у сфері підсвідомого. Сюрреалісти розглядають творчість як «світ нової реальності», яка має відволікати від повсякденних проблем.

ФУТУРИЗМ – напрям в мистецтві, зародився в Італії у 1909 р. як альтернатива кубізму. Його відрізняє акцентування на «грубих» предметах, апологія техніки й урбанізації.

Лекція 8. КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ У ХХ–ХХІ СТОЛІТТЯХ

План

1. Національна культура під час та після революції.
2. Розвиток культури за умов тоталітарних режимів.
3. Культурне життя на західноукраїнських землях.
4. Суперечності культури у повоєнний період.
5. Розвиток літератури та мистецтва в незалежній Україні.

Національна культура під час та після революції

Повалення самодержавства створило сприятливі умови для розвитку національної культури. У 1917-1918 рр. відкрили понад 200 українських гімназій, реальних та комерційних шкіл, Київський та Кам'янець-Подільський українські університети. Були засновані Національна галерея

мистецтв, Український історичний музей, національна бібліотека, український театр драми та опери, державні *капела*, симфонічний оркестр, відкрита Академія наук. Помітним явищем стало створення *автокефальної* православної церкви.

Після перемоги радянської влади багато діячів культури емігрували. Влада змушена була готувати інтелігенцію з робітників і селян. Проводилась політика українізації. До середини 1920-тих років 78 % шкіл були україномовними. Було введено обов'язкову початкову освіту. У 1938 р. в Україні було 130 вузів та 124 тис. студентів.

У культурі виникає багато модерністських течій. Футуристи пропагували урбанізацію культури. Союз «Гарт» ставив за мету створення «пролетарської культури», Союз селянських письменників «Плуг» – зміну свідомості селянства в дусі пролетарської революції. Організації «Вільна Академія Пролетарської Літератури» та «Пролетфронт» виникли з ініціативи М. Хвильового, який наполягав на європейській орієнтації та висунув гасло «Геть від Москви».

Корифеєм театру був Л. Курбас. Він отримав золоту медаль в Парижі у 1925 р. Працювали Одеська та Київська кіностудії. У фільмах О. Довженка «Звенигора», «Арсенал», «Земля» народився «український поетичний кінематограф». Центром авангарду в живописі був Київський художній інститут, де працював К. Малевич. У скульптурі акцент робили на пропагандистських можливостях. Майже у кожному місті були пам'ятники Леніну. Встановлювали також пам'ятники Т. Шевченку. Автором багатьох з них був М. Манізер.

Активним було музичне життя. Республіканська капела та капела «Думка» пропагували українську музику. Був заснований музично-театральний інститут у Києві. Оперні

Будівля Верховної Ради УРСР (grushevskogo5.com)

трупі з'явилися у Києві та Харкові. Високого рівня досягла виконавська

культура (М. Литвиненко-Вольгемут, І. Паторжинський, О. Петрусенко, Б. Гмиря).

В архітектурі проявляються раціоналізм (пошук оптимального в образному аспекті), конструктивізм (створення простору за допомогою нової техніки, таких матеріалів як метал, скло). У 1936-1939 рр. за проектом викладача Київського інженерно-будівельного інституту (нині КНУБА) В. Заболотного побудували Верховну Раду УРСР.

Розвиток культури за умов тоталітарних режимів

Тоталітаризм завдав нищівного удару по культурі. Література та мистецтво були політизовані. Для контролю над культурою створили офіційні союзи письменників, композиторів, художників, архітекторів. У 1932 р. *соціалістичний реалізм* був проголошений єдиним правильним методом. Провідним архітектурним стилем став неокласицизм, який відображав непохитність влади.

Було згорнуто українізацію. Заарештували М. Грушевського, до Москви перевели О. Довженка, заслали М. Рильського, сатирика Остапа

Олена Теліга (*nadovsem.in.ua*)

Вишню, розстріляли Л. Курбаса. Держава взяла курс на формування атеїстичного світогляду. Зростав тиск на православ'я. Була ліквідована автокефальна церква, зруйновано багато храмів.

Під час війни сталінський режим для стимулювання патріотизму використовував культурні традиції народів. Але після війни ідеологічний тиск було відновлено. Нова хвиля боротьби з «націоналізмом» припала на 1950-ті роки. Була ліквідована греко-католицька церква як чинник самосвідомості західних українців.

Трагічними були спроби налагодити культурне життя при фашистській окупації. У Києві закрили «Українське слово» та «Літаври», а їх організатори, члени ОУН О. Теліга та І. Ірлявський були страчені.

Культурне життя на західноукраїнських землях

Східна Галичина та Західна Волинь входили до складу Польщі. Тут проводилась політика *полонізації*. У 1922 р. у Східній Галичині було 1859 українських шкіл, а у 1937 р. – лише 352. Закрили українські кафедри у Львівському університеті. Переслідування зазнавало Наукове товариство ім. Шевченка. Але йому вдалося випустити першу українську енциклопедію (1930–1935).

Для літератури була властива політизація. Прихильники націоналізму (У. Самчук, Є. Маланюк, О. Ольжич, О. Теліга) згуртувалися навколо журналу «Вісник». Письменники, які орієнтувалися на СРСР (Я. Галан, С. Тудор), об'єдналися в групу «Гарт» та видавали журнал «Вікна». Найбільшою була група письменників ліберальної орієнтації (Ю. Шкрумеляк, Б.-І. Антонич, І. Вільде, Б. Лепкий).

Значно впливала на розвиток культури греко-католицька церква. У 1939 р. у Галичині та Закарпатті вона мала 4,37 млн. віруючих та 3040 парафій.

Складним було становище української культури в Буковині (Румунія). До 1927 р. були закриті або зрумуновані українські школи, в Чернівецькому університеті – закриті українські кафедри.

У Чехословаччині національно-культурна політика була ліберальнішою. У Закарпатті зросла кількість українських початкових шкіл (з 525 до 851), гімназій (з 3 до 11). У школах дозволяли обирати мову навчання. Вільно діяли товариство «Просвіта», товариство русофілів ім. Духновича тощо.

Суперечності культури у повоєнний період

Прихід до влади М. Хрущова, критика «культу особистості» Сталіна відкрили дорогу для лібералізації суспільного життя. Виросло покоління «шістдесятників», що відрізнялися повагою до особистості, прихильністю до свободи. У прозі затверджуються звернення до почуттів (О. Гончар, П. Загребельний, Ю. Збанацький). Заявили про себе поети І. Драч, Л. Костенко, В. Симоненко, М. Вінграновський. Розвивається україномовна естрадна музика. З'явилися нові опери, балети, симфонії (Г. Майборода, К. Данькевич, Б. Лятошинський). Світове визнання

отримала національна школа вокального мистецтва (А. Солов'яненко, Д. Гнатюк, Є. Мірошниченко).

Вершинами кіно стали фільми С. Параджанова «Тіні забутих

І. Миколайчук у фільмі С. Параджанова «Тіні забутих предків» (hromadske.ua)

предків», Л. Осики «Захар Беркут», Ю. Ілленка «Білий птах з чорною ознакою», Л. Бикова «В бій ідуть лише старики», І. Миколайчука «Вавилон XX».

У 1950-ті роки обов'язковою стала 8-річна освіта, у 1970-ті – повна середня. У вищих навчальних

зкладах ввели кібернетику, суспільствознавство, генетику. Виникли нові університети та інститути. Але відбувається русифікація освіти. Дозвіл на вибір батьками мови навчання при домінуванні російської в багатьох сферах призвів до скорочення шкіл з українською мовою викладання. До літератури повертається цензура. Серед інтелігенції виникає **дисидентський** рух, члени якого відстоювали свободу слова.

Негативні тенденції характеризували розвиток живопису, де насаджувався народницький стиль XIX ст., переважала зображувальність над виразністю. Разом з тим продовжували творити видатні художники О. Шовкуненко, Т. Яблонська, М. Дерегус.

Всередині 1980-тих років була очевидною глибока суспільна криза. Ідеологія режиму суперечила реаліям науково-технічної революції, поширення інформаційних мереж, формування автономного типу особистості. Нова реальність у культурі отримала назву **постмодернізму**. Він був наслідком розчарування в ідеалах Просвітництва з його спроектованими цінностями. У мистецтві постмодернізм означав синтез стилів. В архітектурі він долав обмеженість функціоналізму. Іронія постмодерністської літератури долала модерністський трагізм.

У 1985 р. Компартія проголосила демократизацію. Почалось повернення заборонених творів, наукових праць. Йде боротьба за піднесення української культури. Були створені Український

культурологічний клуб, Товариство української мови ім. Шевченка тощо. Закон «Про мови в Українській РСР» від 1989 р. оголосив українську мову державною.

Розвиток літератури та мистецтва в незалежній Україні

Становлення незалежності відкрило нові можливості для розвитку культури. Новому етапу розвитку мистецтва властиві: «входження» у світовий художній контекст при збереженні національної неповторності; оновлення тематичного, жанрового та образного кола мистецтва; орієнтація на мобільні форми організації художнього життя (фестивалі) та митців (об'єднання, студії), опанування художніх новацій – електронної музики, *перформансу*, *інсталяцій*, *реаліті-шоу*, комп'ютерних та 3D-технологій. Зворотним боком стало поширення «*кітч*», жанрів *трилеру*, «*мильної опери*». Поглиблюється розшарування художньої культури на елітарну та масову.

Інсталяція «Україна forever» (sumno.com)

Ліна Костенко (shpolyanochka.com)

Література в цей час – строката панорама стилів, жанрів, традицій. Старше покоління (Б. Олійник, О. Гончар, Ю. Мушкетик, П. Загребельний, Р. Іваничук, А. Дімаров, В. Дрозд, Л. Костенко, І. Драч, Д. Павличко та інші) тяжіє до збереження традицій, молодше (А. Курков, Ю. Андрухович, О. Ірванець,

Ю. Іздрик, Б. Жолдак, О. Забужко, С. Жадан, К. Москалець, Ю. Винничук, П. Прохасько, Є. Кононенко та інші) – до оновлення ціннісних орієнтирів, літературної мови, образності та тематики.

Актуальності набули проблеми осмислення українського менталітету, національних духовних здобутків, соціалізації людини. Р. Іванчук, М. Вінграновський, П. Загребельний та інші звертаються до історичної, патріотичної тематики. Вільні від стилістичних кліше, насичені громадянським пафосом, поезія І. Драча, Д. Павличка, твір

Андрій Курков (screenplay.com.ua)

Л. Костенко «Записки українського самашедшого» привертають увагу до проблем духовного зuboжіння, стверджують громадянське покликання людини.

Література поповнилася жанрами *фентезі* (Л. Пагутяк, М. та С. Дяченки), *соціального роману* (Ю. Андрухович), молодіжних повісті та роману (С. Жадан), трилера (Л. Дереш). Постмодернізм репрезентують Ю. Іздрик, Т. Прохасько, О. Забужко, С. Жадан, А. Бондар, В. Цибулько, групи «Бу-Ба-Бу» та «Київська іронічна школа» (В. Діброва, Б. Жолдак, Л. Подерев'янський). Їх вирізняє дух іронії, тяжіння до видовищного шоу – маскараду, карнавалу, «кітчевість», використання сленгу та різномовність, нівелювання авторського слова за допомогою цитат.

Одвічна значущість жіночого начала відбилася у творах М. Савки, М. Кіяновської, Б. Матіяш, Є. Кононенко, М. Матіос, Л. Гонтарук, І. Роздобудько, О. Забужко. Розвитку дитячої літератури присвячена творчість Р. Скіби, І. Андрусяка, І. Малковича, Ю. Вінничука, І. Калинця.

Гурт «Океан Ельзи» (<http://espreso.tv>)

У музиці зберіг значущість жанр симфонії, до якої (часто у синтезі із ораторією, кантатою, месою, балетом) звертаються Л. Колодуб, Є. Станкович, В. Золотухін, В. Губаренко, І. Щербаков. У площині

камерної, зокрема програмної, музики працюють В. Сильвестров, С. Станкович, Л. Колодуб, В. Камінський, М. Скорик, І. Карабиць, В. Губа, В. Золотухін тощо. Новаційність формують потяг С. Зажитька, М. Ковалінаса, О. Козаренка, Ю. Ланюка, К. Цепколенко до «розмивання» жанрових меж, синтезу видів мистецтв, атмосфери інтелектуальної гри. Повернення до цінностей нації закарбовує поєднання релігійної та історичної тематик у В. Птушкіна, Є. Станковича. Сучасне осмислення фольклору властиве Ю. Ланюку, О. Яковчуку, Я. Лапинському, В. Губі.

Проводяться міжнародні конкурси інструменталістів: фортепіанні – пам'яті В. Горовиця, диригентів – ім. С. Турчака, хорових колективів – ім. М. Леонтовича, вокалістів – ім. С. Крушельницької (на базі Львівського театру опери та балету), бандуристів – ім. Г. Хоткевича, багатопрофільний конкурс ім. М. Лисенка.

Фестивалі «Червона рута», «Таврійські ігри», «Чайка» тощо сприяли розкриттю талантів О. Пономарьова, Ані Лорак, О. Павлишина, Ж. Боднарук. Р. Лижичко та Джамала

Гвідо ван Хелтен. Вишиванка
Київ, бул. Дружби народів (zn.ua)

здобули перемоги на конкурсах Євробачення. Виразною тенденцією є використання фольклору. Одним з перших народні мотиви у рок-музиці використав гурт «Воплі Відоплясова» (О. Скрипка). Серед інших найвідоміших рок-гуртів «Океан Ельзи», «Танок на майдані Конго», «Крихітка Цахес», «Скрябін», «Тартак», «Плач Єремії», «Кому Вниз».

Популярні суто вокальні ансамблі – «Піккардійська терція», «Менсаунд». Гитарна класична музика представлена творчістю композитора та віртуоза А. Шевченка, виконавця В. Петренка.

Репертуар хорових колективів складається з творів Л. Дичко та Г. Гаврилець, інструментальних колективів – Ж. та Л. Колобудів, В. Рунчака. Особливе місце належить оркестру народних інструментів та

Національній заслуженій капелі бандуристів ім. Г. Майбороди. В. Лук'янець, В. Гришко, І. Борко, В. Пивоваров, Р. Майборода, Т. Штонда, М. Дідик, Л. Забіляста, М. Стеф'юк, О. Нагорна вдосконалюють традиції українського оперного співу.

Інсталяція «Новорічна ялинка» в Охтирському коледжі Сумського НАУ (ocs nau.okht.net)

Театр вирізняється наявністю різних його типів («салонного», демократичного, елітарного, «неофіційного»), численністю студій, «малих сцен», експериментальних тощо. У постановках А. Жолдака, А. Літка, С. Мойсеєва, Р. Стуруа, Ю. Одинокого на перший план виходять принципи постмодерністської естетики, засоби

виразності театру *екзистенціалізму, театру абсурду* тощо.

Опора для відродження кіномистецтва на межі ХХ–ХХІ ст. – осмислення історичного шляху України (стрічки Ю. Ілленка, М. Мащенко, О. Саніна, О. Янчука). Тема значущості духовних цінностей та згубності їх втрати – провідна у В. Тихого, А. Бенкендорфа, Є. Нейман, І. Волошина.

Жанрове розмаїття стрічок (Р. Балаяна, О. Кірієнка та інших), представлених на фестивалях «Кіно-Ялта», глибина осягнення суспільних проблем продемонстрували, що українське кіно долає кризу. Про досягнення кінематографу, зокрема короткометражного, свідчать іноземні нагороди (К. Муратової, С. Лозниці).

Доробок української анімації поповнили фільми О. Педана, С. Ковалю, Е. Кірича.

Пінчук Арт Центр (funtime.kiev.ua)

Образотворче мистецтво та скульптура – барвистий світ індивідуальних стилів. До відродження сакрального живопису тяжіють Т. Недошовенко, М. Химич, Н. Бондаренко. Біблійні та міфологічні теми насичують твори О. Жолудя, В. Грицаненка, О. Поступного. Реалістичне підґрунтя визначає світобачення та стилістику відомих живописців (Т. Яблонська, А. Константинопольський, В. Гольба, В. Сингаївський, В. Сидоренко, О. Шило, В. Куліков), графіків (Л. Чебикін, В. Ігуменцев, О. Мартинець, О. Векленко, Б. Бойко), скульпторів (Л. Бавер, З. Федик, О. Табатчиков, Г. Кудлаєнко, В. Петрів). В. Сидоренко, А. Антонюк, І. Марчук, В. Гонтаров демонструють здатність до «переплавлення» реалістичних та постмодерністських орієнтацій. Захоплення абстрактною формою відбивають твори Ю. Шеїна, інсталяції скульптора О. Рідного, графіка П. Макова.

Українські художники докладають зусиль до створення власних спрямувань. А. Анд запропонував асоціативний символізм, Є. Лещенко – Paradise art (райське мистецтво). Символічні образи насичують твори Ю. Чаришнікова,

Комплекс «Воздвиженка» (2013) (tam-ua.com)

С. Лісіцина. Естетика постмодернізму – джерело творчих світів живописця С. Пояркова та скульптора О. Пінчука. Новаційність образотворчого мистецтва зумовлює насиченість художнього простору такими явищами як *графіті*, *інсталяції*.

Роль у торуванні нових шляхів образотворчого мистецтва відіграють творчі об'єднання художників, муніципальні та приватні галереї («Пінчук Арт Центр» у Києві, галерея «АВЕК» у Харкові тощо).

Архітектура стає глобальнішою, плюралістичною за спрямуванням. Все частіше зустрічаються стилі постмодерн та *хай-тек*. Зразком постмодернізму є музей «Писанка» (Коломия, 2000, архітектор І. Шульман), Київський академічний театр ляльок (2005, В. Юдін). Концепція відновлення історичної частини Києва з урахуванням

ланшафту та декоративні елементи цегляної архітектури використано при розбудові житлового комплексу «Воздвиженка» (2003-2013, В. Штригаль). У стилі «дзеркальної архітектури» з елементами хай-тек у 2005 р. на Софіївській площі Києва було споруджено готель Hyatt Regency Kyiv (2005, Я. Віч). В будовах вдало використовуються конструктивні та

Музей «Писанка» (Коломия) (*lo.ua*)

художньо-пластичні можливості й традиційних матеріалів, й нових – легкі металопластикові конструкції, вишукані оздоблювальні матеріали. Церкви та собори будують переважно у візантійському стилі, рідко – у класичному, готичному, псевдоруському. Унікальним є будівництво у стилі українського бароко (собор Архієпископа Харківського Олександра). Завдання сучасної архітектури – різноманітність у проявах естетики, пошук авторської своєрідності та врахування історико-культурного середовища.

Контрольні питання

Досягнення революції 1917-1921 рр. в освіті та культурі.

У чому полягала суть політики «українізації»?

Що таке модернізм?

У чому полягав негативний вплив сталінізму на культурне життя українського народу?

Причини кризи культури в останні роки радянської влади?

Що таке постмодернізм? Охарактеризуйте його основні риси.

Тенденції розвитку художньої культури в незалежній Україні.

Терміни

АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА – православна церква, що має повну самостійність. Створена в Україні у 1921 р., у 1930 р. була знищена, відновлена – наприкінці 1980-тих років.

ГРАФІТИ (МУРАЛИ) – зображення, малюнки, написи, зроблені фарбою, чорнилом на стінах та інших поверхнях.

ДИСИДЕНТ – людина, погляди якої розходяться з офіційними. Так називали учасників опозиції в СРСР, які боролися з режимом мирними засобами та переслідувалися владою.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ – напрям філософії ХХ ст., що позиціонує людину як унікальну духовну істоту, яка здатна до вибору власної долі. Основним проявом екзистенції є свобода, яка визначається як відповідальність за результат свого вибору.

ІНСТАЛЯЦІЯ – форма сучасного мистецтва, що представляє просторову композицію, створену з різних елементів, та є художнім цілим.

КАПЕЛА – хор співаків. З ХVІІІ ст. також ансамбль зі співаків та виконавців на музичних інструментах.

КІТЧ – прояв масової культури, що характеризується серійним виробництвом (літературних творів, вистав, пісень тощо). Орієнтований на потреби буденної свідомості.

«МИЛЬНА ОПЕРА» – один з форматів телесеріалів, який відрізняється послідовним викладом сюжетної лінії в епізодах серіалів на телебаченні та радіо.

ПЕРФОРМАНС – форма авангардного мистецтва, в якій твір складають дії художника або групи в певному місці та в певний час.

ПОСТМОДЕРНІЗМ – напрям у мистецтві, якому властиві різноманітність стилів, звернення до забутих традицій, гротескних форм художньої виразності, отожднення мистецтва з нехудожніми сферами (політика, інформатика).

РЕАЛІТІ-ШОУ – телевізійний жанр, сюжетом якого є показ дій групи людей в наближеній до життя ситуації.

СОЦІАЛІСТИЧНИЙ РЕАЛІЗМ – світоглядний метод художньої творчості у радянській літературі та мистецтві. Його принципами були зображення дійсності згідно з революційним розвитком, ствердження керівної ролі КПРС, залучення трудящих до будівництва соціалізму.

СОЦІАЛЬНИЙ РОМАН – один із різновидів романного жанру, в якому в складних життєвих ситуаціях розкриваються багатогранні характери героїв з усім розмаїттям їх психологічного функціонування.

ТЕАТР АБСУРДУ – напрям у європейському театрі, який виник всередині ХХ ст., прояв у театральній сфері сюрреалізму – напрям, який намагається досягнути частки людської душі поза контролем логіки та розуму. Згідно з Т. а., світ є безцільним нагромадженням фактів, подій, слів. Мета спектаклю – створення жахливого настрою.

ТРИЛЕР – жанр літератури, кіно, спрямований на формування у глядача почуттів тривоги, страху. Включає детективні, шпигунські, пригодницькі твори тощо.

ФЕНТЕЗІ – літературний жанр, дія якого відбувається у вигаданому світі, де чудеса і вигадка нашого світу є реальністю.

ХАЙ-ТЕК – стилістичний напрям у сучасній архітектурі та дизайні, орієнтований на функціональність, науковість, елітне обслуговування архітектурою з застосуванням високих технологій.

LITERATURE TO MODUL 2 ЛІТЕРАТУРА ДО МОДУЛЯ 2

Антонович Д. Українська культура / Д. Антонович. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.

Бокань В. А. Історія культури України : навч. посібник / В. А. Бокань, Л. Г. Польовий. – 2-е вид., доп. – К. : МАУП, 2001. – 252 с.

Возняк Т. С. Тексти та переклади / Т. С. Возняк. – Х. : Фоліо, 1998. – 667 с. – (Укр. культура ХХ ст.).

Гарасим Я. І. Нариси до історії української фольклористики : Навч. посіб. / Я. І. Гарасим. – К. : Знання, 2009. – 301 с.

Гороховська Т. В. Історія української культури : кредитно-модульний курс. Навчальний посібник для ВНЗ (рек. МОН України) / Т. В. Гороховська, А. І. Піскарбов, Л. М. Дубчак, О. М. Цапко. – В-во КНТ, 2010. – 176 с.

Греченко В. А. Історія світової та української культури : підручник / В. А. Греченко, І. В. Чорний. – К. : Літера, 2009. – 416 с.

Грица С. І. Українська художня культура : Навч. пос. для студ вищих навч. закл. / За ред. Ляшенка І. Ф. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.

Етнографія України : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. А. Макарчук (ред.). – 2-ге вид., перероб. та доп. – Л. : Світ, 2004. – 520 с.

Залізник Л. Л. Первісна історія України : навч. посіб. / Л. Л. Залізник. – К. : Вища школа, 1999. – С. 5–188.

Зотов В. М. Українська та зарубіжна культура. Словник культурологічних термінів / В. М. Зотов. – К. : ЦУД, 2009. – 261 с.

Історія світової культури : Навч. посібник для студ. гуманітарних спец. ВНЗ. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Либідь, 1999. – 368 с.

Історія України : сучасне бачення : Навч. посіб. / В. Ф. Остафійчук. – 4-те вид., перероб. і доп. – К. : Знання-Прес, 2008. – 424 с.

Історія української культури : навч. пос. [Електронний ресурс] / Ред. О. Ю. Павлова. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – Режим доступу: http://pidruchniki.ws/14720324/kulturologiya/istoriya_ukrayinskoyi_kulturi_-_pavlova_ouu.

Історія української культури: У 5 т. / Гол. ред. Патон Б.Є.– К.: Наукова думка, 2001–2011.

Коваль М. В. Українська культура та її діячі в політиці нацистських колонізаторів / Коваль М. В. // УІЖ. – 1993. – № 9. – С. 13–28.

Кордон М. В. Українська та зарубіжна культура : курс лекцій : Підручник / М. В. Кордон. – К. : Центр навч. літ-ри, 2005. – 580 с.

Культурологія : Українська та зарубіжна культура : Навч. посіб. – 5-те вид., стер. Рекомендовано МОН України / За ред. М. М. Заковича. – К., 2010. – 589 с.

Лобас В. Х. Українська і зарубіжна культура : Навч. Посіб. / В. Х. Лобас. – К. : МАУП, 2000. – 224 с.

Огієнко І. Українська культура. Коротка історія культурного життя українського народу / І. Огієнко. – Репр. відтворення вид. 1918 р. – К. : Абрис, 1991. – 272 с.

Основи культурології : Навчальний посібник / Л. О. Сандюк. – К. : ЦУЛ, 2012. – 400 с.

Попович М. В. Нарис історії культури України / М. В. Попович. – К. : АртЕк, 1999. – 728 с.

Посацький Б. Простір міста і міська культура (на зламі ХХ–ХХІ ст.) / Б. Посацький. –Л. : Львівська політехніка, 2007. – 208 с.

Режко В. А. Історія світової та української культури. Підручник / В. А. Режко, В. А. Кушнерук, І. В. Чорний, В. А. Греченко. – К. : Літера, 2010. – 480 с.

Сворак С. Д. Освіта на західноукраїнських землях у повоєнний період / С. Д. Сворак // УІЖ. – 1997. – № 2. – С. 28–42.

Скляр В. Мовна структура сучасного урбаністичного середовища в просторовому вимірі України [Електронний ресурс]. В. Скляр. – Режим доступу :

<http://vuzlib.com/content/view/1828/103/>.

Українська культура : Історія і сучасність : навч. пос. – Львів : Світ, 1994. – 456 с.

Українська культура в європейському контексті / Ю. П. Богуцький, В. П. Андрущенко. – К. : Знання, 2007. – 679 с.

Українська культура : Лекції / Упор. Ульяновська С. В., Вступ. сл. Дзюби І. М. ; Перед. слово Антоновича М. ; Додатки Ульяновської С. В., Ульяновського В. І. – К. : Либідь, 1993. – 592 с.

Українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / Мін-во освіти і науки України ; За наук. ред. Л. Є. Дещинського. – 4-е вид, перероб. і доп. – Львів : Бескид Біт, 2005. – 303 с.

Хома І. Я. Історія української культури : Навчальний посібник / І. Я. Хома, А. О. Сова, Ж. В. Мина. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2012. – 356 с.

Черепанова С. О. Українська культура : Історія і сучасність : навч. пос. / С. О. Черепанова. – Львів : Світ, 1994. – 456 с.

Шейко В. М. Історія української культури : навч. посіб. / В. М. Шейко, В. Я. Білоцерківський. – 2-ге вид. – К. : Знання, 2010. – 271 с.

Шейко В. М. Культурологія : Навч. посіб. / В. М. Шейко. – К. :Знання, 2012. – 494 с.

Інтернет-сайти, використані при підготовці ілюстративного матеріалу для конспекту лекцій

- «Критика» (krytyka.com)
 «История варварских племен» (the-barbarians.ru)
 «Блог викладачів української мови»
 (blogvykladachukrmovu.blogspot.com)
 «Медіа-портал української діаспори VIDIA» (vidia.org)
 «Евпаторийская здравница» (kalamit.info)
 «Україна Інкогніта: подорожі, невідомі та заповідні місця України»
 (ukrainaincognita.com)
 Всеукраїнська громадська організація «Союз гагаузів України»
 (gagauz.org.ua)
 «Український календар» (calendarium.com.ua)
 «Люди» (peoples.ru)
 Wikipedia (wikipedia.org)
 Wikipedia Modernized (wikiwand.com)
 SumyNews (sumynews.com)
 «Націоналістичний портал» (ukrnationalism.com)
 Громадсько-політичний центр CYTADEL (cytadel.at.ua)
 UKRMAP Украинские ученики (ukrmap.su)
 «Достояние планеты» (dostoyanieplaneti.ru)
 Ykt.ru (ykt.ru)
 «Сервис Ю.УА : Бесплатный конструктор сайтов для фото и видео»
 (ю.ua)
 History-pravo: Краєнавство. Історія України. Правознавство (history-pravo-chip12.blogspot.com)
 «Вікі: Альтернативна історія Української Держави»
 (uk.aud.wikia.com)
 Reseau International: Reflexion & Reinformation website
 (reseauinternational.net)
 Музей «Територія терору» (territoryterror.org.ua)
 Телеканал «112» (112.ua)
 «Главный сайт в городе» (vgorode.ua)
 Wikimedia (wikimedia.org)
 «Громадське радіо» (hromadskeradio.org)
 «Українська Миротворча Школа» (peace.in.ua)
 «Новини Закарпаття онлайн» (zakarpattya.net.ua)
 «Профилирана математическа гимназия «Константин Величков»
 (mgpz.org)

- «UA Modna – українська платформа для твоєї творчості»
(uamodna.com)
- «Karpaty.ua — житло, події, визначні місця» (Karpaty.ua)
- «SvitPPT – Презентації українською» (svitppt.com.ua)
- «Екологічні проблеми Західної України» (karelin.org.ua)
- «Збруч» (<http://zbruc.eu>)
- «Архів Організації Українських Націоналістів» (ounuis.info)
- «Національна ініціатива» (initiativenational.blogspot.com)
- «Блог спільноти історії та реконструкції козацької доби»
(xviic.blogspot.com)
- «Лікбез – історичний фронт» (likbez.org.ua)
- «Державний архів Чернігівської області» (cn.archives.gov.ua)
- «Український інститут національної пам'яті» (memory.gov.ua)
- «УНІАН: Останні новини України та світу» (unian.ua)
- «Karpatnews.in.ua – новини Закарпаття та Ужгорода»
(karpatnews.in.ua)
- «Інформаційно-аналітичний центр національної безпеки України»
(mediarnbo.org)
- Філософія європейської культури : «Миф Медузы» – Сайт Галины Зеленой» (mif-meduza.ru)
- Всеукраїнська громадсько-політична та літературна газета
«Кримська Світлиця» (svitlytsia.crimea.ua)
- «КиевВласть» (kievvlast.com.ua)
- «Вологодская областная универсальная научная библиотека»
(booksite.ru)
- «Изучаем историю с Еленой Переходовой»
(elenaperexodova.blogspot.com)
- «Бібліотека імені академіка М.О. Лавровського – Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя» (library.ndu.edu.ua)
- «Клуб счастливых мам» (mama.ua)
- «В СВІТІ – фото природи, культурні та архітектурні пам'ятки та цікаві місця світу і України» (vsviti.com.ua)
- «Монастирі Київської єпархії Української Православної Церкви : неофіційний сайт» (orthodox.kiev.ua)
- «Planet of Hotels» (planetofhotels.com)
- «История Полтавы (Сайт Бориса Тристанова)» (histpol.pl.ua)
- «Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна»
(univer.kharkov.ua)
- «Education.ua – Освіта в Україні» (education.ua)
- «ArtLvivOnline (Арт Львів Онлайн)» (art.lviv-online.com)
- «Казимир Малевич. Биография и картины» (malevich-art.ru)

- «Путеводитель по Киеву и Украине» (kiev.zagranitsa.com)
 Газета «День» (day.kyiv.ua)
 «Національний кінопортал KINO-KOLO» (kinokolo.ua)
 «Вільно та Чесно про Головне – LiveJournal» (oleg-leusenko.livejournal.com)
 «Сумно? – спільнота блогів про культуру» (sumno.com)
 «Голос русскоязычной Америки» (forumdaily.com)
 «Полезная информация на актуальные темы» (polezner.ru)
 «ВКонтакте» (vk.com)
 «L'Officiel Online» (officiel-online.com)
 «Деро.ua: Останні новини України та світу» (dero.ua)
 «Блог про интересные места» (pizzatravel.com.ua)
 «Photoshare.ru / Бесплатный фотохостинг» (photoshare.ru)
 «Проект ПОЛТАВІКА» (history-poltava.org.ua)
 «Евпатория с древних времен, до наших дней» (evpatori.ru)
 «Природа Воронежской области» (priroda36.ru)
 «Туристична фірма Окрайна» (okraina.com.ua)
 «Проект Україна : Історія великого народу : Енциклопедія» (litopys.com.ua)
 «Фотографії старого Львова : Життя міста у фотографіях» (photo-lviv.in.ua)
 «ВСЕ – сайт чесних новин» (vse.rv.ua)
 «Жити в Чернівцях : новини, події, об'єктивна інформація» (cv.changeua.com)
 «Поэты классики» (worldpoesy.com)
 «Каменяр : інформаційно-аналітичний часопис Львівського національного університету імені Івана Франка» (kameniar.lnu.edu.ua)
 «Рідний Київ : Новини Києва – Рідна країна» (kyiv.ridna.ua)
 «Замки и усадьбы Украины» (castle-ua.com)
 «Музеи Европы : О художниках и картинах» (nearyou.ru)
 «Блог Дмитрия Храмова» (dkhramov.dp.ua)
 «1576» (1576.com.ua)
 «Украина в фотографіях» (bigfoto.in.ua)
 «Музей українського живопису» (museum.net.ua)
 «Казимир Малевич» (kazimirmalevich.ru)
 «Виртуальная Одесса : панорамная экскурсия по городу и немножечко слов» (odessa360.net)
 «Словари и энциклопедии на Академик» (dic.academic.ru)
 «Грушевского, 5 : Независимое издание о работе украинского и мировых парламентов» (grushevskogo5.com)
 «НадоВсем в UA» (nadovsem.in.ua)

«Громадське: Останні новини дня, всі надзвичайні новини в Україні»
(hromadske.ua)

«Шполяночка+ : районний інформаційний тижневик»
(shpolyanochka.com)

«Сценарна майстерня» (screenplay.com.ua)

«Еспресо TV – Український погляд на світ!» (espresso.tv)

«Дзеркало тижня» (zn.ua)

«Охтирський коледж Сумського національного аграрного
університету» (ocsnau.okht.net)

«Funtime – время с пользой» (funtime.kiev.ua)

«Онлайн бронирование отелей, туров, билетов по всей Украине»
(tam-ua.com)

Навчально-методичне видання

HISTORY OF UKRAINIAN STATEHOOD AND CULTURE
Lecture notes

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ
З ДИСЦИПЛІНИ
«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ ТА КУЛЬТУРИ»

Укладачі: **БАСВА** Юлія Євгенівна
БУРДА Інна Олександрівна
ГОНЧАРЕНКО Інна Володимирівна
ДЕРЕВІНСЬКИЙ Василь Федорович
ЄГОРОВ Владислав Володимирович
МАМОНТОВ Ігор Олександрович
ОКСЮКОВСЬКИЙ Павло Павлович
ПАНІБУДЬЛАСКА Андрій Володимирович
ПЕРЕГУДА Євген Вікторович
ТОРОП Анатолій Васильович

Підписано до друку 29.11.2016 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Друк офсетний. Зам. № 3-229
Умов.-друк. арк. 7,9. Обл.-вид. арк. 9,1.
Тираж 200 прим.

Віддруковано ФО-П Шпак В. Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію B02 № 924434 від 11.12.2006 р.
Свідоцтво платника податку: Серія Е № 897220
м. Тернопіль, вул. Просвіти, 6.
тел. 8 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net